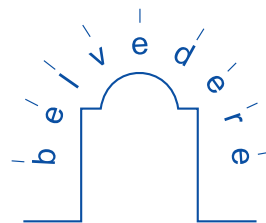

Nota Belvedere

Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting

BIJLAGE: GEBIEDEN

De Nota Belvedere bestaat uit twee delen, een hoofdnota en de bijlage.

In de nota wordt in de drie eerste hoofdstukken de Belvedere-beleidsvisie uiteengezet. In hoofdstuk 1 wordt de maatschappelijke en beleidscontext geschetst. In hoofdstuk 2 wordt het model uiteengezet dat in hoofdstuk 3 wordt geconcretiseerd.

Vervolgens worden de hieruit volgende maatregelen en voornemens uiteengezet. In hoofdstuk 4 komen de verschillende aspecten van het ruimtelijk beleid aan de orde.

Hoofdstuk 5 gaat in op maatregelen ter bevordering van kennisontwikkeling en samenwerking. Hoofdstuk 6 bevat een overzicht van het vervolgtraject en hoofdstuk 7 geeft de financiële consequenties weer.

De bijlage, die als afzonderlijk onderdeel van de nota is vorm gegeven, bevat een beschrijving van de wijze waarop de Belvedere-gebieden zijn geselecteerd. Daarnaast bevat het deel voor elk geselecteerd gebied een gedetailleerde gebiedsbeschrijving. Tevens is een lijst van Belvedere-steden opgenomen.

***Ik weet wel dat dat bossen zijn, rivieren,
weilanden, dorpen en dat ik daar
van hou, ik weet het.***

Rutger Kopland, uit het gedicht Belvédère.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4	6.14	Zuidwest-Drenthe	37	6.46	Ooijpolder–Millingerwaard	78
2	Verantwoording Belvedere-kaart en selectie van gebieden en steden	5	6.15	Aalden en omgeving	39	6.47	Land van Maas en Waal	79
3	Landelijke gebieden; de gevolgde werkwijze	6	6.16	Zuidelijke Hondsrug	40	6.48	Tieler- en Culemborgerwaard	80
	Basiskaart archeologische waarden	11	6.17	Schoonebeek–Bargerveen	41	6.49	Bommelerwaard	82
	Basiskaart historisch-bouwkundige en stedenbouwkundige waarden	12	6.18	Reestdal	43	6.50	Den Haag–Wassenaar	83
	Basiskaart historisch-geografische waarden	13	6.19	Staphorst	44	6.51	Oud-Ade	84
	Werelderfgoed UNESCO	14	6.20	De Wieden–Weerribben	46	6.52	Zoeterwoude–Weipoort	85
	Cultuurhistorisch belangrijkste steden	15	6.21	Kampereiland–Mastenbroek	47	6.53	Midden-Delfland	85
	Belvedere-gebieden	16	6.22	Vecht en Regge	48	6.54	Alblasserwaard en Vijfheerenlanden	86
4	Steden; de gevolgde werkwijze	17	6.23	Noordoost-Twente	50	6.55	Voorne–Bernisse	88
5	Het vervolg	19	6.24	Zuid-Twente	52	6.56	Goeree	89
6	Gebiedsbeschrijvingen	20	6.25	Noordoostpolder–Urk	53	6.57	Kop van Schouwen	90
	6.1 Terschelling	20	6.26	Swifterbant	55	6.58	Duiveland	91
	6.2 Westelijke Waddenzee	21	6.27	Texel	56	6.59	Tholen	92
	6.3 Fries en Gronings terpengebied	21	6.28	Groetpolder–De Gouw	57	6.60	Walcheren	94
	6.4 Noordelijke Wouden en Westerkwartier	23	6.29	Bergen–Egmond–Schoorl	58	6.61	Zuid-Beveland	95
	6.5 De Hemmen	25	6.30	Schermer–Eilandspolder	60	6.62	West-Zeeuws-Vlaanderen	97
	6.6 Oldambt	26	6.31	De Beemster	61	6.63	Brabantse Wal	98
	6.7 Westerwolde	27	6.32	Zeevang en Waterland	62	6.64	Langstraat	99
	6.8 Oude Veenkolonies	28	6.33	Stelling van Amsterdam	63	6.65	Dommeldal	101
	6.9 Eelde–Paterswolde	30	6.34	Zuid-Kennemerland	65	6.66	Griendtsveen–Helenaveen	103
	6.10 Drentse Aa–Hondsrug	31	6.35	Vecht- en Plassengebied	66	6.67	Maasvallei	105
	6.11 Noordenveld	33	6.36	Nieuwe Hollandse Waterlinie	67	6.68	Heythuysen–Thorn	106
	6.12 Ravenswoud–Veenhuizen	34	6.37	Nieuwkoop–Harmelen	69	6.69	Roergebied	107
	6.13 Frederiksoord–Willemsoord	36	6.38	Lopikerwaard–Krimpenerwaard	70	6.70	Heuvelland	108
			6.39	Kromme Rijngebied en Heuvelrug	71			
			6.40	Nijkerk–Arkemheen	73			
			6.41	Speuld–Garderen	74	Colofon		112
			6.42	De Graafschap	74			
			6.43	Zuidelijke Veluwezoom	76			
			6.44	Aalten–Zelhem	76			
			6.45	Winterswijk	77			

1 Inleiding

In het kader van de Nota Belvedere is een aantal cultuurhistorisch meest waardevolle gebieden en steden in Nederland geselecteerd. Deze gebieden en steden worden gekenmerkt door het feit dat er naar verhouding tot andere gebieden en steden veel cultuurhistorische waarden in onderlinge samenhang en/of waarden van bijzondere betekenis aanwezig zijn. Hieronder wordt ingegaan op de werkwijze die tot de selectie heeft geleid, de status van de geselecteerde gebieden en steden en hoe er mee kan worden omgegaan.

WERKWIJZE

De selectie van steden en gebieden is gebaseerd op diverse bestaande gegevensbestanden. Over deze gegevens heeft vervolgens uitvoerig en frequent overleg plaats gevonden tussen inhoudelijk deskundigen van alle provincies, de Inspecties voor de Ruimtelijke Ordening van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, de regio-directies van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV), de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ) en inhoudelijk deskundigen verbonden aan het project Belvedere.

Een dergelijke werkwijze leidt tot een zeker resultaat. Een resultaat dat er wellicht anders had uitgezien als er een uitvoerige wetenschappelijke studie naar was verricht of indien de gegevens 'van onderop' waren verzameld. Het resultaat dat er nu ligt kan in grote

lijnen rekenen op de instemming van alle betrokken partijen. Alhoewel er nog discussie kan zijn over de exacte begrenzing van een gebied, zijn de geselecteerde gebieden die gebieden, waarvan deskundigen uit de praktijk kunnen onderschrijven dat hier sprake is van een belangrijke stapeling van cultuurhistorische waarden. Indien de geselecteerde gebieden vergeleken worden met de bestaande of in ontwikkeling zijnde cultuurhistorische waardenkaarten van afzonderlijke provincies, dan blijkt een grote mate van overeenkomst. Wellicht dat de provinciale kaarten méér gebieden en waarden kunnen bevatten dan de Belvedere-kaart. De selectie van de steden is op vaststaande gegevens gebaseerd.

STATUS

De gemarkeerde gebieden en steden zijn in beginsel niet aangegeven vanuit de gedachte dat hier restrictief beleid moet worden gevoerd. Het zijn op de eerste plaats gebieden en steden met cultuurhistorisch belangrijke potenties; potenties die benut kunnen worden ten behoeve van divers en kwalitatief (ruimtelijk) beleid. Daarmee is niet gezegd dat de selectie van deze steden en gebieden geheel vrijblijvend van aard is. Het door Rijk en provincies erkennen van het cultuurhistorische belang van de gebieden en steden schept verwachtingen ten aanzien van het te voeren beleid. Zo zal het Rijk het cultuurhistorisch belang betrekken bij het nog te formuleren ruimtelijk beleid in onder andere de Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening en een mogelijk Structuurschema Groene Ruimte 2. Ook provincies en gemeenten zullen deze waarden, voor

zover niet reeds praktijk, onderdeel laten vormen van het eigen beleid, zoals onder andere neergelegd in streek- en bestemmingsplannen.

DOEL VAN DE GEBIEDSBESCHRIJVINGEN

Centraal in de Nota Belvedere staat de instandhouding, versterking en verdere ontwikkeling van cultuurhistorische identiteit door een betere benutting van cultuurhistorische kwaliteiten bij ruimtelijke aanpassingen. Om dit te bereiken wordt een ontwikkelingsgerichte benadering voorgestaan, die bestaande kwaliteiten als vertrekpunt hanteert en deze combineert met een beschrijving van de recente cultuurgeschiedenis, dynamiek en ontwikkelingspotenties van een gebied. Ontwikkeling van cultuurhistorische identiteit is maatwerk en zal primair plaats moeten vinden op gebiedsniveau, door aansluiting te zoeken bij bestaande ruimtelijke ontwikkelingen, bestaande gebiedsgerichte projecten en initiatieven en in bijzondere gevallen door het entameren van specifieke gebiedsgerichte projecten.

Provincies worden uitgenodigd de cultuurhistorische beleidsopgave voor deze projecten te expliciteren en om richting te geven aan – en toe te zien – op de verdere ontwikkeling van de cultuurhistorische identiteit binnen deze projecten. De gebiedsbeschrijvingen kunnen hiervoor als basis dienen. In het verlengde hiervan worden de provincies gevraagd de cultuurhistorische karakteristieken, waaronder de in de gebiedsbeschrijvingen opgenomen 'fysieke dragers', vast te leggen in streekplannen, als ruimtelijk toetsingskader bij locatie-, inrichtings- en vormgevingskeuzes. Op deze wijze kan ook de doorwerking van

het beleid in bestemmingsplannen vorm krijgen. Bij de gebiedsuitwerkingen kan uiteraard niet alleen worden uitgegaan van de thans als cultuurhistorisch belangrijk onderkende structuren en elementen. Ook recente en actuele ontwikkelingen in de ruimtelijke inrichting dienen daarbij te worden betrokken, aanzien zij bij het verstrijken van de tijd deel zullen uitmaken van het cultureel erfgoed.

Gebiedsgerichte uitwerking is vaak ook een architectonische opgave. De specifieke inbreng van de (landschaps)architect zou er daarbij uit moeten bestaan de aanwezige cultuurhistorische informatie en kennis te integreren in mogelijke oplossingen voor de bestaande ruimtelijke en economische problematiek. De (landschaps)architect is bij uitstek in staat deze oplossingen op een beeldende manier in een ontwerp inzichtelijk te maken.

LEESWIJZER

Na de verantwoording van de totstandkoming van de Belvedere-kaart en de selectie van steden en gebieden volgt in deze bijlage een uitvoerig deel, waarin de geselecteerde gebieden worden beschreven. De gebieden zijn beschreven in termen van *kenmerken*. Met andere woorden, er is niet gestreefd naar een uniform, wetenschappelijk idioom, maar in een subjectieve omschrijving is getracht om het cultuurhistorische karakter van een gebied weer te geven. Daarbij zijn *fysieke dragers* geïdentificeerd die als het ware het cultuurhistorische karakter van een gebied vorm geven. Het zijn deze, niet limitatief maar wel representatief opgesomde, dragers waarop het ruimtelijk beleid zich kan richten.

Behalve een beschrijving van de cultuurhistorische karakteristieken en fysieke dragers van het gebied zijn ook *beleidskansen* beschreven, die een aanzet geven voor een verdere ontwikkeling/versterking van de cultuurhistorische waarden. De daarin vervatte ontwikkelingen, die soms zowel als een bedreiging als een kans kunnen worden geïnterpreteerd, roepen de dialoog op die gevoerd moet worden over de wijze van omgaan met cultuurhistorische waarden. Sommige ontwikkelingen zijn specifiek voor een gebied, andere ontwikkelingen gelden voor meerdere gebieden. Op deze meer algemene ontwikkelingen wordt in de nota nader ingegaan. Onder het kopje *voorgestelde beleidsstrategie* worden tenslotte voorstellen gedaan voor een mogelijke verdere aanpak. Deze bijlage eindigt met de lijst van cultuurhistorisch meest waardevolle steden.

2 Verantwoording Belvedere-kaart en selectie gebieden en steden

Voor het formuleren van beleid op het gebied van cultuurhistorie in relatie tot de ruimtelijke ordening is het beschikken over een overzicht van de cultuurhistorisch meest waardevolle gebieden en steden onontbeerlijk. Eén keer eerder werd een integrale cultuurhistorische waardenkaart gemaakt voor heel Nederland, namelijk door de Bolwerkgroep (*Natuurwaarden en Cultuurwaardenkaart van Nederland, CRM 1979*). Die kaart was echter niet vlakdekkend, liet de steden buiten beschouwing en heeft ook nooit een beleidsmatige verankering gekregen. In de jaren tachtig is in het kader van het project Cultuurhistorische Kartering van Nederland een

geautomatiseerd gegevensbestand opgebouwd door de toenmalige Stichting voor Bodemkartering, thans DLO-Staring Centrum (Profijt en Bakermans 1988). De informatie beperkte zich echter tot gegevens over de hoofdkenmerken van het agrarisch cultuurlandschap en kan daarom niet als integrale cultuurhistorische waardenkaart worden beschouwd. Bij de vervaardiging van de huidige Belvedere-kaart zijn archeologische, historisch-(steden)bouwkundige en historisch-geografische gegevens geïntegreerd. Ideaal zou zijn een dergelijke kaart 'van onderop' te maken. De vele lokale, regionale en provinciale inventarisaties die beschikbaar zijn, zijn echter alle volgens verschillende criteria, op verschillende schaal en met verschillende doelen vervaardigd. Bovendien kan hiermee geen landsdekkend overzicht worden verkregen. Verschillende provincies zijn inmiddels aan de slag met het opstellen van een eigen provinciale cultuurhistorische waardenkaart (of 'cultuurhistorische hoofdstructuur'). Deze kaarten worden opgesteld als hulpmiddel bij de opstelling van streekplannen en de toetsing van ruimtelijke plannen. Ook deze provinciale inventarisaties verschillen onderling in de mate waarin ze volledig zijn én het totale provinciale grondgebied dekken. Voor het hier beoogde doel, een integrale, landsdekkende kaart van gebieden en steden, moest dus op een andere wijze tot een landelijke waardering gekomen worden.

WAARDERING

Het Nederlandse landschap is een *man-made* landschap, een cultuurlandschap. Ieder gebied en iedere stad heeft zijn eigen, karakteristieke ontstaansgeschiedenis en daarmee zijn eigen cultuurhistorische

waarde. Er zijn geen gebieden of steden zonder waarde.

De Belvedere-kaart is een samengestelde kaart. Dat wil zeggen dat sectorale waarderings op grond van archeologische, historisch-(steden)bouwkundige en historisch-landschappelijke invalshoeken zijn samengebracht. Daarbij zijn voor het landelijke gebied en voor de steden verschillende methodieken gevolgd. Bij de samenstelling van de kaart is gekozen voor een onderverdeling in twee waardecategorieën: gebieden met algemene of basiswaarden en gebieden met hoge waarden. Het onderscheid in gebieden van hoge waarde en basiswaarde betekent niet automatisch dat aan het ene gebied meer belang wordt gehecht dan aan het andere gebied. Het onderscheid dat wordt gemaakt vindt uitsluitend plaats op grond van de intrinsieke cultuurhistorische/wetenschappelijke waarde. Het belang dat aan een gebied wordt gehecht is afhankelijk van degene die het belang hecht. Met andere woorden, een overheid, particulier of organisatie kan vanuit zijn of haar taak, rol en verantwoordelijkheid al dan niet een eigen belang hechten aan een gebied, ongeacht de hier gegeven waardering.

3 **Landelijke gebieden; de gevolgde werkwijze**

De in het landelijke gebied voorkomende waarden zijn bepaald in vier stappen. Er is gestart met de samenstelling van basiskaarten voor archeologie, historische (steden)bouwkunde en historische geografie. Deze drie basiskaarten zijn vervolgens samengevoegd tot een stapelkaart. Hieraan zijn de gebieden van universele

waarde toegevoegd. Ten slotte zijn deze gebieden voorgelegd aan de provincies ter correctie en aanvulling.

STAP 1: BASISKAARTEN

Gestart is met de vervaardiging van basiskaarten per cultuurhistorische discipline. Voor deze werkwijze is gekozen omdat er geen pasklare methodiek voorhanden is om een integrale cultuurhistorische kaart samen te stellen. Dit heeft veel te maken met de wijze waarop in Nederland de cultuurhistorie in disciplines is georganiseerd. Op het terrein van beschikbare kennis, toegankelijkheid en status bestaan tussen de disciplines aanzienlijke verschillen. Dat geldt tevens voor methoden van waardering en selectie. Op het terrein van de integrale cultuurhistorie ontbreken waarderings- en selectiemaatstaven nog nagenoeg volledig. Daardoor moest voor dit project tot op grote hoogte gewerkt worden met wat per discipline aan relevante gegevens voorhanden was. Dit in het besef dat het simpelweg optellen van archeologische, historisch-(steden)bouwkundige en historisch-geografische waarden tot één cultuurhistorische waarde in feite neerkomt op het optellen van appels en peren. Maar tevens in het besef dat er voor dit moment geen beter, landsdekkend alternatief voorhanden is, en op deze wijze zo wel gebieden met een cumulatie van hoge cultuurhistorische waarden te bepalen zijn.

■ **Basiskaart archeologisch waardevolle gebieden**

De basiskaart archeologie is door de ROB vervaardigd op grond van de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW), de provinciale Archeologische Monumentenkaarten (AMK's) en expert judgement. De kaart bevat circa honderd gebieden van hoge arche-

ologische waarde. De selectie is totstandgekomen door een kaart met daarop de archeologische verwachtingswaarden en concentraties van (al dan niet wettelijk beschermde) monumenten aan gebiedsdeskundigen voor te leggen. Bij de waardestelling zijn het voorkomen van monumenten uit de verschillende archeologische perioden, hun zeldzaamheid en/of kenmerkendheid, hun gaafheid (mate van conservering) en de archeologische context betrokken. Om aan de representativiteit van de selectie te voldoen is gewerkt met het kader van de 'archeo-regio'. Dit zijn dertien grote gebieden, waarbinnen er zowel in genetisch als in ruimtelijk opzicht een voor dat gebied specifiek verband bestaat tussen het landschap en de daarin aanwezige bewoningssporen. De Romeinse rijksgrens, de *limes*, is vanwege zijn bijzondere betekenis als grensoverschrijdend structurelement afzonderlijk opgenomen.

■ **Basiskaart historisch-bouwkundige en stedenbouwkundige waarden**

De basiskaart historische (steden)bouwkunde is samengesteld uit gegevens van de RDMZ en LNV. Opgenomen zijn de stads- en dorpsgezichten en de belangrijkste historische landgoederen en buitenplaatsen.

Bij de gezichten gaat het om circa driehonderd van rijkswege beschermde stads- en dorpsgezichten van het aanwijzingsprogramma 1961-1987 en circa 170 stads- en dorpsgezichten uit het sinds 1995 lopende aanwijzingsprogramma van het Monumenten Selectie Project (MSP). Beide programma's zijn in eerste instantie op grond van inhoudelijke waardestelling totstandgekomen; de uiteindelijke aanwijzing is uiteraard een beleidsmatig besluit. Voor het tweede,

sinds 1995 lopende MSP-programma, is een besluit tot aanwijzing nog niet in alle gevallen genomen. Dit geldt ook voor enkele zeer omvangrijke gezichten, waar vanwege de schaal en de bijzondere problematiek nog niet duidelijk is of aanwijzing als beschermd gezicht het geëigende instrument is. Een voorbeeld hiervan is het industrielandchap van de Zaanoevers. Niettemin zijn deze 'gezichten' wel in de kaart betrokken, omdat hun (steden)bouwkundige waarde niet ter discussie staat. De gezichten zijn als puntelement op de kaart weergegeven, aangezien informatie over begrenzingen op dit moment niet als geografisch informatiebestand beschikbaar is. Een nadeel hiervan is dat gezichten met een groot oppervlak niet op een goed herkenbare wijze gekarteerd kunnen worden. Wat de spreiding naar categorieën betreft kan worden opgemerkt dat veel beschermde gezichten bestaan uit bebouwde delen van steden en dorpen, waarbij woonhuizen een belangrijke karakteristiek vormen. Voorts zijn er gezichten, vooral in het landelijke gebied, die gebaseerd zijn op een bijzondere functie zoals voor-malige verdedigingslinies, infrastructuur (met name kanalen) of veenkolonies.

Individuele bouwkundige objecten en structuren zijn niet meegenomen. Deze objecten liggen voor zestig à zeventig procent binnen de grenzen van beschermde gezichten, waardoor een groot aantal individuele monumenten toch bij de selectie is betrokken. Het nog ontbreken van een geografisch informatiebestand voor afzonderlijke monumenten maakt een verdergaand cartografisch inzicht in de spreiding en concentratie van monumenten op dit moment niet mogelijk. Dit laatste geldt niet voor de circa vijfhonderd belangrijkste historische landgoederen en buitenplaatsen, die aan de kaart zijn toegevoegd. Deze lijst komt voort uit

een beleidsafpraak tussen de Ministeries van OCenW en LNV betreffende de bescherming en het beheer van de meest waardevolle landgoederen en buitenplaatsen. Deze belangrijkste landgoederen en buitenplaatsen zijn eveneens als puntelement op kaart weergegeven.

■ **Basiskaart historisch-geografische waarden**

De basiskaart historische geografie is gebaseerd op het resultaat van het onderzoeksproject NBP₃₃ *Top-down*, zoals destijds aangekondigd in het Natuurbeleidsplan. Het gaat hierbij om een selectie van gebieden van 'bovenregionale betekenis'. De selectie is geheel gebaseerd op inhoudelijke criteria. Met als vertrekpunt de agrarische functie en als criteria kenmerkendheid en gaafheid zijn zeventig zogenoemde aandachtsgebieden geselecteerd. Deze selectie moet als een tussenproduct worden beschouwd, aangezien een analyse van vrijwel uitsluitend de agrarische landschapsvormende functie heeft plaatsgehad. Om enigszins aan deze beperking te ontkomen, zijn naast de geselecteerde gebieden ook de belangrijkste verdedigingslinies op de kaart weergegeven.

Met deze drie basiskaarten is de cultuurhistorie in beginsel over de volle breedte in kaart gebracht. Niettemin bevat voornoemde aanpak nog leemten en beperkingen. Een daarvan is het ontbreken van voldoende inzicht in de aanwezigheid van verspreid liggende bouwkundige objecten en structuren in het landelijke gebied buiten de dorpen. Dit nadeel is ten dele ondervangen door een cartografisch overzicht van concentraties waardevolle boerderijen, opgesteld door dr. ir. J.A. Hendriks, bij de begrenzing van gebieden te betrekken.

STAP 2: STAPELING

Voor een overzicht van cultuurhistorisch meest waardevolle gebieden is vervolgens een 'stapelkaart' gemaakt. Bij de samenvoeging van de sectorale basiskaarten is van de vooronderstelling uitgegaan, dat in overlappende gebieden sprake is van cultuurhistorische meerwaarde door accumulatie van elementen, patronen en structuren van hoge waarde, die op de sectorale kaarten voorkomen. Daarbij is als uitgangspunt gehanteerd dat waar tenminste twee van de drie basiskaarten samenvallen, deze op de stapelkaart als 'gebied met hoge gecombineerde cultuurhistorische waarde' worden weergegeven. Een variant hierop vormen enkele gevallen, waarin sectoraal hoog scorende gebieden aan elkaar grenzen of elkaar slechts ten dele overlappen. Deze gebieden zijn als geheel op de kaart opgenomen, met als motief dat de meerwaarde ligt in de cultuurhistorische variatie van het gebied als geheel.

Aan een dergelijke wijze van stapeling kleven bezwaren. Op de eerste plaats zullen gebieden, die op grond van slechts één aspect van de cultuurhistorie van grote waarde zijn, niet in de integrale stapelkaart vertegenwoordigd zijn. Waar het gaat om gebieden van uitzonderlijke betekenis, is daarvoor een correctie toegepast (zie: *Toevoeging gebieden van universele waarde*). Op de tweede plaats heeft de werkwijze tot gevolg dat gebieden die voor twee deelsectoren nét onder de grens tussen 'basiswaarde' en 'hoge waarde' zijn gewaardeerd, eveneens niet op de stapelkaart voorkomen, terwijl cumulatie van de drie sectorale waarden opname op de stapelkaart wellicht toch zou rechtvaardigen. Omdat waardering te allen tijde een

subjectief element in zich draagt, leidt dit tot discussie. Die discussie is dan ook aangegaan (zie: *Provinciale toets en aanvulling*).

STAP 3: TOEVOEGING GEBIEDEN VAN UNIVERSELE WAARDE

Zoals hiervoor al is verwoord, kan de gehanteerde werkwijze er toe leiden dat een gebied dat op grond van uitsluitend één aspect van de cultuurhistorie van grote waarde is, toch niet op de stapelkaart voorkomt. Met name wanneer die waarde zeer uitzonderlijk is, is een correctie op zijn plaats. Als voorbeelden kunnen worden genoemd de grote concentraties uiterst waardevolle scheepswrakken in de Westelijke Waddenzee (geen historisch-landschappelijke of historisch-(steden)bouwkundige waarde, maar zeer grote archeologische betekenis) of de Stelling van Amsterdam (geen archeologische betekenis en slechts zeer ten dele betekenis op grond van de agrarische functie, maar van zeer grote historisch-(steden)bouwkundige betekenis).

Om deze reden is de stapelkaart aangevuld met gebieden die van universele waarde zijn. Gebieden dus die – ook al zijn ze slechts representant van één sector – van dusdanige cultuurhistorische betekenis zijn, dat zij voor de mensheid als geheel van universele waarde zijn. Een selectie van gebieden die aan dit criterium voldoet is terug te vinden in de gebieden die zijn geplaatst op de Werelderfgoedlijst van UNESCO of hiervoor door ons land zijn genomineerd. Het gaat hierbij in concreto om Schokland en omgeving, de Stelling van Amsterdam en Kinderdijk–Elshout respectievelijk de Beemster, de Gouw-Groetpolder, de Westelijke Waddenzee, Middag-Humsterland,

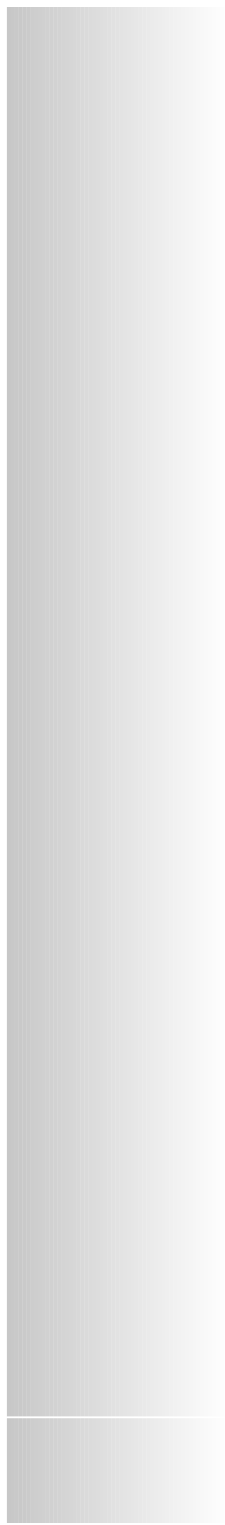
Noordoostpolder, Swifterbant, de Nieuwe Hollandse Waterlinie, donkengebied Alblasserwaard en de binnenstad van Amsterdam. (Afzonderlijke objecten die zijn voorgedragen als Werelderfgoed, als ook het recent op de Werelderfgoedlijst geplaatste Woudagemaal, zijn niet bij de selectie betrokken).

Deze gebieden zijn alle geselecteerd op grond van hun archeologische en/of hun historisch (steden)bouwkundige waarde. Door Nederland zijn (nog) geen gebieden genomineerd om op grond van hun historisch-landschappelijke betekenis op de lijst van Werelderfgoed te worden opgenomen.

STAP 4: PROVINCIALE TOETS EN AANVULLING

Zowel de wijze van totstandkoming van de selectie als de (globale) begrenzing van de gebieden is tot op zekere hoogte subjectief. Om die redenen heeft over de totstandkoming van de stapelkaart uitvoerig overleg plaatsgehad met de provincies en met particuliere organisaties in het cultuurhistorisch veld. Het overleg diende als check op de compleetheid van de selectie mede op basis van actuele en gedetailleerde provinciale waarderings. Daarnaast is in overleg tussen Rijk en provincie gesproken over de bepaling van de beleidsopgave voor de geselecteerde gebieden. Op grond van dit overleg zijn in de voorlopige waardenkaart ‘grenscorrecties’ aangebracht en zijn enkele gebieden toegevoegd en afgevoerd.

Kaarten

Basiskaart archeologische waarden

- gebieden met archeologische basiswaarden
- gebieden met hoge archeologische waarden
- Limes, grens van het Romeinse Rijk

Basiskaart historisch-bouwkundige en stedenbouwkundige waarden

- gebieden met bouwkundige en stedenbouwkundige basiswaarden
- beschermde stads- en dorpsgezichten
- beschermde stads- en dorpsgezichten (M.S.P. inclusief voorstellen voor bescherming)
- belangrijkste landgoederen en buitenplaatsen

0 20 km

Bron: LNV / Belvedere 1999

Basiskaart historisch-geografische waarden

- gebieden met historisch-geografische basiswaarden
- gebieden met hoge historisch-geografische waarden
- belangrijke verdedigingslinies en stellingen

Werelderfgoed UNESCO

Reeds aangewezen door de UNESCO

- 1 Stelling van Amsterdam
- 2 Molencomplex Kinderdijk-Elshout
- 3 Schokland
- 4 Ir. D.F. Woudagemaal Lemmer

Op de 'voorlopige lijst':

- 5 Rietveld Schröderhuis Utrecht
- 6 Droogmakerij De Beemster (in procedure)
- 7 Nieuwe Hollandse Waterlinie
- 8 Historisch centrum van Amsterdam
- 9 Van Nelle fabriek Rotterdam
- 10 Complex Zonnestraal in Hilversum
- 11 Middag en Humsterland
- 12 Bunnik-Vechten De Burg
- 13 De Gouw en Croetpolder
- 14 Swifterbant-Visvijverweg/Noordertocht
- 15 Alblasenwaard-Oost
- 16 Voorburg, park Arentsburg Forum/Hadriani
- 17 Waddenzee-West
- 18 Noordoostpolder (aangehouden)

Bron: RDMZ-ROB / 1999

Cultuurhistorisch belangrijkste steden

★ cultuurhistorisch belangrijkste steden

Bron: RDMZ / Belvedere, 1999

Belvedere-gebieden

- Belvedere-gebieden
- Belvedere-gebieden door UNESCO geplaatst op de Lijst Werelderfgoed dan wel op voorlopige lijst van Werelderfgoed van Nederland

Bron: Belvedere 1999

4 Steden; de gevolgde werkwijze

Aangezien de steden andersoortige waarden bezitten dan de landelijke gebieden en ook in hun ruimtelijke problematiek en opgave verschillen, zijn de cultuurhistorisch belangrijkste steden op een afzonderlijke kaart weergegeven. Als criteria voor de aanduiding als ‘stad’ zijn gehanteerd: de officiële aanduiding als ‘stadsgezicht’ bij de aanwijzing tot beschermd gezicht en het voorkomen op de stedenlijst in Het bodemarchief bedreigd (Van Es e.a. 1982).

Negentig Nederlandse steden staan als beschermd stadsgezicht geregistreerd, waarbij de bescherming van de hele, of nagenoeg hele, binnenstad betreft. Al deze steden zijn geselecteerd. Dit betekent dat het overgrote deel van de historische (binnen)steden binnen de selectie valt.

Daarnaast is in het kader van het Monumenten Selectie Project een aantal stadsgezichten aangewezen of in voorbereiding op grond van de hoge waarde van de jongere bouwkunst (periode 1850-1940). Als criterium voor selectie van een stad op grond van kwaliteiten in de jongere stedenbouw is uitgegaan van de aanwezigheid van minimaal twee ‘gebieden met bijzondere waarden’ in het stedelijk gebied.

Ten tijde dat deze selectie is gemaakt waren de discussies over het vaststellen van de ‘gebieden met bijzondere waarden’ nog niet overal afgerond. Daardoor kan deze opgave enigszins afwijken van de huidige stand van zaken.

Wat betreft de archeologische waarde van de steden kan worden gesteld dat de steden, waarvan de binnenstad is beschermd als ‘stadsgezicht’, ook een hoge archeologische waarde hebben. De mate waarin de

historische bebouwing nog aanwezig is vormt immers ook een maat voor de aanwezigheid van een relatief ongestoord stedelijk bodemarchief. Deze benadering levert voor de lijst van in archeologisch opzicht waardevolle steden echter een aantal lacunes op. Daarbij gaat het om enkele (binnen)steden die niet zijn aangewezen als beschermd stadsgezicht, maar die – gezien de tijd waarin ze gesticht zijn of waarin ze een vooraanstaande rol in de nationale geschiedenis vervulden – een zeldzaam bodemarchief herbergen. Het betreft steden uit de Romeinse tijd, de Vroege Middeleeuwen en de Late Middeleeuwen tot circa 1200. Op grond van de literatuurgegevens (Van Es e.a. 1982) zijn deze steden aan de lijst toegevoegd.

Een verdere beperking van deze selectie tot ‘echte toppers’ blijkt op grond van inhoudelijke criteria vrijwel ondoenlijk. Het criterium ‘stapeling’ levert weinig op, én omdat het bestand beschermde stadsgezichten en het bestand steden van hoge archeologische waarde grotendeels identiek zijn, én omdat er vanuit de historisch-geografische discipline geen informatie beschikbaar is, op grond waarvan een nadere selectie kan worden gemaakt. Ook een nadere inhoudelijke selectie aan de hand van een historisch-morfologische of historisch-functionele stedelijke typologie levert om verschillende redenen geen bevredigend resultaat op. Verdere selectie op grond van ‘stapeling’ heeft bij de selectie van de steden daarom niet plaatsgevonden. Er is voor gekozen alle steden die historisch-stedenbouwkundig en/of archeologisch van hoge waarde zijn op de Belvedere-kaart op te nemen. Slechts één daarvan, de binnenstad van Amsterdam, is voorgedragen voor plaatsing op de Werelderfgoedlijst van UNESCO, vanwege zijn universele betekenis.

LIJST VAN CULTUURHISTORISCH BELANGRIJKE STEDEN

Groningen

Appingedam
Groningen

Friesland

Bolsward
Dokkum
Franeker
Harlingen
Hindeloopen
Leeuwarden
Sloten
Workum
IJlst
Sneek
Stavoren

Drenthe

Assen

Overijssel

Blokzijl
Deventer
Gramsbergen
Hasselt
Kampen
Oldenzaal
Ootmarsum
Vollenhove
Zwolle

Gelderland

Arnhem
Batenburg
Bredevoort
Bronkhorst
Buren
Culemborg
Doesburg
Elburg
Harderwijk
Hattem
Nijmegen
Tiel
Zaltbommel
Zutphen

Utrecht

Amersfoort
Oudewater
Utrecht
Wijk bij Duurstede
IJsselstein

Noord-Holland

Alkmaar
Amsterdam
Edam
Enkhuizen
Haarlem
Hilversum
Hoorn
Medemblik

Monnickendam

Muiden
Naarden
Weesp
Zaanstad

Zuid-Holland

Ameide
Den Briel
Den Haag
Delft
Dordrecht
Geervliet
Goedereede
Gorinchem
Gouda
Heenvliet
Leiden
Maassluis
Middelharnis
Nieuwpoort
Rotterdam
Schiedam
Schoonhoven
Vianen
Voorburg

Zeeland

Aardenburg
Domburg
St.-Anna ter Muiden
Brouwershaven

Goes

Hulst
St.-Maartensdijk
Middelburg
Tholen
Veere
Vlissingen
Zierikzee

Noord-Brabant

Bergen op Zoom
Breda
's-Hertogenbosch
Eindhoven
Grave
Geertruidenberg
Heusden
Megen
Oisterwijk
Ravenstein
Tilburg
Willemstad
Woudrichem

Limburg

Heerlen
Maastricht
Roermond
Sittard
Thorn
Valkenburg

5 *Het vervolg*

De aldus totstandgekomen Cultuurhistorische Waardenkaart van Nederland is geen statische kaart. Nieuwe waarden worden ontdekt (bijvoorbeeld bij de archeologie), onderkend (als gevolg van nieuwe inzichten) of ontsloten (door digitalisering en koppeling van gegevensbestanden). De inventarisaties en waarderings die momenteel door een groot aantal provincies plaatsvinden, zullen naar verwachting eveneens tot een schat aan nieuwe of aanvullende informatie en inzichten leiden. Daarnaast mag worden verondersteld dat de methodiek om tot integrale waardering van de cultuurhistorie te komen zich verder zal ontwikkelen. Ook de grens wat we tot het cultuurhistorisch erfgoed rekenen (vijftig jaar oud) verschuift met de jaren, waardoor bijvoorbeeld de eerste Deltawerken binnen het bereik komen. Al met al is er voldoende aanleiding om de dynamiek te benutten voor een regelmatige bijstelling van de kaart en de resultaten daarvan bij de beleidsvorming te betrekken.

LITERATUUR

- CRM 1979: Natuurwaarden- en Cultuurwaardenkaart van Nederland. Bolwerkgroep, Rijswijk.
- Es, W.A. van, J.M. Poldermans, H. Sarfatij en J. Sparreboom 1982: Het bodemarchief bedreigd. Archeologie en Planologie in de binnensteden van Nederland, Amersfoort/Den Haag.
- Haartsen, A.J., A.P. de Klerk, J.A.J. Vervloet en G.J. Borger 1989: Levend Verleden. Een verkenning van de cultuurhistorische betekenis van het Nederlandse landschap. Ministerie van Landbouw en Visserij, Den Haag.
- Profijt, I.R. en M.M.G.J. Bakermans 1988: Cultuurhistorische Kartering van Nederland. Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.

6 De gebieden

6.1 Terschelling

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

De landschappelijke structuur van Terschelling is typisch voor de waddeneilanden en nog goed herkenbaar. De lange smalle eenheden zijn oost-west georiënteerd. Van noord naar zuid zijn dit: het Noordzeestrand, de woeste duinenrij, de rommelige binnenduintrand ontginningen, de hoofdweg met dorpenreeks op een zandrug, de open kleipolder, de Waddenzeedijk en de kwelders met slenken.

In de landschappelijke structuur zijn de geomorfologie en occupatiegeschiedenis en hun onderlinge samenhang duidelijk herkenbaar. De polders werden reeds in de 12^e en 13^e eeuw bedijkt en tonen nog het oorspronkelijk reliëf. De oorsprong van de dorpen is ook terug te voeren op terpen met bewoning in de tijd van de Middeleeuwen. De dorpenreeks langs de hoofdweg wordt onderbroken door open laagtes van vroegere stroomgeulen. Daarnaast komen verspreid enkele kleine buurtschappen voor. Op West-Terschelling komen dorpsuitbreidingen voor van het begin van de 20^e eeuw. In de binnenduintrand zijn de elzensingels karakteristiek. Het eiland geeft een goed beeld van de ontwikkeling van de recreatie en de recreatiewoningen. Daarnaast kent het eiland een eigen boerderijtype. Dit is echter nergens beschermd vanwege het ontbreken van gave boerderijen. Wel komen enkele gemeentelijke monumenten voor.

In archeologisch opzicht is het eiland van belang vanwege de stiensen, kasteelterreinen en de kerkhoven met bijzondere grafstenen. Terschelling was voor schepen een belangrijk aanlooppunt vanuit de Zuiderzee. Er is daardoor een verband tussen het eiland en de archeologisch belangwekkende wrakken in de Westelijke Waddenzee (gebied nr. 1).

Fysieke dragers

- het geomorfologische patroon van de duinenrij met daarachter de opgeslibde platen, doorsneden door geulen,
- hagen en singels in de binnenduintrand,
- de op de zandrug gelegen hoofdweg, dorpenreeks en buurtschappen, onderbroken door vroegere stroomgeulen,
- weg- erf- en dorpsbeplantingen,
- de recreatieve inrichtingen, bebouwingen en woningen, die een goed beeld geven van de 20^e-eeuwse ontwikkeling van de recreatie,
- oude terpen en middeleeuwse woonplaatsen,
- stiensen, kasteelterreinen en kerkhoven met bijzondere grafstenen,
- de openheid van de kleipolder met een onregelmatige blokverkaveling, oorspronkelijk reliëf en de oude bedijking,
- eendenkooien, waarvan vier buitendijks gelegen op de kwelder,
- de slenken.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- instellen van beschermde dorpsgezichten,

- beschermen van het hele eiland, bijvoorbeeld in de zin van een beschermd landschap.

Integrale gebiedsgerichte acties

- ontwikkelen van cultuur- en natuurtoerisme, gebaseerd op behoud van de cultuurhistorische waarden. Het bestuur en de eilandbewoners zijn hier ontvankelijk voor.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- specifieke aandacht voor de instandhouding van lokale architectuur,
- verzwaren en aanpassen van de landschaps- en groenstructuur om met name de verblijfsrecreatieve ontwikkelingen in de binnenduintrand goed in te kunnen passen,
- instandhouden van de herkenbaarheid van het slenkenpatroon,
- instandhouden van de historische schakels in de reeks van recreatiewoningen.

Beheer en gebruik

- ontwikkelen van een breder perspectief voor de landbouw op lange termijn,
- continueren van de initiatieven duurzame landbouw, waarbij behoud van cultuurhistorische waarden en natuurontwikkeling zijn geïntegreerd,
- instandhouden van kromme percelen bij schaalvergroting.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- verrichten van nader archeologisch onderzoek.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- onderzoek naar wenselijkheid aanvullende wettelijke bescherming (beschermd landschapsgezicht voor gehele eiland, beschermd stads- en dorpsgezichten).

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name cultuur- en natuurtoerisme, duurzame landbouw, natuurontwikkeling en natuurbeheer.

6.2 Westelijke Waddenzee

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

De Westelijke Waddenzee is een gebied van uitzonderlijke cultuurhistorische betekenis vanwege de unieke scheepsarcheologie. Door de bijzondere fysische gesteldheid van de waddenzeebodem zijn scheepswrakken, daterend uit de Late Middeleeuwen en latere perioden, uitzonderlijk goed geconserveerd. Ingecapseld in losse slibdeeltjes zijn zeer complete wrakken gevonden. Door de afscherming van zuurstof zijn organische materialen zeer goed bewaard gebleven. In de meeste gevallen zijn lading en inventaris nog bij het schip aanwezig, waaronder: proviand en kleding van de bemanning. Onderzoek van deze zeer goed bereikbare wrakken kan hoogwaardige informatie opleveren over zowel de technische en economische als sociale ontwikkelingen in een periode die van

doorslaggevende betekenis is geweest voor de West-Europese maritieme expansie (ontwikkeling van koloniale mogendheden). Het gebied is door Nederland geplaatst op de voorlopige lijst van Werelderfgoed.

Fysieke dragers

- de over het gehele gebied verspreid, in de bodem aanwezige uitzonderlijk geconserveerde scheepswrakken vanaf de Late Middeleeuwen,
- de resten van enkele verdronken en ondergeslibde nederzettingen.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beschermen van de archeologische waarden in navolging van de natuurwaarden,
- specifiek beschermen van de scheepswrakken tot monument.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- opzetten van een educatietraject via aanwijzing op Werelderfgoedlijst,
- verrichten van archeologisch onderzoek, indien een scheepswrak aan de oppervlakte wordt blootgespoeld en ontdekt wordt.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- PKB-bescherming uitbreiden met bescherming van archeologische waarden (PKB-Waddenzee),
- voordracht voor Werelderfgoed UNESCO.

6.3 Fries en Gronings terpengebied

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het terpen- of wierdengebied is een oud zeekeiland-schap dat vanaf de 10^e en 11^e eeuw werd bedijkt. Het gebied herbergt ruim 25 eeuwen continue bewoningsgeschiedenis. Het landschap bestaat uit een onregelmatige kleinschalige blokverkeveling (plaatselijk ook radiale verkeveling), bebouwing op terpen en veelal grillige wegen en waterlopen. De landschappelijke vormen zijn gebaseerd op de geologische ondergrond van, kwelders, prielen, geulen en zeearmen. De terpen of wierden met hun beplantingen liggen veelal als 'eilanden' in de open ruimte. Vele dorpsterpen gaan terug tot in de ijzertijd en bevatten daardoor een schat aan archeologische gegevens. Veel nederzettingen uit de ijzertijd en Romeinse tijd zijn niet uitgegroeid tot terpen. Deze nederzettingen zijn vaak goed bewaard in de ondergrond aanwezig door de klei die er later overheen is afgezet. In de Late Middeleeuwen ontstaan naast de vanouds aanwezige dorpsterpen ook veel kleinere terpen waarop veelal een enkele boerderij stond. De middeleeuwse maatschappij wordt verder gereflecteerd in een groot aantal kastelen en kloosters, waarvan de resten in de bodem bewaard zijn. De dorpsterpen hebben veelal een kenmerkende bebouwing van een (zadeldak)kerk en dicht tegen elkaar gebouwde kleine huisjes. In het gebied komen ook diverse borgen (Groningen), of states (Friesland) voor. Een ander bijzonder historisch element is de meer dan 35 kilometer lange Slagtedijk in Friesland die vanaf de waddenkust bij Oosterbierum tot aan Oosterwierum loopt. Het terpenlandschap wordt doorsneden door

oude getijderiviertjes als het Dokkumerdiep en het Reitdiep. Naast de natuurlijke waterlopen maken ook de trekvaarten en jaagpaden onderdeel uit van de natte infrastructuur van het zeeleigebied. Het gebied werd van binnen naar buiten toe ingepolderd.

Meer naar de kust toe op de iets hoger gelegen lichtere gronden (kwelderwallen) ligt in Friesland de dorpenreeks Stiens, Hallum, Marrum, Ferwerd, Blija, Holwerd, Ternaard en Oosternijkerk. Deze kernen hebben in de hoofdstructuur een nog gave radiale dorpsopbouw en veelal een beschermd dorpsgezicht. In Groningen gaat het om de reeks Warffum, Usquert, Uithuizen, Uithuizermeeden en Roodeschool. Aan de kustzijde van deze dorpenreeksen liggen de jonge landaanwinningen. Vanaf de 12^e eeuw heeft hier landaanwinning plaats gevonden in een patroon van smalle langs de kust gelegen polders met een opstreckende verkaveling over de dijken heen.

Met zijn rechte lijnen en verspreide lintbebouwing contrasteert het landschap van deze landaanwinningen met het oudere zeeleilandschap.

De Middellzee en de Lauwerszee zijn voornamelijk door latere inbreken ontstaan. De gebieden van deze inbraken zijn net als de Fivelboezem en de Dollardboezem later ingepolderd en hebben een eigen afwijkend karakter. Over het geheel genomen, is het terpenlandschap ten oosten van het Lauwersmeer (aan de Groningse kant) beter bewaard gebleven dan dat ten westen van het Lauwersmeer.

In het Groninger wierdengebied ligt ook het deelgebied Middag-Humsterland dat vanwege zijn grote gaafheid door Nederland op de voorlopige lijst van Werelderfgoed is geplaatst. Zowel het landschapsbeeld als de structuur van het terpenlandschap zijn in

Middag-Humsterland als geheel gaaf en goed bewaard gebleven. Het gebied bevat een schat aan (pré)historische informatie en behoort tot de oudste continu bewoonde cultuurlandschappen van Europa. Het gebied is een combinatie van twee voormalige kwelder-eilanden, doorsneden door geulen en prielen en gescheiden door een zeeboezem.

De getijderivier het Reitdiep vormde tot 1870 de verbinding tussen Groningen en de zee. Hierop komen veel uitwateringssluizen uit. Het patroon van kwelders en geulen is nog goed terug te vinden in het patroon van dijken, laagten en waterlopen. De soms herkenbare radiale patronen dateren waarschijnlijk uit de Romeinse tijd.

De wierden bevatten een opeenhoping van resten van menselijke bewoning. Daarmee zijn ze archeologische documenten met een schat aan gegevens. Ze geven een zeer compleet beeld van cultuurhistorische, sociaal-economische en ecologische ontwikkeling van de gemeenschap die hier geleefd heeft.

Fysieke dragers

- de terpen en wierden, met een schat aan archeologische waarden als afspiegeling van het leven in een periodiek overstroomde kustlandschap, goed bewaard in relatie tot elkaar en in relatie tot het omringende landschap,
- de landschappelijke verschillen tussen de verschillende fasen van ontginning:
 - het landschap op de lager gelegen oudere zeelei met overwegend veeteelt en verspreid liggende terpdorpen en eenmansterpen, veelal samenhangend met oude kustlijnen en oevers van geulen en prielen,
 - het landschap op de kwelderwallen meer naar

de kust met gordels van terpdorpen evenwijdig aan de kust,

- het landschap van de jonge landaanwinningen aan de kust met een strokenverkaveling over de dijk heen en lintbebouwing evenwijdig aan de kust,
- de algemeen geldende kenmerken en waarden:
 - de terpdorpen (circa twintig beschermde dorpsgezichten) met hun historische bebouwing op een terp met ofwel een radiaal wegenpatroon met een hierop geënt aangrenzend verkavelingspatroon, of een meer rechthoekig patroon vooral bij handelswierden,
 - de bebouwde en beplante eenmansterpen en erven als eilanden in de openheid,
 - buiten de dorpen gelegen historisch waardevolle boerderijen, vaak op eenmansterpen gelegen,
 - het bochtige patroon van wegen gebaseerd op de natuurlijke, ondergrond van kwelders, kreekruigen en krekken,
 - het bochtige patroon van de natte infrastructuur, bestaande uit natuurlijke waterlopen, trekvaarten (met jaagpaden) en sloten,
 - de opeenvolging van bedijkingen en boezems met elementen als slaperdijken, waddenzeedijken, sluizen en coupures, die een beeld geven van de waterstaatsgeschiedenis,
 - de verspreid door het gebied voorkomende borgen, states en (voormalige) kloosterterreinen,
- de bijzondere gaafheid en internationale waarde van Middag-Humsterland vanwege de
 - de aanwezigheid van ruim 25 eeuwen continue bewoningsgeschiedenis en de gaafheid van

de onregelmatige blokvormige percelen, het onregelmatige patroon van sloten en wegen geënt op de voormalige patroon van krekken en geulen en het dijkenpatroon in het Reitdiepdal.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beter handhaven van bestemmingsplannen en van de Monumentenwet,
- convenant opzetten voor het gehele gebied in het verlengde van de positieve ervaringen van het convenant Middag-Humsterland,
- een beschermde status voor het gehele gebied mist en is gewenst, per gebied de randvoorwaarden nader bepalen.

Integrale gebiedsgerichte acties

- uitvoeren van het convenant Middag-Humsterland. Er is een gebiedscommissie ingesteld van provincie en agrariërs met een open planproces en een provinciale gebiedscoördinator. Er zijn verboden opgelegd ten aanzien van de hoofdstructuur en ontwikkelingsvoorstellen voor ontbrekende schakels geformuleerd. Buiten de hoofdstructuur heeft de landbouw ontwikkelingsmogelijkheden. De ervaringen zijn positief, wel tijdrovend. Bescherming op termijn doorvertalen in de ruimtelijke ordeningsinstrumenten,
- continueren internationale actie in het kader van de overeenkomst Stade,
- landinrichting nieuwe stijl mede ten dienste stellen van plattelandsvernieuwing, streven naar instandhouding van karakteristieke wegen- en slotenpatronen.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- het herstel van (landschappelijke waarden van) wierden kan in het kader van de projecten Kerken in het groen en Wierden en waard van Landschapsbeheer Groningen en Stichting Oude Groninger kerken een impuls krijgen,
- herstellen van het karakteristieke slotenpatroon als samenhangend netwerk voor de waterhuishouding en voor de natuur met vergroting van de boezemcapaciteit ter voorkoming van wateroverlast,
- instandhouden van de waterstaatkundige werken (sluizen en duikers) in de dijken, met name langs het Reitdiep,
- specifieke aandacht voor het herstel van erfplantingen,
- specifieke aandacht voor passende architectuur bij boerderij- en dorpsuitbreidingen,
- specifieke aandacht voor de inpassing van windmolens en glastuinbouw in de cultuurhistorische patronen.

Beheer en gebruik

- ontwikkelen en inzetten van beheerovereenkomsten voor de instandhouding van terpen, wierden en dijken,
- zoeken van passende functies voor oude boerderijen en gebouwen,
- verbeteren van de recreatieve ontsluiting van de cultuurhistorische elementen en monumenten en stimuleren van medegebruik van het cultuurhistorisch erfgoed (monumenten, dijken en wierden) door het ontwikkelen van cultuurtoerisme.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- onderzoek naar wenselijkheid aanvullende wettelijke bescherming (stads- en dorpsgezichten/beschermde landschapsgezichten),
- voordracht voor Werelderfgoedlijst UNESCO van deelgebied Middag-Humsterland.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- gebiedsgerichte aanpak op provinciaal niveau wenselijk (convenanten/gebiedsmakelaar),
- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name verstedelijking, waterbeheer, landinrichting, plattelandsvernieuwing, recreatie en toerisme,
- aansluiten bij internationale initiatieven (Stade/Interregg).

6.4 Noordelijke Wouden en Westerkwartier

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Dit zand- en voormalig veengebied ligt op de noordwesthelling van het Drents Plateau. Vanaf de hogere keileemopduikingen (gaasten) werd het gebied in lange smalle slagen ontgonnen. Kenmerkend voor de dit gebied is het dichte patroon van houtwallen en singels dat men nergens anders in Nederland nog zo gaaf aantreft. Uit deze beplantingen zijn de verschillende ontginnings- en verkavelingsrichtingen goed af te lezen.

In de Friese Wouden worden de langgerekte smalle percelen bij Twijzel, Eestrum en Drogeham in de Friese Wouden, geaccentueerd door een dicht houtwallenpatroon. Naar de lager gelegen randen toe gaat de beplanting over in elzensingels. Rond Oostermeer is het houtwallenpatroon wat onregelmatiger van karakter. Daar en ook in het dorp Eestrum is een stervormige esdorpenstructuur te herkennen met enkele kleine essen. Twijzel en Drogeham hebben een lintstructuur over de hoogste delen van de rug. Het gebied van Drachtstercompagnie wordt naast het dichte patroon van elzensingels ook gekenmerkt door haar veenkoloniale oorsprong met een uniek patroon van lange evenwijdig en dicht naast elkaar liggende wijken. Dit type wijkensysteem komt nergens anders voor op de hoogveenontginningen in Nederland.

Het gebied Houtgehage–Harkema is een heideontginning en wordt naast de singels langs meer blok-vormige percelen, gekenmerkt door een van oudsher sterk over het landschap verspreide bebouwing van keutelboerderijen uit het eind van de 19^e, begin 20^e eeuw. Aan de noordzijde van het gebied van Twijzel ligt het beschermde dorpsgezicht van Veenklooster met bijbehorende buitenplaats.

In het Groningse Zuidelijke Westerkwartier heeft de ontginning plaatsgevonden vanaf de oevers van de veenriviertjes en is door daling van het maaiveld (door klink van het veen) de bewoning snel opgeschoven naar de hoger gelegen zandopduikingen. Het gebied wordt gekarakteriseerd door het patroon van evenwijdig liggende smalle hoger gelegen gaasten met langgerekte bebouwingslinten midden over de gaasten, een korte strokenverkaveling met singelbeplanting (elzensingels) dwars op de bebouwingslinten en het contrast tussen de meer besloten gaasten en de open ‘dalen’ er tussen.

Verspreid over de Noordelijke Wouden en het Zuidelijk Westerkwartier komen veel pingoruïnes voor uit de laatste ijstijd. In de lager gelegen venige delen van het gebied liggen geen singels of houtwallen. Naar het noorden toe gaan deze lage delen over in het open meer onregelmatig gevormde kleilandschap van het Fries en Gronings terpengebied.

In het gebied is een schat aan informatie te vinden over met name de steentijdbewoning in het noordelijk kustgebied. Ruim zevenhonderd vuursteenvindplaatsen zijn aangetoond. Daaronder zijn goed geconserveerde basis- en jachtkampen. Voor de landschappelijke ligging van deze nederzettingen was de aanwezigheid van open water van groot belang. Vooral de zandruggen langs de riviertjes en de hoge oevers van de pingoruïnes waren daarvoor in trek.

Fysieke dragers

- de zandruggen en pingoruïnes als vestigingsplaatsen in de steentijd,
- het dichte en gave houtwallen- en elzensingelpatroon,
- de lange strokenverkaveling in grote delen van het gebied,
- de meer onregelmatige verkaveling van Oostermeer en het gebied van Houtgehage–Harkema,
- het lintvormige bebouwingspatroon van Drogeham, Twijzel en Buitenpost,
- de verspreide bebouwing in het gebied Houtgehage–Harkema,
- de esdorpen Oostermeer en Eestrum met radiale wegenstructuur, concentrische bebouwing en kleine essen met bolvormig oppervlak tegen het dorp aan,
- de veenkolonie Drachtstercompagnie met lint-

vormige bebouwing met loodrecht daarop een gaaf en dicht patroon van evenwijdige wijken en elzensingels,

- het beschermd gezicht en de buitenplaats Veenklooster,
- in het Zuidelijk Westerkwartier: het patroon van evenwijdige liggende smalle hoger gelegen gaasten met:
 - langgerekte bebouwingslinten midden over de gaasten,
 - de korte strokenverkaveling met singelbeplanting dwars op de bebouwingslinten,
 - het contrast tussen de meer besloten gaasten en de open ‘dalen’ ertussen.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- vastleggen van de te behouden maatvoering van de singelbeplantingen in streekplannen, vastleggen van het hele netwerk van singelbeplantingen in landschapsbeleidsplannen,
- selecteren en beschermen van waardevolle archeologische vindplaatsen.

Integrale gebiedsgerichte acties

- de instandhouding van de singels is in de landinrichting Zuidelijk Westerkwartier vastgelegd in contracten (een beheercommissie en de milieucoöperatie werken hierbij samen) na een tijdelijke bekostiging met Europees geld structureel inzetten van beheersovereenkomsten RBON.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- behouden van archeologische waarden op de

zandkoppen bij natuurontwikkelingsprojecten op de flanken van beken,

- aandacht voor de cultuurhistorische waarde van boerderijen bij verbouwing en herbestemming, zoeken naar middelen voor onderhoud en herstel van grote boerderijen om verval als gevolg van kostbaar onderhoud, gewijzigde woonwensen en functieverandering tegen te gaan en aandacht voor de inpassing van niet-agrarische ondernemingen.

Beheer en gebruik

- handhaven van de kleinschaligheid van het verkavelings- en beplantingspatroon onder andere met behulp van de bergboerenregeling,
- sluiten van aanvullende beheerovereenkomsten voor houtsingels en houtwallen,
- uitvoeren van het onderhoud van de singels door onder andere de Stichting Landschapsbeheer Groningen,
- kansen benutten voor de herbestemming van boerderijen.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- sociale controle is voor de handhaving van de singels van groot belang,
- instellen van een nader onderzoek naar de archeologische waarden in het Zuidelijk Westerkwartier.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name landinrichting en beheer van landschapselementen (singels en houtwallen),
- vergroten betrokkenheid particulier initiatief (onder andere milieuoöperaties).

6.5 De Hemmen

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

De geschiedenis van de occupatie van het gebied is complex. De Hemmen is een waterrijk veenweidegebied met een onregelmatige blokverkaveling. Door de meren en de onregelmatige blokverkaveling onderscheidt het merengebied zich van andere veenweidegebieden, waar de regelmatige strokenverkaveling overheerst. De Hemmen is een voorbeeldgebied voor wat betreft de oriëntatie op het water van landelijke en stedelijke structuren. Het gebied is eerst georiënteerd geweest op de Middellzee, later op de binnenwateren. De bewoning heeft zich in aansluiting hierop van de Middellzeerand uitgebreid in zuidelijke richting naar het klei-op-veengebied. De zandrug Sandfirden is door inversie tevoorschijn gekomen en is later bewoond. In het landschap zijn kenmerkende overgangen aanwezig tussen het klei en het klei-op-veen. De Hemdijken zijn karakteristiek voor de laatmiddeleeuwse binnendijken. Er was sprake van een opschuivende ontginning. De brekken, meren en poelen dateren al uit de Late Middeleeuwen. Alle grotere dorpen liggen aan (voormalig) vaarwater en zijn door een stelsel van meren, trekvaarten en miedvaarten met elkaar verbonden.

Deze typische structuur is nog grotendeels intact. Een enkele vaarweg is gedempt en vervangen door een rijweg (van Gaastmeer naar West-Indiën).

Het gebied was al bewoond in de ijzertijd voordat de randen van de Middellzee aantrekkelijk werden voor bewoning. Het gebied kent overslibde Romeinse nederzettingen, terpen, huisterpen, veenterpen, states en stinsen. Onder veen en klei komen op het pleistocene dekzand mesolithische resten voor.

Fysieke dragers

- ligging aan de rand van de Middellzee,
- karakteristieke Hemdijken als laatmiddeleeuwse binnendijken en de onregelmatige opstreckende ontginningen,
- laatmiddeleeuwse waterpartijen als brekken, meren en poelen,
- het stelsel van vaarwegen,
- oriëntatie van dorpen en steden op het water met enkele beschermde gezichten waaronder IJlst en Heeg,
- de overslibde Romeinse nederzettingen, terpen en andere archeologische monumenten.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beter de hand houden aan uitbreidingen bij beschermde dorpsgezichten (Heeg, IJlst en Workum).

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- verbeteren van de gebiedsspecifieke inrichting van watersportvoorzieningen (huisjes, steigers, haventjes),

- instandhouden van de cultuurhistorische waarden bij de verbetering van de infrastructuur over de weg.

Beheer en gebruik

- instandhouden van de hemdijken, ontlasten van zwaar verkeer,
- tegengaan van peilverlaging in verband met behoud van het bodemarchief.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten op bestaande initiatieven, met name waterrecreatie en waterbeheer.

6.6 Oldambt

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied bestaat uit jonge grootschalige zeekleipolders rond de Dollard, waarbinnen het schiereiland van Winschoten ligt. Op de randen van dit voormalige schiereiland (een boogvormige stuwrug) liggen de wegdorpen Scheemda, Midwolda, Oostwold, Finsterwolde en Beerta.

In de Middeleeuwen was het Oldambt een veengebied dat door ontginning in de Late Middeleeuwen inklonk en door de zee werd overspoeld. Een aantal dorpen werd verplaatst naar de stuwwal van Winschoten,

die uiteindelijk als een schiereiland in zee stak. De wegdorpen worden gesierd door monumentale Oldambster boerderijen met ruime voortuinen in de Engelse landschapsstijl (slingertuinen genoemd). Het oude schiereiland steekt duidelijk af tegenover de jonge Dollardpolders. De dorpen Nieuweschans en Oudeschans hebben een militaire achtergrond, als onderdeel van de serie verdedigingswerken aan de grens met Duitsland. Vooral in Oudeschans is dit verleden nog goed te zien in bijvoorbeeld de overgebleven aarden werken en waterwerken. Onder de zeeklei ligt het fossiele middeleeuwse veenontginningslandschap. De resten van deze ontginningen van nederzettingen, kerken, begraafplaatsen, de wegenstructuur, verkaveling en grondbewerking zijn onder de klei goed bewaard gebleven. Ze vormen een belangrijke bron van informatie over de ontginning en de daarop volgende periode waarin de invloed van de zee dusdanig toenam dat het gebied verlaten moest worden.

Fysieke dragers

- de gebogen lijn van de stuwruigen met de daarop samengepakte bebouwing van dorpen en boerderijlinten,
- Oldambster boerderijen met grote schuren en historische tuinen in Engelse landschapsstijl,
- de grote rechte lijnen van de jonge zeekleipolders (contrast),
- het komvormige centrum van het eiland van Winschoten,
- het verdrongen en overslibde middeleeuwse veenontginningslandschap met overblijfselen van kerken, begraafplaatsen, infrastructuur, verkaveling en grondbewerking,

- de dorpen Oudeschans en Nieuweschans met elementen van hun militaire verleden.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- voorbereiden van een inhaalslag ter bescherming van de archeologische waarden,
- toevoegen van een aantal boerderijen en twee bijzondere gebieden bij Oostwold en Nieuw Beerta aan de beschermde monumenten,
- beter beschermen van de bebouwingslinten in het streekplan en in de bestemmingsplannen.

Integrale gebiedsgerichte acties

- een ontwerp kader opstellen voor nieuwe ontwikkelingen binnen de bestaande historische structuur.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- het herstel van voortuinen krijgt een impuls door het project Voortuinen/slingertuinen van de provincie Groningen, de Boerderijen stichting en de Vereniging kleine dorpen met behulp van het Stimuleringskader,
- inpassen van intensieve veehouderijen in dit van oorsprong akkerbouwgebied en van nieuwe boerderijbouw buiten de linten, die zich daar vestigen vanwege milieueisen,
- uitvoeren en evalueren proefproject aangaande de voorfinanciering van restauratieplannen van rijksmonumenten,
- zoeken naar structurele middelen voor onderhoud en herstel van grote boerderijen om verval als gevolg van kostbaar onderhoud, gewijzigde

woonwensen en functieverandering tegen te gaan.

Beheer en gebruik

- kansen benutten voor de herbestemming van boerderijen, vanuit Groningen bestaat het initiatief van de 'Nationale stichting erfgoed logies', die kwalitatief hoogwaardige overnachtingen in historische panden aanbiedt.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- benutten van positieve effecten op het imago van de streek door de transformatie van de rand van het gebied door aanleg van de Blauwe Stad.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name verblijfsrecreatie, inplaatsing intensieve veehouderij,
- inspelen op bestaande initiatieven, met name de Blauwe Stad.

6.7 **Westerwolde**

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het esdorpenlandschap van Westerwolde ligt op smalle dekzandruggen. Daar tussendoor meandert de

Ruiten Aa. Dit gebied is lange tijd geïsoleerd geweest door het omringende veengebied Boertangermoor. De slechte begaanbaarheid van dit veencomplex was van groot strategisch belang. De vesting Boertange is gesitueerd op een dekzandrug die een passage vormde door het veen.

Het huidige landschapspatroon wordt bepaald door het stroomdal van de Ruiten Aa, daarlangs de strook middeleeuws esdorpenlandschap en aan weerszijden dáárvan het heide- en veenontginningslandschap. De Ruiten Aa is genormaliseerd en het beekdal is tot aan de oevers ontgonnen. De structuur van het esdorpenlandschap is nog grotendeels intact. Het heeft een sterk reliëf van hogere essen, steile esranden, aaneengeschakelde gehuchten (waarvan enkele nog zeer gaaf) en lager gelegen graslanden. De esranden zijn afgevlakt en veel esrandbeplantingen en singels zijn verdwenen. Het jonge ontginningslandschap wordt gekenmerkt door de grootschalige openheid die sterk afsteekt bij het nog steeds kleinschalige oude cultuurlandschap.

De dekzandrug langs de Ruiten Aa heeft een zeer oude bewoningsgeschiedenis die onder andere in nederzettingen, urnenvelden, en celtic fields tot uiting komt. Onder de op de dekzandrug aanwezige essen zijn daarvan veel resten bewaard. De relatie daarvan met het rivierdal zelf en vooral de daarin aanwezige fossiele geulen, is door de vochtige omstandigheden die daar heersten een rijke bron van botanische resten. In het dal zijn bovendien veel rituele depots aangetroffen. De vesting Boertange is een fraai voorbeeld van 17^e-eeuwse vestingbouw, gereconstrueerd in de tachtiger jaren. In Ter Apel staat een van oorsprong 16^e-eeuws klooster, welke behoort tot de honderd meest waardevolle monumenten van Nederland.

Fysieke dragers

- het beekdal van de Ruiten Aa met randbeplanting,
- de open escomplexen langs de Ruiten Aa, met steilranden,
- de esgehuchten met een gave nederzettingsstructuur en in een drietal gevallen gave agrarische bebouwing, zoals Smeerling, Ter Borg en Ter Wupping,
- de broekbossen Metbroek en Lieftinghsbroek,
- de nog resterende singels, houtwallen en esrandbeplantingen,
- het Ruiten Aa kanaal dat heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van het gebied,
- de omringende grootschalige jonge ontginningen (contrast),
- de gereconstrueerde vesting Boertange en het klooster in Ter Apel,
- de archeologische monumenten en de escomplexen die veel resten uit de Prehistorie afdekken,
- het rivierdal en vooral de fossiele meanders als bron van botanische informatie over de bewoningsgeschiedenis.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beter handhaven van de bestemmingsplannen.

Integrale gebiedsgerichte acties

- instandhouden en ontwikkelen van karakteristieke cultuurhistorische waarden bij beekdalherstel in het kader van de herinrichting Westerwolde langs de Ruiten Aa,
- instandhouden en ontwikkelen van karakteris-

tieke cultuurhistorische waarden bij natuurontwikkeling in het Ellersinghuizerveld,

- opstellen en uitvoeren ontwikkelingsplan Kloosterenclave Ter Apel met verhoging van de cultuurhistorische waarden,
- uitvoeren experimenten en evalueren gebiedscontracten.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- het herstellen van met essen samenhangende beplanting als steilranden met eikenbeplanting,
- het bodemarchief beter beschermen door het benutten van teelaarde voor het ophogen van essen,
- zoeken naar structurele middelen voor onderhoud en herstel van grote boerderijen om verval als gevolg van kostbaar onderhoud, gewijzigde woonwensen en functieverandering tegen te gaan.

Beheer en gebruik

- ontwikkelen van cultuur- en natuurtoerisme en perspectief voor de landbouw op lange termijn,
- kansen benutten voor de herbestemming van boerderijen.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- bevorderen van de bewustwording van de cultuurhistorische waarden, overleg hierover voeren met terreinbeherende instanties,
- onderzoek verrichten naar een combinatie van herinrichting, plattelandontwikkeling en leefbaarheid.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name natuurontwikkeling, cultuur- en natuurtoerisme, recreatie en plattelandsvernieuwing.

6.8 Oude Veenkolonies

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het grootste deel van het gebied betreft een van de oudste fasen (17^e eeuw) van de systematische, groot-schalige vervening en ontginning van het voormalige Boertangerveen in opdracht van de stad Groningen en uitgevoerd door particuliere ondernemingen. Op basis van de ouderdom en als historisch prototype is het gebied van grote waarde. De historische kenmerken zijn goed bewaard gebleven en qua landelijke bouwkunst heeft het gebied veel te bieden. Naast de 17^e-eeuwse verveningsfase bevinden zich in het gebied ook nog oudere en jongere fasen, die samen een fraai beeld geven van de ontginningsgeschiedenis van het hoogveen. Ook zijn er nogal wat archeologische waarden te vinden van onder andere resten van menselijke activiteit van voor de veenontwikkeling. Voordat het gebied met veen overgroeid raakte was het gebied aantrekkelijk voor laatpaleolithische en mesolithische jagers/verzamelaars, die er veel permanente en tijdelijke nederzettingen hebben achtergelaten. De oudste

resten daterend uit het Laat Palaeolithicum liggen in het gebied van de Hunze. In het Mesolithicum werd het hele latere veengebied geëxploiteerd.

Bij de grootschalige 17^e-eeuwse ontginning werden in dit gebied, relatief dicht bij elkaar, vier evenwijdige kanalen aangelegd: Kielsterdiep, Kalkwijksterdiep, Borgercompagniesterdiep en Tripscompagniesterdiep. Deze waren allen aangesloten op het Winschoterdiep waarover de turf werd afgevoerd naar de stad Groningen voor de verkoop. In tegenstelling tot de latere ontginningen, waar het dubbelkanaal werd toegepast, werd in de oude veenkolonies slechts een enkelkanaal aangelegd, waaraan aan weerszijden de bebouwing werd gerealiseerd. Loodrecht op de kanalen werden in een vaste afstand wijken aangelegd voor de ontwatering van het veen en de afvoer van de turf. Het was al vooraf de bedoeling om na de vervening op de overblijvende zandgronden landbouw te gaan bedrijven. Het patroon van wijken en percelen werd daarop afgestemd. De afstand tussen de wijken was voldoende voor vestiging van twee boerenbedrijven na afloop van de vervening. De boerderijen (Oldambstertype) werden gebouwd aan het kanaal aan de kop van hun kavel. Ook kwamen daar de woningen voor de landarbeiders, winkeliers en renteniers. Zo ontstonden de karakteristieke kilometerslange kaarsrechte kanaaldorpen. Over het kanaal lagen draaibruggen waarvan een aantal nog aanwezig is. Op de achterkant van de ontginningen werden na de vervening wegen aangelegd. Hieraan werden echter geen woningen of boerderijen gebouwd.

Aan de zuidwestrand van het gebied ligt een veel ouder type hoogveenontginning: de randveenontginning van Zuidlaarderveen–Spijkerboor–Eexterveen. Hier werden op de rand van het veen vaak op indivi-

duale basis kleinere verveningen ter hand genomen in een opstrekking patroon vanaf de zandruggen langs het Hunzedal.

Het individuele karakter leidde tot een gevarieerde lengte in de opstrekkingen waardoor een onregelmatig getand patroon ontstond. Dit patroon is nog steeds te zien in de wijze waarop de regelmatige verveningen van Kiel–Windeweer op dit oudere patroon ‘botsen’. De nederzettingen liggen in bochtige linten over de zandruggen tussen het veen en het Hunzedal. Het Hunzedal zelf wordt gekenmerkt door een open landschap met weinig bebouwing en een meanderende beek. Aan de ‘overkant’ begint de Hondsrug. In het hele gebied bepaald deze groene rug het beeld aan de zuidwestelijke horizon.

Aan de zuidzijde van het gebied ligt de iets jongere vanuit Drenthe geregisseerde vervening uit de 18^e eeuw van Annerveensche Kanaal–Eexterveensche Kanaal. Op de provinciegrens werd een enkelkanaal aangelegd dat werd aangesloten op het Kieldiep om de turf via Groningen af te voeren. Vanwege een geschil met Groningse grondeigenaren werd het kanaal in een onlogische knik aangesloten. Een bijzondere eigenschap van deze ontginning is de asymmetrische eenzijdige opzet. Aan de noordzijde van het kanaal liggen geen wijken. Daarmee kwam de noodzaak van een groot aantal bruggen te vervallen. Het zwaartepunt van de bebouwing ligt dan ook duidelijk op de noordoostzijde van het kanaal. De boerderijbebouwing bevindt zich voornamelijk aan de zuidwestkant.

Fysiske dragers

- de archeologische waarden in de vorm van:
 - resten van mesolithische jagerscultuur op zandkoppen onder het veen (vuursteenvind-

- plaatsen, haardkuilen en jachtkampen)
- eerdere nederzettingen langs het Hunzedal
- de opbouw van het gebied in verschillende verveningsfasen met uiteenlopende karakteristieken naast elkaar:
 - randveenontginning,
 - ontwikkelingsfasen van de oude veenkolonies,
- het karakter en de opbouw van de randverveningen:
 - het bochtige bebouwingslinten op de rand van het Hunzedal,
 - de opstrekkingen loodrecht op de bebouwingslinten,
 - de kartelige achterkant van de ontginning zichtbaar in het verkavelingspatroon en de verspringende lengte van wijken van de erachter liggende oude veenkolonies,
 - het open landschap contrasterend met de beslotenheid van de lintbebouwing,
- het karakter en de mathematische opbouw van de oude veenkolonies:
 - de grote openheid van het landschap zonder enige bebouwing buiten de lintbebouwing langs de kanalen,
 - het evenwijdige relatief dichte patroon van de kaarsrechte kilometerslange kanalen in een vast ritme met bebouwing,
 - de knik in het kanalenpatroon tussen Drenthe en Groningen,
 - de wijken dwars op de kanalen, in een vaste onderlinge afstand,
 - de ten opzichte van de jongere kolonies relatief korte slagen,
 - de ‘botsende’ en gekartelde overgang naar de randveenontginning,

- de kanaaldorpen met
 - een enkel kanaal,
 - kilometerslange kaarsrechte lintbebouwing,
 - in het Groningse deel een symmetrische opbouw met aan weerszijden van het kanaal bebouwing en wijken,
 - in het Drentse deel een asymmetrische opbouw met de bebouwing voornamelijk aan de noordzijde en de wijken aan de zuidzijde,
 - schutsluisjes met bijbehorende kapiteinshuisjes,
 - oorspronkelijke (gielijzeren) draaibruggen,
 - diverse waardevolle boerderijtypen (Oldambstertype in Groningen),
 - arbeiderswoningen, bedrijven, winkels en een kerk.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- aanwijzen van Kiel–Windeweer en Annerveensche Kanaal tot rijksbeschermd dorpsgezicht (procedure reeds gestart).

Integrale gebiedsgerichte acties

- doorgaan met en ondersteunen van de provinciale inzet in het kader van Kansen in Kaart om het gebied van de veenkolonies te ontwikkelen tot een aantrekkelijk gebied met meervoudige functies en voldoende economische dragers onder andere door revitalisering van de lintdorpen en verbetering en versterking van de landschapskwaliteit,
- ontwikkelen van een geheel nieuw perspectief voor de veenkolonies, met als randvoorwaarde het

behoud van cultuurhistorische waardevolle elementen en patronen,

- voor het westelijke deel van het gebied zijn er goede mogelijkheden om mee te koppelen met het leefbaarheidsproject Hunzedal (ontwikkeling van nieuwe landgoederen, bossen, natuur en de toeristisch-recreatieve potenties van het gebied).

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- nieuwe woningbouw voor opvang van de behoefte van het Drents Plateau goed sturen zodat de historische hoofdstructuur en de identiteit van het landschap worden versterkt,
- goed inpassen van de uitbreiding van gaswinningsinstallaties,
- goed inpassen van verblijfsrecreatieve voorzieningen (in het omgevingsplan Drenthe is het gebied aangeduid als voorkeursgebied nieuwe verblijfsrecreatie),
- vroeg meedenken met en goed inpassen van de eventuele toekomstige natuur- en landschapontwikkeling en waterwinning (in het omgevingsplan Drenthe wordt het gebied van het Hunzedal aangegeven als gebied voor ontwikkeling van natuur en waterwinning).

Beheer en gebruik

- impuls geven aan recreatie met kanoroutes, cultuurtoerisme en streekeigen producten, negatief imago doorbreken,
- zoeken naar passende teelten bij omschakeling van de akkerbouw naar meer perspectiefrijke teelten,
- zoeken naar passende functie van leegkomende waardevolle (agrarische) bebouwing,

- voorkomen van verspreid liggende percelen tijdelijk bos op akkerbouwgronden waardoor de karakteristieke openheid en het contrast met de lintbebouwing verdwijnt,
- revitalisering dorpen.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- negatief imago doorbreken, onderzoek naar nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden opstarten.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- onderzoek naar wenselijkheid aanvullende wettelijke bescherming (stads- en dorpsgezichten).

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name leefbaarheidsproject Hunzedal, verstedelijking, waterrecreatie, cultuurtoerisme,
- wenselijkheid van gebiedsgerichte aanpak op provinciaal niveau onderzoeken (plattelandsvernieuwing).

6.9 Eelde–Paterswolde

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied Eelde–Paterswolde bestaat uit een landgoederenzone ten zuiden van de stad Groningen, aan weerszijden van de Drentse Aa en op de westelijk flank van de Hondsrug. Het landschap wordt er geken-

merkt door het open beekdal van de Drentse Aa met sterk besloten flanken bestaande uit landgoederen. In het ontwerp van de landgoederen is de relatie met en de overgang naar het beekdal vaak bewust verwerkt. Achter de landgoederen liggen de historische verbindingen van Groningen naar het zuiden. Daar langs zijn de dorpen Paterswolde, Haren en Glimmen ontstaan. Langs de doorgaande wegen bevinden zich veel riante (villa)bewoningen, die een beeld geven van een jongere vorm van buiten wonen. Aan de noordzijde ligt het Paterswoldsemeer in het dal van de Drentse Aa. Daar hebben zich in de loop van de tijd recreatieve voorzieningen ontwikkeld die historisch goed passen in dit ‘recreatieve landschap’.

Fysieke dragers

- de opbouw van het gebied met van west naar oost:
 - het bebouwingslint van Paterswolde,
 - de besloten landgoederenzone met landgoederen als De Braak, Huisduinen, Vosbergen en Hooghullen,
 - het open beekdal,
 - de besloten landgoederenzone met buitens bij Harenermolen en Glimmen,
 - de bebouwing van Haaren en Glimmen op de Hondsrug,
- het Paterswoldsemeer met diverse 20^e-eeuwse recreatieve inrichtingen van verschillende data.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- in het provinciale omgevingsplan worden de waarden van het gebied goed beschermd,

- in de bestemmingsplannen kunnen de waarden nog beter en meer expliciet beschermd worden, misschien via een voorafgaande convenant-benadering,
- het is wenselijk verder te gaan met de aanwijzing van beschermde dorpsgezichten en het geven van een (rijks)monumentstatus aan beschermenswaardige gezichten en objecten die nog geen status hebben.

Integrale gebiedsgerichte acties

- het is wenselijk de mogelijkheden in het kader van de regiovisie Groningen–Assen te benutten voor versterking van de cultuurhistorische identiteit (toeristisch-recreatieve projecten, groeninrichting, functies landgoederen en buitens, en sturen van verstedelijk in gewenste richting).

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- goed inpassen van en benutten van de cultuurhistorische identiteit bij stedelijke ontwikkelingen op de as Groningen–Assen, Regiovisie Groningen–Assen 2005-2010 maakt beperkte stedelijke ontwikkeling in dit gebied mogelijk. Groningen–Assen wordt één stadsgewest:
 - ontwikkelingen rond de A28 en toekomstige zuidtangent,
 - ontwikkeling bedrijventerrein aan de A28 bij Tynaarlo,
 - toekomstige hoogwaardige openbaarvervoerlijnen (omgevingsplan Drenthe),
- versterken van de zone door ontwikkeling van landgoederen nieuwe stijl,
- opheffen bestaande recreatieve barrières binnen het gebied (A28, Noord-Willemsvaart en toekomstige Zuidtangent),

- goed inpassen van de dorpsuitbreidingen en nieuwe bebouwingen; tegengaan van bebouwingverdichting in de dorpen en bebouwing op de essen,
- goed inpassen van de natuurontwikkeling in delen van het dal en op de flanken van het dal van de Drentse Aa (vernatting, verandering van het landschapsbeeld),
- tot uitvoer brengen van de projecten van landschapsontwikkeling in het kader van de gebiedsvisie NBL Drentse Aa.

Beheer en gebruik

- gebruikmaken van de kwaliteiten van het gebied als uitloopgebied van Groningen,
- instandhouden van de cultuurhistorische waarden binnen de EHS door natuurbeschermingsorganisaties; de mogelijkheden van het relatienota-instrumentarium benutten om waardevolle gebieden te verwerven mede gericht op beheer van de cultuurhistorische waarden (het nieuwe begrenzingsplan is bijna afgerond),
- inzet van (vrijwillig) agrarisch natuurbeheer voor de bescherming van cultuurhistorische waarden (binnen de EHS-beheersgebieden en er buiten),
- het verder ontwikkelen van de cultuurgerichte recreatieve potenties van het gebied.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- de landgoederen opnemen op de cultuurwaardenkaart (in relatie met het provinciaal omgevingsplan).

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- onderzoek naar wenselijkheid aanvullende wettelijke bescherming (stads- en dorpsgezichten).

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name regiovisie Groningen–Assen, landgoederen nieuwe stijl, natuurontwikkeling en natuurbeheer, recreatie,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name verstedelijking, infrastructuur.

6.10 ***Drentse Aa–Hondsrug***

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Evenals in andere delen van Drenthe is het eeuwenoude esdorpenlandschap hier goed bewaard gebleven. Het is kenmerkend voor de Hondsrug en het Drents Plateau. Centraal in het gebied ligt de Drentse Aa. Dit is verzamelnaam voor een stelsel van beken in Noord en Midden-Drenthe. Het is een van de laatste gave stroomdalen van Nederland. De beken meanderen nog vrij door het oude landschap. De historische samenhang tussen de verschillende onderdelen van het esdorpenlandschap (essen, woeste gronden/veldontginningen en beekdalen) is nog goed herkenbaar en er is relatief weinig bebouwing buiten de dorpen. Kenmerkend voor dit gebied is ook de fraaie steile overgang van de veelal beboste Hondsrug naar het

veel lager gelegen open en uitgestrekte gebied van het Hunzedal en de Gronings-Drentse Veenkolonies. Aan de rand van de Hondsrug bevindt zich een lint van bebouwing (de lage weg) met iets hoger op de rug, evenwijdig eraan een tweede weg, de zogenaamde hoge weg. Aan de rand van het Hunzedal bevinden zich opstrekende percelen dwars op de Hondsrug met op enkele plaatsen een dicht patroon van houtwallen die het dal in steken. In het gebied komen ook een aantal landgoederen voor.

Archeologische monumenten dateren van het Paleolithicum tot aan de Late Middeleeuwen. Ze zijn in relatie tot elkaar en in relatie tot het landschap goed bewaard gebleven. Het gebied kent veel zichtbare monumenten zoals grafheuvels, hunebedden en celtic fields, die het landschap ook visueel een grote tijdsdiepte geven. Bijzonder zijn de in het gebied aanwezige lineair gegroepeerde grafheuvels langs relictten van prehistorische wegen. De hessenwegen waarvan het patroon plaatselijk nog goed herkenbaar is vormden de, veel latere, opvolgers van deze prehistorische wegen. In het algemeen vormen de esdekken belangrijke conserverende factoren in het gebied.

Fysiske dragers

- de esdekken die zeer veel prehistorische resten afdekken,
- de vele zichtbare archeologische monumenten in hun relatie tot het landschap,
- fraaie dorpsgezichten met gave esdorpstructuur (Zuidlaren en Anloo zijn beschermd),
- weinig bebouwing buiten de dorpen,
- de in het gebied aanwezige landgoederen,
- de hoofdpbouw van het esdorpenlandschap met herkenbare samenhang tussen de afzonderlijke

landschapseenheden van dorpen, essen, beekdalen, weidegebied en heide- of veldontginningen,

- hoofdzakelijk open en onbebouwde beekdalen met landschappelijk verdichte randen,
- hoofdzakelijk open en onbebouwde escomplexen met bolvormig oppervlakte en landschappelijk verdichte randen (soms met relictten van strubbenbeplanting en eswallen),
- heide- en veldontginningen met een meer wijdmazige beplantingspatroon en verspreide agrarische bebouwing,
- kleinschalige, strookvormige perceleringen, singels en houtwallen in onder andere de beekdalen van het Anlooërdiepje, Gastersche Diep, Taarlosche en Loonerdiep, Rolder- en Andersche Diep,
- de in het gebied aanwezige oude (zand- of klinker)wegen,
- de in het landschap nog herkenbare oude markergrenzen.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- explicieter beschermen van de waarden in de bestemmingsplannen, misschien via een voorafgaande convenantbenadering,
- de bescherming zoals aangegeven in het omgevingsplan verder implementeren door de aanwijzing van meer beschermde dorpsgezichten en het geven van een (rijks)monumentstatus aan meer objecten.

Integrale gebiedsgerichte acties

- de kansen benutten die er zijn binnen het Nationaal Park Drentse Aa dat in voorbereiding is (beschermingsstatus en instrumentarium voor water-, natuur-, landschaps- en recreatieve inrichting),
- het ROM/WCL-beleid biedt kansen om het op uitvoering gerichte natuur- en landschapsbeleid versneld voort te zetten en te verbreden naar alle beleidssectoren,
- doorgaan met de diverse maatregelen in het kader van het Speerpuntprogramma essen: stimuleren van maatregelen voor optimale bescherming van de archeologische waarden in de esdekken binnen het landbouwkundige gebruik,
- door samenwerking tussen ROB en andere participanten zijn er steeds meer mogelijkheden voor duurzaam behoud en recreatieve ontsluiting van archeologische waarden (convenanten met DLG voor landinrichtingsprojecten en convenanten met natuurbeschermingsorganisaties).

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- het tot uitvoering brengen van de in 1995 vastgestelde gebiedsvisie NBL met projecten voor natuur- en landschapsontwikkeling (onder andere landschappelijke versterking esranden en bos- en natuurontwikkeling op de flanken van het beekdal),
- goed inpassen van de natuurontwikkeling in delen van het dal en op de flanken van het dal van de Drentse Aa (vernatting, verandering van het landschapsbeeld),
- goed inpassen nieuwbouw in en rond de kernen

(niet bouwen op essen en in de oude open ruimten binnen de dorpen); afleiden van de woningbehoefte naar de regio Hunzedal–Veenkolonies,

- goed inpassen van en benutten van de cultuurhistorische identiteit bij stedelijke ontwikkelingen op de as Groningen–Assen,
- doorgaan met herstel en consolidatie van archeologische waarden in het kader van te realiseren TRAP-routes.

Beheer en gebruik

- instandhouden van de cultuurhistorische waarden binnen de EHS door natuurbeschermingsorganisaties; de mogelijkheden van het relatie-nota-instrumentarium benutten om waardevolle gebieden te verwerven mede gericht op beheer van de cultuurhistorische waarden,
- inzet van (vrijwillig) agrarisch natuurbeheer voor de bescherming van cultuurhistorische waarden (binnen de EHS-beheersgebieden en erbuiten),
- de kansen benutten van het kavelruilproject Drentse Aa waardoor waardevolle terreinen gemakkelijker verworven kunnen worden,
- het verder ontwikkelen van de cultuurgerichte recreatieve potenties van het gebied.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- onderzoek naar de archeologische waarden in de natte omgeving van de essen (beekdalen en graslanden).

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- onderzoek naar wenselijkheid aanvullende wettelijke bescherming (stads- en dorpsgezichten).

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name Nationaal Park, verstedelijking, recreatie, landinrichting, natuurontwikkeling en natuurbeheer.

6.11 Noordenveld

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het landschap van het Noordenveld is, een goed bewaard gebleven voorbeeld van het esdorpenlandschap dat kenmerkend is voor alle zandgebieden van het Drents Plateau. Het esdorpenlandschap bestaat uit een laaggelegen (veen)weidegebied, opgehoogde akkers (essen), met aangrenzend (voormalige) woeste gronden (veen, heide en stuifzanden) en in de kern van het gebied een beekdalsysteem. De woeste gronden zijn nu grotendeels ontgonnen of bebost. Ieder onderdeel heeft zijn eigen karakter en opbouw. In dit gebied zijn deze goed bewaard gebleven. De archeologische en cultuurhistorische monumenten dateren van het Paleolithicum tot aan de Vroege Middeleeuwen. In het landschap zijn vele zichtbare archeologische monumenten aanwezig: grafheuvels, hunebedden en celtic fields, die het landschap een grote tijdsdiepte geven. Vooral de essen van Zeijen,

Peest en Norg zijn belangrijke conserverende factoren. Verder bevinden zich in de zones Ter Heyl–Vredeveen–Nietap–Nienoord en Mensinghe, enkele landgoederen en havezaten.

Fysieke dragers

- de vele zichtbare archeologische monumenten in hun relatie tot het landschap,
- de essen als belangrijke conserverende factoren,
- de historische landgoederen/havezaten in de zones Ter Heyl–Vredeveen–Nietap–Nienoord en Mensinghe,
- de in het gebied aanwezige waardevolle dorpsgezichten (Westervelde, Zuidvelde en Vries),
- de hoofdobouw van het esdorpenlandschap met een herkenbare samenhang tussen de afzonderlijke landschapseenheden van dorpen, essen, beekdalen, weidegebied en heide- of veldontginningen,
 - hoofdzakelijk open en onbebouwde beekdalen met landschappelijk verdichte randen,
 - hoofdzakelijk open en onbebouwde escomplexen met bolvormig oppervlakte en landschappelijk verdichte randen (soms met relict van strubbenbeplanting en eswallen),
 - heide- en veldontginningen met een meer wijdmazig beplantingspatroon en verspreide agrarische bebouwing,
- kleinschalige, strookvormige percelering met singels en houtwallen aan de randen van de beekdalen,
- onregelmatige percelering zonder beplanting in het centrum van de beekdalen.

Bestemming en beschermingsstatus

- explicieter beschermen van de waarden in de bestemmingsplannen, misschien via een voorafgaande convenantbenadering,
- de bescherming zoals aangegeven in het omgevingsplan verder implementeren door de aanwijzing van meer beschermde dorpsgezichten en het geven van een (rijks)monumentstatus aan meer objecten.

Integrale gebiedsgerichte acties

- het WCL-beleid biedt kansen om het op uitvoering gerichte natuur- en landschapsbeleid versneld voort te zetten en te verbreden naar alle beleidssectoren,
- doorgaan met de diverse maatregelen in het kader van het Speerpuntprogramma essen: stimuleren van maatregelen voor optimale bescherming van de archeologische waarden in de esdekken binnen het landbouwkundige gebruik,
- door samenwerking tussen ROB en andere participanten zijn er steeds meer mogelijkheden voor duurzaam behoud en recreatieve ontsluiting van archeologische waarden (convenanten met DLG voor landinrichtingsprojecten en convenanten met natuurbeschermingsorganisaties).

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- het tot uitvoering brengen van de in 1998 vastgestelde gebiedsvisie NBL met projecten voor natuur- en landschapsontwikkeling,
- goed inpassen van de natuurontwikkeling (ver-

- natting, verandering van het landschapsbeeld),
- goed inpassen nieuwbouw in en rond de kernen (niet bouwen op essen en in de oude open ruimten binnen de dorpen); afleiden van de woningbehoefte naar de regio's met meer ruimte,
 - doorgaan met herstel en consolidatie van archeologische waarden in het kader van te realiseren TRAP-routes.

Beheer en gebruik

- instandhouden van de cultuurhistorische waarden binnen de EHS door natuurbeschermingsorganisaties; de mogelijkheden van het relatienota-instrumentarium benutten om waardevolle gebieden te verwerven mede gericht op beheer van de cultuurhistorische waarden,
- inzet van (vrijwillig) agrarisch natuurbeheer voor de bescherming van cultuurhistorische waarden (binnen de EHS-beheersgebieden en er buiten).

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- onderzoek naar de archeologische waarden in de natte omgeving van de essen (beekdalen en graslanden).

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- onderzoek naar wenselijkheid aanvullende wettelijke bescherming (stads- en dorpsgezichten).

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name verstedelijking, natuurontwikkeling en natuurbeheer, landinrichting, WCL, recreatie.

6.12 **Ravenswoud–Veenhuizen**

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied omvat een zeer waardevol ensemble van twee kolonielandschappen met een restant deels onverveend hoogveen en bosaanleg. Het veen vormde een hoge rug tussen Friesland en Drenthe. De gebieden zijn van grote waarde door hun bijzondere veenkoloniale structuur met een zeldzame historie en invulling.

Veenhuizen is een zogenaamde 'ontginningskolonie van weldadigheid' zoals die verder voorkomen bij Frederiksoord en Ommerschans. Deze zijn van groot historisch belang omdat ze een weerslag zijn van unieke sociale experimenten, volgens een sociaal-paternalistische visie uit de eerste helft van de 19^e eeuw. Het oorspronkelijke doel van de ontginning van Veenhuizen was bijvoorbeeld een werkkamp voor armen en landlopers. Pas later in de 19^e eeuw kreeg Veenhuizen de penitentiaire functie die het nu heeft. Landschappelijk zijn de ontginningskolonies van weldadigheid bijzonder doordat men hier van meet af aan heeft nagedacht over de landschappelijke inrichting na de vervening en ontginning, waarbij men een uit esthetisch oogpunt kwalitatief hoogwaardig landschap nastreefde.

Het landschap van Veenhuizen heeft een blokkenstructuur van haaks op de kolonievvaart en hoofdweg aangelegde wijken en monumentale lanen, met wederom haaks daarop kavelsloten en landbouwwegen. De maten en de rechtlijnigheid van het landschap van Veenhuizen contrasteren sterk met de kleinschalige variatie en de onregelmatige patronen van het esdor-

penlandschap ten noorden ervan. Daar 'botst' het wijken- en lanenpatroon op het oudere landschap. Aan de zuidkant is het contrast minder. Daar loopt het patroon van wijken en lanen door in de bossen en het hoogveenrestant van het Fochteloërveen.

Naast het planmatig vormgegeven landschap is er ook sprake van een planmatig opgezette en ontworpen bebouwingstructuur van aan de strafinrichting verbonden bedrijfsgebouwen, kerk en dienst en arbeiderswoningen. De bebouwing is in een eenheid van stijl ontworpen volgens de typische gevangenisarchitectuur van rijksbouwmeester Metselaar.

De hoogveenontginning van Ravenswoud is veel kleinschaliger dan Veenhuizen en dateert van rond 1920.

Vanuit de Nieuwe Vaart bij Appelscha loopt een reeks parallelle wijken naar het noorden met een onderlinge afstand van 225 meter. Door de haaks op elkaar staande wegen en waterlopen met vaak eenzelfde tussenafstand is een zeer regelmatig bijna vierkant blok ontstaan, begrensd door de Nieuwe Vaart, Menneweg, Lycklamavaart en Vierde Opwijk. Ongeveer in het centrum van dit vierkant ligt het koloniedorp Ravenswoud langs twee haaks op elkaar staande straten. Aan de randen langs de Lycklamavaart en Menneweg liggen de grote boerderijen van een type dat specifiek is voor Ravenswoud (stelp).

In het grondgebruik is de bodemstructuur en de hoogteligging van de verschillende percelen terug te vinden.

De natste delen aan de zuidkant zijn in gebruik als grasland, de iets hoger gelegen noordelijke helft wordt gebruikt voor akkerbouw. Een groot blok in het midden is bebost en een deel in de noordwesthoek is nooit ontgonnen. Ten noorden van de Lycklamavaart is de wijkenstructuur gedeeltelijk doorgezet in het huidige natuurreservaat Fochteloërveen. Deze gronden

zijn alleen voor een klein deel ontgonnen of bebost. Door het Fochteloërveen is deze ontginning gescheiden van de meer noordelijk gelegen strafkolonie Veenhuizen. Via de Appelschaster Vaart en de Witte wijk is dit gebied naar het oosten verbonden met de Drentse Hoofdvaart en naar het westen via de Opsterlandse Compagnonsvaart met Oosterwolde, Gorredijk en Heerenveen.

Fysieke dragers

- het historisch landschappelijke ensemble van twee ontginningskolonies en een hoogveenrestant in een fraai landschappelijk contrast met het veel oudere esdorpenlandschap aan de noordzijde,
- de planmatig ontworpen landschappelijke en bouwkundige inrichting van Veenhuizen met:
 - het historische bebouwingspatroon geënt op de kruispunten van het gridpatroon van wegen en wijken en het omgrachtingscarré van de strafinrichting,
 - de eenheid in stijl en karakter van de bebouwing van Veenhuizen,
 - de geometrische blokvormige opbouw van de ontginning,
 - het monumentale lanen- en wijkenpatroon,
- de historische landschaps- en bebouwingsstructuur van Ravenswoud met:
 - het dichte patroon van wijken, wegen en sloten in Ravenswoud,
 - de kruisstructuur van het koloniedorp Ravenswoud,
 - de bebossing van de verveende gronden in het centrum,
 - boerderijen langs de noord- en ooststrand,

- ligging langs de Appelschaster Vaart–Opsterlandse Compagnonsvaart (transportas).

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beschermen van de samenhangende cultuurhistorische waarden van Veenhuizen door aanwijzing van het hele gebied (inclusief het landelijke gebied en het noordelijk deel van Ravenswoud, exclusief dorp en bos) tot beschermd gezicht (procedure is reeds gestart).

Integrale gebiedsgerichte acties

- verder tot uitvoering brengen van het integrale, op behoud van de cultuurhistorische identiteit gerichte project voor het gebied Veenhuizen met:
 - landschapsinrichting (herstel van lanen en wijken in het kader van het Nationaal Landschapspatroon),
 - ontwikkeling van cultuurtoerisme,
 - goede inplaatsing van enkele nieuwe boerenbedrijven bij verkoop van landbouwgrond van Domeinen,
 - goede exploitatie en herbestemming van historische bebouwing en gevangenisbehuizing (cultuurhistorisch ontwikkelingsplan in voorbereiding),
- kansen benutten voor ontwikkeling van cultuurtoerisme, agrarisch beheer et cetera binnen het WCL-beleid.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- de nieuwbouw rond het dorp Veenhuizen goed inpassen in het karakter en de structuur van ontginning en dorp,

- opstellen van een beeldkwaliteitsplan voor Veenhuizen en Ravenswoud,
- meedenken met en goed inpassen van de natuurontwikkeling aan de rand van de Slokkert en rond het Fochteloërveen.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- werken aan de verandering van het imago van Veenhuizen (normaliseren van het eenzijdige gevangenis karakter),
- realiseren van een bezoekerscentrum Veenhuizen,
- de mogelijkheden benutten die het in oprichting zijnde gevangenis museum biedt om de historie van Veenhuizen zelf onder de aandacht te brengen.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- aanwijzing van Veenhuizen en omgeving als beschermd gezicht,
- voordracht voor Werelderfgoedlijst UNESCO overwegen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name WCL (specifiek project voor deelgebied veenhuizen overwegen), verstedelijking, natuurontwikkeling, recreatie en cultuurtoerisme.

6.13 **Frederiksoord–Willemsoord**

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

De gebieden van Frederiksoord–Willemsoord zijn net als het gebied Veenhuizen ontginningskolonies van de Maatschappij van Weldadigheid uit het begin van de 19^e eeuw. De kolonies zijn gelegen op voormalige venen en heideterreinen en kenmerken zich door hun systematische aanleg met een van te voren geplande landschappelijke inrichting. De kolonies bestaan steeds uit een nederzetting met bijbehorende landbouwgebieden en eventueel bosaanplanten.

De nederzettingen Frederiksoord en Wilhelminaoord en Willemsoord zijn gelegen op de droogste plaatsen in een van oorsprong tamelijk natte omgeving. Door systematische ontginning van de gronden rond de nederzettingen is een kleinschalig bosrijk kolonielandschap gesticht, dat in een fraai contrast staat met het aan de zuidoostelijke rand gelegen meer open beekdal van de Vledder Aa. Door schaalvergroting onder andere door de Maatschappij zelf is de percelering in het gebied sterk veranderd. De hoofdlijnen zijn echter zichtbaar gebleven in het wegenstelsel dat door zijn regelmaat de systematische opzet verraad en ook de kleinschalige afwisseling is nog deels aanwezig. Naast de meer geometrisch opgezette wegen kent het gebied ook enkele oudere meer bochtige wegen die van noordoost naar zuidwest evenwijdig aan het beekdal over de hogere delen van het gebied lopen. Aan de noordoostzijde werd nog een andere kolonie, Boschoord, gesticht te midden van arme zandgronden die door de maatschappij zijn bebost. In Frederiksoord werd, oorspronkelijk vanuit sociale motieven, een tuin-

bouwschool gesticht die nu nog steeds op die plek bestaat.

De koloniedorpen zijn zeer karakteristiek. De strakke opzet in linten van gelijkvormige woningen verraad de achtergrond van rechtlijnigheid en discipline. Het verschil tussen de grote directeurswoning en opzichterswoningen en de kleine arbeiderswoningen, laat nog goed de hiërarchische verhoudingen uit die tijd zien. Omdat de dorpen in een keer zijn ontworpen en gebouwd, met een en dezelfde achtergrondfilosofie zijn ze architectuurhistorisch van grote waarde. Langs de dalen van de Vledder Aa en de Waperveense Aa zijn vele resten van bewoning van Palaeolithicum tot Neolithicum aangetroffen.

Fysieke dragers

- Het planmatig gevormde heide- en veenontginningslandschap met:
 - strak geregisseerde structuur van straten, wegen (lanen) en kavels,
 - enkele oudere bochtige wegen in contrast met het latere geometrische patroon,
 - veel waardevolle (en beschermde) bebouwing in de ontginningsdorpen waaronder de oorspronkelijke bebouwing van directeurswoning, hoofdkantoor Maatschappij (huis Westerbeek), opzichters- en arbeiderswoningen, rusthuizen en mandenmakerijen,
 - het fraaie (beschermde) dorpsgezicht van het es-brinkdorp Vledder,
 - kleinschalige afwisseling tussen bossen, bosjes, velden en akkers,
 - het contrast en de overgang naar het meer open en lager gelegen open beekdal van de Vledder Aa,

- het landgoed de Eese,
- de hogere zandgronden langs de Vledder Aa en de Wapserveensche Aa met resten van Palaeolithicum tot Neolithicum.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beschermen van de waarden van Frederiksoord en Wilhelminaoord door het gebied aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht,
- explicieter beschermen van de waarden in de bestemmingsplannen, misschien via een voorafgaande convenantbenadering.

Integrale gebiedsgerichte acties

- kansen benutten die er zijn binnen het Nationaal Park Drents-Friese Woud waar een deel van het gebied in ligt (beschermingsstatus en instrumentarium voor water-, natuur-, landschaps- en recreatieve inrichting),
- de kansen benutten van het project Gebiedsgericht beleid Vledder en Wapserveensche Aa en het goed inpassen van de maatregelen binnen dit project (natuurontwikkeling, water en landschap),
- gebruikmaken van de mogelijkheden die het project Land van Weldadigheid biedt (educatie, onderzoek, tuinbouw, plattelandontwikkeling, ontwikkeling cultuurtoerisme).

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- het tot uitvoering brengen van de in 1998 opgestelde gebiedsvisie NBL Vledder en Wapserveensche Aa met projecten voor natuur- en landschapontwikkeling,

- goed in de historische structuur inpassen van nieuwe bebouwing en sluipende bebouwing buiten deze structuur tegengaan.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- aanwijzing van Frederiksoord en Wilhelminaoord als beschermde stads- en dorpsgezicht.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name Nationaal Park, project Land van Weldadigheid, gebiedsgericht beleid Vledder en Wapserveensche Aa; aanvullen met project gericht op cultuurtoerisme.

6.14 Zuidwest-Drenthe

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Dit grote gebied op de rand van het Drents Plateau is opgebouwd uit verschillende landschapstypen en – onderdelen van het esdorpen – en laagveenlandschap, die over het algemeen zeer gaaf zijn. Door deze gaafheid zijn de samenhangen en contrasten goed herkenbaar tussen de escomplexen, beekdalen, restanten woeste grond, brede benedenlopen van de beekdalen en de overgang naar de laagveenontginningen.

De laagveenontginningen liggen aan de zuidwestrand van het Drents Plateau, op de overgang naar het gebied van De Wieden–Weerribben in de kop van Overijssel. De grote openheid, smalle strokenverkeveling en wegdorpen van de laagveenontginningen bij Nijeveen, Ruinerwold en Koekange steken duidelijk af tegen de kleinschaligheid en de bochtige patronen van het esdorpenlandschap op het Drents Plateau. Bijzonder is het dubbellint van Ruinerwold. De eerste bebouwing lag langs de noordelijke meer bochtige weg. Deze volgde een patroon van hoger gelegen zandruggen. In een latere fase kwam een nieuw bebouwingslint tot stand langs de tegen het wateroverlast aangelegde ‘Wolddijk’. Deze heeft een veel rechter verloop. Typisch voor dit lint zijn de boerderijen met de relatief riante woningen. Het rest van het gebied van Zuidwest-Drenthe heeft alle kenmerken en onderdelen van het esdorpenlandschap. Er liggen een aantal gave (beschermde) esdorpen met stervormige wegenstructuur, open, groene ruimten bij het centrum van het dorp (brinken) en fraaie open escomplexen. Kenmerkend zijn ook de grote aaneengesloten heiderestanten van de Dwingeloosche Heide en de Havelterberg. Het gebied van de dorpen, essen, heiden en bossen contrasteert vaak sterk met de open beekdalen die door het gebied lopen. Vooral de Havelterberg vormt een zeer fraai besloten ‘eiland’ met alle componenten van het esdorpenlandschap gaaf bij elkaar te midden van een breed open beekdalgebied. Binnen het gebied zijn diverse cultuurhistorisch belangrijke gebieden en elementen aan te wijzen. Dat geldt onder andere voor enkele zeer gave essen met strubben en eswallen zoals de Pesseresch, de es van Holtinge en de Noordesch van Uffelte. In het gebied ligt een aantal landgoederen. Vooral het gebied van de

Havelterberg is door de vele zichtbare archeologische monumenten zeer waardevol. Hier zijn in het landschap grafheuvels, hunebedden, celtic fields en een kasteelterrein aanwezig. Over de rest van het gebied is nog weinig bekend. Onder de daar aanwezige esdekken kunnen echter veel goed bewaarde prehistorische resten aanwezig zijn.

Fysiske dragers

- de vele zichtbare archeologische monumenten in hun relatie tot het landschap in het gebied van de Havelterberg,
- het esdorpenlandschap met een herkenbare samenhang tussen de afzonderlijke landschaps-eenheden van dorpen, essen, beekdalen, weidegebied en heide- of veldontginningen,
 - hoofdzakelijk open en onbebouwde beekdalen met strokenverkaveling en landschappelijk verdichte randen met singels en houtwallen dwars op het dal,
 - het verschil tussen de smalle beekdalen in de bovenloop en brede open beekdalen in de benedenlopen aan de zuidwestkant,
 - hoofdzakelijk open en onbebouwde escomplexen met bolvormig oppervlakte en landschappelijk verdichte randen met soms relicten van de oude strubbenbeplanting en eswallen zoals bij Holtinge, Uffelte en Pesse,
 - de hoge archeologische verwachtingswaarde van de essen,
 - heide- en veldontginningen met een meer wijdmazig beplantingspatroon en verspreide agrarische bebouwing,
 - de fraaie es-brinkdorpen die het gebied kent (Diever, Dwingeloo, Havelte, Eursinge, Uffelte en Ruinen),

- de fraaie (beschermde) dorpsgezichten van onder andere Eursinge en Westeinde,
- de open veenweidegebieden van Koekange en Ruinerwold met:
 - strokenverkaveling met singel en bosstroken,
 - de dubbele lintbebouwing van de wegdorpen Ruinerwold (potentieel beschermd gezicht) en Oosteinde met een bochtig lint aan de noordzijde en een recht lint aan de zuidzijde,
- oude boerderijen van het Drentse type met een overgang naar het meer Overijsselse kameelrugtype,
- enkele landgoederen zoals Rheebruggen, Oversingel en Huize Echten,
- de bouwkundig waardevolle elementen in het aan de Drentse Hoofdvaart gelegen Dieverbrug met oude sluiscomplexjes en oude industriële bebouwing van kalkovens.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- explicieter beschermen van de waarden in de bestemmingsplannen, misschien via een voorafgaande convenantbenadering,
- beschermen van de waarden van Ruinerwold door het dorp aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht,
- de bescherming zoals aangegeven in het omgevingsplan verder implementeren door de aanwijzing van meer beschermde dorpsgezichten en het geven van een (rijks)monumentstatus aan meer objecten.

Integrale gebiedsgerichte acties

- kansen benutten die er zijn binnen het Nationaal Park Dwingelderveld dat in het gebied ligt (beschermingsstatus en instrumentarium voor water-, natuur-, landschaps- en recreatieve inrichting),
- creëren van mogelijkheden voor instandhouding en versterking van de cultuurhistorische identiteit door het instellen van Nationaal Park de Havelterberg,
- de kansen benutten van de (recreatieve) projecten binnen de integrale regiovisie Noordoost-Overijssel–Zuid-Drenthe,
- doorgaan met de diverse maatregelen in het kader van het Speerpuntprogramma essen: stimuleren van maatregelen voor optimale bescherming van de archeologische waarden in de esdekken binnen het landbouwkundige gebruik,
- door samenwerking tussen ROB en andere participanten zijn er steeds meer mogelijkheden voor duurzaam behoud en recreatieve ontsluiting van archeologische waarden (convenanten met DLG voor landinrichtingsprojecten en convenanten met natuurbeschermingsorganisaties).

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- het tot uitvoering brengen van de in 1998 opgestelde gebiedsvisie NBL Vledder en Waperveense Aa met projecten voor natuur- en landschapontwikkeling,
- goed inpassen en kansen benutten van de natuurontwikkelingsprojecten (onder andere in de gebiedsvisie Vledder en Waperveense Aa),
- goed inpassen nieuwbouw in en rond de kernen (niet bouwen op essen en in de oude open

- ruimten binnen de dorpen); afleiden van de woningbehoefte naar de regio's met meer ruimte,
- doorgaan met herstel en consolidatie van archeologische waarden in het kader van te realiseren TRAP-routes,
 - revitalisering van de toeristisch-recreatieve sector gekoppeld aan herstel en ontwikkeling van de aanwezige natuur- en landschapswaarden en de cultuurhistorische identiteit (project Kansen in Kaart van de provincie Drenthe),
 - beperken en goed inpassen van nieuwe verblijfs-recreatieve voorzieningen als huisjesparken.

Beheer en gebruik

- instandhouden van de cultuurhistorische waarden binnen de EHS door natuurbeschermingsorganisaties; de mogelijkheden van het relatienota-instrumentarium benutten om waardevolle gebieden te verwerven mede gericht op beheer van de cultuurhistorische waarden,
- inzet van (vrijwillig) agrarisch natuurbeheer voor de bescherming van cultuurhistorische waarden (binnen de EHS-beheersgebieden en erbuiten),
- beheer van de cultuurhistorische waarden door de grotere (particuliere) grondeigenaren die grote gebieden in eigendom hebben (stimuleren door afsluiten van convenanten).

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- onderzoek naar de archeologische waarden in de natte omgeving van de essen (beekdalen en graslanden).

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- aanwijzing van Ruinerwold als beschermd dorpsgezicht.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, Nationale Parken, integrale regiovisie, recreatie, natuurontwikkeling en natuurbeheer.

6.15 **Aalden en omgeving**

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Evenals het landschap van het Noordenveld en de Drentse Aa–Hondsrug is het landschap van Aalden en omgeving een esdorpenlandschap met een hoge volledigheid- en gaafheidsgraad. Het gebied is representatief voor de zandgronden van het Drents Plateau en geeft een goed en volledig beeld van bewoningsgeschiedenis. Het grenst aan de noordwestzijde aan veenkoloniaal gebied en centraal in het gebied ligt het beekdal van de Aalder- en Westerstream en het Drostendiep.

Net als bij de overige esdorpenlandschappen bestaat het landschap hier uit opgehoogde akkers (essen), (voormalige) woeste gronden (veen, heide en stuifzanden) en een systeem van beekdalen. De woeste gronden zijn nu grotendeels ontgonnen of bebost. Ieder onderdeel heeft zijn eigen karakter en opbouw. In dit gebied zijn deze goed bewaard gebleven. De archeologische monumenten dateren van het Paleo-

lithicum tot aan de Vroege Middeleeuwen. De vele zichtbare monumenten, grafheuvels, celtic fields, hunebedden en kasteelterreinen, geven het landschap een grote tijdsdiepte. Met name de essen vormen belangrijke conserverende factoren. Deze waren vaak al in gebruik door de prehistorische mens.

Fysieke dragers

- de vele zichtbare archeologische monumenten in hun relatie tot het landschap,
- de essen van Zweeloo–Aalden, Oosterhesselen en (gedeeltelijk) Sleen als belangrijk archeologisch bodemarchief,
- het esdorpenlandschap met de herkenbare samenhang tussen de afzonderlijke landschaps-eenheden van dorpen, essen, beekdalen, en heide- of veldontginningen,
 - karakteristieke esdorpen met stervormige wegenstructuur, brinken en omliggende escomplexen,
 - de hoofdzakelijk open en onbebouwde beekdalen met door bebouwing en beplanting verdichte randen,
 - hoofdzakelijk open en onbebouwde escomplexen met bolvormig oppervlakte en landschappelijk verdichte randen,
 - heide- en veldontginningen met een meer wijdmazig wegen- en beplantingspatroon en verspreide agrarische bebouwing,
- fraaie (beschermd) dorpsgezichten van de esdorpen Oud-Aalden, Benneveld en Gees,
- beschermd monument Havezate de Klencke,
- kleinschalige, strookvormige percelen en singels in onder andere het beekdal van de Mars- en Geesterstream, de Broekstream en deels de

Aalder- en Westerstream en in het gebied van de Kerkhorsten.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- explicieter beschermen van de waarden in de bestemmingsplannen, misschien via een voorafgaande convenantbenadering,
- de bescherming zoals aangegeven in het omgevingsplan verder implementeren door de aanwijzing van meer beschermde dorpsgezichten en het geven van een (rijks)monumentstatus aan meer objecten.

Integrale gebiedsgerichte acties

- doorgaan met de diverse maatregelen in het kader van het Speerpuntprogramma essen: stimuleren van maatregelen voor optimale bescherming van de archeologische waarden in de esdekken binnen het landbouwkundige gebruik,
- door samenwerking tussen ROB en andere participanten zijn er steeds meer mogelijkheden voor duurzaam behoud en recreatieve ontsluiting van archeologische waarden (convenanten met DLG voor landinrichtingsprojecten en convenanten met natuurbeschermingsorganisaties).

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- het tot uitvoering brengen van de gebiedsvisie NBL Geeser- Wester- en Sleenerstream met projecten voor natuur- en landschapsontwikkeling,
- goed inpassen en kansen benutten van de natuurontwikkelingsprojecten,
- goed inpassen nieuwbouw in en rond de kernen

(niet bouwen op essen en in de oude open ruimten binnen de dorpen); afleiden van de woningbehoefte naar de regio's met meer ruimte,

- doorgaan met herstel en consolidatie van archeologische waarden in het kader van te realiseren TRAP-routes.

Beheer en gebruik

- instandhouden van de cultuurhistorische waarden binnen de EHS door natuurbeschermingsorganisaties; de mogelijkheden van het relatienota-instrumentarium benutten om waardevolle gebieden te verwerven mede gericht op beheer van de cultuurhistorische waarden,
- inzet van (vrijwillig) agrarisch natuurbeheer voor de bescherming van cultuurhistorische waarden (binnen de EHS-beheersgebieden en er buiten).

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- onderzoek naar de archeologische waarden in de natte omgeving van de essen (beekdalen en graslanden).

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- onderzoek naar wenselijkheid aanvullende wettelijke bescherming (stads- en dorpsgezichten).

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name landinrichting, verstedelijking, recreatie, natuurontwikkeling en natuurbeheer, bos- en landschapsontwikkeling.

6.16 Zuidelijke Hondsrug

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Dit esdorpengebied tussen Emmen en Exloo is vooral belangrijk vanwege de grote archeologische rijkdom. Er is een veelheid te vinden aan zichtbare monumenten als hunebedden, grafheuvels, celtic fields en oude wegen, die aan de belevingswaarde van het landschap een grote tijdsdiepte geven. Het gebied heeft door de eeuwen heen op een belangrijke route naar het noorden gelegen. Onder en in de esdekken bevindt zich een belangwekkend bodemarchief. Daar zijn onder andere nederzettingsresten te vinden van voorlopers van de huidige nederzettingen. Het landschap van dit gebied wordt gekenmerkt door de esdorpenstructuur, karakteristiek voor het Drents Plateau. In kleine eenheden bevat het alle onderdelen van dit landschapstype: open essen, heideontginningen met regelmatig blokvormige verkaveling, beboste heidegebieden, en kleine beekjes of vochtige laagten die vanuit de Hondsrug naar de lager gelegen gebieden lopen. Westenesch, Weerdinge, Valthe, Exloo en Odoorn zijn cultuurhistorisch waardevolle esdorpen. Het omringende landschap heeft over het algemeen een matige gaafheid. Wel zijn er enkele waardevolle essen. In het gebied liggen ook enkele grotere eenheden staatsheidebebouwingen die aan het eind van de vorige eeuw en aan het begin van deze eeuw werden gerealiseerd als werkverschaffingsproject. Zoals geldt voor alle gebieden op de Hondsrug heeft dit gebied de bijzonderheid van het mooie uitzicht en de steile overgang naar het veel lager gelegen uit-

gestrekte open gebied van de Gronings-Drentse Veenkolonies.

Fysieke dragers

- de vele zichtbare archeologische monumenten in hun relatie tot het landschap,
- het esdorpenlandschap met de herkenbare samenhang tussen de afzonderlijke landschaps-eenheden van dorpen, essen, beekdalen, en heide- of veldontginningen,
 - karakteristieke esdorpen met stervormige wegenstructuur, brinken en omliggende escomplexen,
 - het hoofdzakelijk open en onbebouwde beekdal van de Hunze met door bebouwing, bos en beplanting verdichte randen,
 - hoofdzakelijk open en onbebouwde escomplexen met bolvormig oppervlakte en landschappelijk verdichte randen,
 - heide- en veldontginningen met een meer wijdmazig wegen- en beplantingspatroon en verspreide agrarische bebouwing,
 - de grote staatsheidebebossingen als werkverschaffingsprojecten gerealiseerd aan het einde van de vorige eeuw,
- het fraaie (beschermd) dorpsgezicht van Westensch,
- de steile overgang naar en het contrast in maat en openheid met de open grootschalige veenkoloniale vlakten en een lintbebouwing aan de rand van de Hondsrug,
- relicten van het oude EDS-spoortracé op de rand van de Hondsrug (delen van de oude spoordijk).

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- explicieter beschermen van de waarden in de bestemmingsplannen, misschien via een voorafgaande convenantbenadering,
- de bescherming zoals aangegeven in het omgevingsplan verder implementeren door de aanwijzing van meer beschermde dorpsgezichten en het geven van een (rijks)monumentstatus aan meer objecten.

Integrale gebiedsgerichte acties

- doorgaan met de diverse maatregelen in het kader van het *Speerpuntprogramma essen*: stimuleren van maatregelen voor optimale bescherming van de archeologische waarden in de esdekken binnen het landbouwkundige gebruik,
- door samenwerking tussen ROB en andere participanten zijn er steeds meer mogelijkheden voor duurzaam behoud en recreatieve ontsluiting van archeologische waarden (convenanten met DLG voor landinrichtingsprojecten en convenanten met natuurbeschermingsorganisaties).

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- goed inpassen nieuwbouw in en rond de kernen (niet bouwen op essen en in de oude open ruimten binnen de dorpen); afleiden van de woningbehoefte naar de regio's met meer ruimte,
- doorgaan met herstel en consolidatie van archeologische waarden in het kader van te realiseren TRAP-routes,
- goed inpassen van de blijvende stedelijke ontwikkelingen rond Emmen,
- voorkomen van verdere bebossing en verdichting

van het Hunzedal door natuurontwikkeling, waardoor het contrastrijke verschil met de Hondsrug verloren zou gaan.

Beheer en gebruik

- inzet van (vrijwillig) agrarisch natuurbeheer voor de bescherming van cultuurhistorische waarden (binnen de EHS-beheersgebieden en er buiten).

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- onderzoek naar de archeologische waarden in de natte omgeving van de essen (beekdalen en graslanden).

VOORGESTELDE BELEIDSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- onderzoek naar wenselijkheid aanvullende wettelijke bescherming (stads- en dorpsgezichten).

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name landinrichting, recreatie,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name verstedelijking.

6.17 Schoonebeek–Bargerveen

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied Schoonebeek–Bargerveen bestaat uit een aantal verschillende landschapstypen van verschillende

gaafheid en kenmerkendheid. Als geheel is het gebied van bijzondere waarde door de landschappelijke overgangen die het herbergt. Deze brengen een grote variëteit met zich mee en een aantal weinig voor komende cultuurhistorische landschapstypen. Bovendien liggen hier enkele belangrijke stadia uit de Nederlandse hoogveenontginningsgeschiedenis vlakbij elkaar. Het meer kleinschalige landschap vormt een contrast met de veel jongere en grootschaligere hoogveenontginning direct over de grens.

Het gebied lag aan de rand van het uitgestrekte Boertangerveen. In het gebied van Schoonebeek ziet men de resultante van een van de vroegste hoogveenontginningen, de zogenaamde randveenontginning. Vanaf de randen werd het veen langzaam in stroken verveend, waarna ze in agrarisch gebruik werden genomen. Het patroon van deze ontginning is hier nog gaaf aanwezig in de strokenverkeveling en de lange lintbebouwing evenwijdig aan de rand van het veen. De huidige steilrand naar het Bargerveen dat twee à drie meter hoger ligt geeft een duidelijk beeld van de menselijke ingrepen in het gebied. Boven op de rand treft men op enkele plaatsen bovendien een jonge 'bovenveencultuur' aan waar op het onontgonnen veen landbouw werd bedreven. De relatief jonge leeftijd maakt dat het veen nog niet volledig is ingeklonken. Het Bargerveen is een van de laatste hoogveenrestanten in Nederland. Net als Westerwolde maakte dit deel uit van het uitgestrekte Boertangermoor, waaruit door ontginning en vervening sinds de 17^e eeuw de Drents-Groningse veenkolonies ontstonden. Het Bargerveen is belangrijk als restant van het eens zeer uitgestrekte, slecht doordringbare en strategisch belangrijke hoogveen. Aan het wisselende reliëf en steilranden is te zien dat delen geheel zijn verveend

terwijl andere delen niet of alleen oppervlakkig zijn verveend. Plaatselijk zijn sporen aanwezig van de zeer vroege boekweitbrandcultuur. Door het afgraven van de bovenste veenlaag is het Amsterdamse Veld een vlak baggerveld. Het is een voorbeeld van de jongste meer industriële hoogveenontginning met smalspoor en zonder wijken. In het Bargerveen zijn er onder andere vuurstenen artefacten gevonden. In het veen wordt organisch materiaal goed geconserveerd en er is reden te veronderstellen dat er zich in het veen meer archeologische relictten bevinden.

Ten westen van het Bargerveen ligt een voorbeeld van een iets oudere grootschalige wijkenontginning, met hoofdwijken en dwarswijken die aangesloten zijn op het kanalen- en wijkensysteem van de Gronings-Drentse Veenkolonies.

Aan de zuidrand van het gebied ligt het open beekdal van het Schoonebekerdiep en ten westen van het dorp Schoonebeek gaat het gebied over in een esdorpachtig landschap met een grote es (Padhuis), heideontginningen en beekdal-weidegronden (ten oosten van Coevorden) met verspreide boerderijen op zandkopjes in de natte benedenloop. Bij Padhuis-Vliegghuis ligt een heiderestant met de Katshaarschans. Deze lag langs een strategische route van het zuiden naar Groningen, op een doorwaadbare plaats temidden van het grote vochtige heide- en veengebied.

De dorpen in dit gebied hebben hun historische groei voor een belangrijk deel ook te danken aan de levendige ossenhandel via de Europaweg met Duitsland. Veel recenter werd het gebied van Schoonebeek in belangrijke mate beïnvloed door de oliewinning. Verspreid tussen de beplanting van het kleinschalige landschap of midden in het open beekdal, lagen een groot aantal jaknikkers, waarvan nu nog slechts

een enkele over is. Samen met de diverse veenontginningen laten deze de historische continuïteit zien van exploitatie van dit 'energiewinningslandschap'.

Fysieke dragers

- de verschillende stadia van hoogveenontginning die in samenhang in een gave samenhang in het gebied voorkomen,
- het hoogveenrelict van het Bargerveen met onder andere:
 - voorbeelden van boekweitbrandcultures,
 - goed geconserveerd bodemarchief,
 - ontginningspatroon van de industriële jonge vervening,
 - bovenveencultures,
- de landschapsopbouw en het karakter van de randveenontginning van Schoonebeek en Nieuw-Schoonebeek met:
 - strokenverkeveling loodrecht op de rand van het veen en het beekdal,
 - kleinschalige afwisseling met singels, houtwallen en bosstroken in de richting van de strokenverkeveling,
 - lintvormige bebouwingsstructuur,
 - verschil in gebruik tussen voorkant (intensief) en achterkant van de ontginning,
- de fraaie (beschermd) gezichten van Oosterse en Westerse Bos:
 - besloten bebouwingslint langs bochtige klinkerwegen,
 - boerderijen van een afwijkend type van (Duitse) Bentheimerzandsteen,
 - oude eikenbeplanting,
- het visueel open beekdal van het Schoonebekerdiep,

- de boeën (zomerbehuizingen met bijbehorende landjes) in het oostelijke deel van het beekdal,
- de open es van Padhuis,
- de Katshaarschans ten noorden van Vlieghuis,
- het wijkenpatroon en de openheid van de hoogveenontginning direct ten westen van het Bargerveen,
- de overgebleven jaknikkers.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- explicieter beschermen van de waarden in de bestemmingsplannen, misschien via een voorafgaande convenantbenadering.

Integrale gebiedsgerichte acties

- versterken van de cultuurhistorische identiteit binnen het in voorbereiding zijnde landinrichtingsproject Schoonebeek (uit productie nemen van gebieden, versterken en veiligstellen van de hoofdlijnen van de historische structuur et cetera),
- de kansen benutten van de (recreatieve) projecten binnen de integrale regiovisie Noordoost-Overijssel–Zuid-Drenthe,
- beperken van de negatieve effecten (onder andere aantasting bodemarchief) van de grondwaterstands dalingen door de Duitse verveningen.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- bij de ontwikkeling van de bufferzone en de hoogveenregeneratie in het Bargerveen, de cultuurhistorische identiteit behouden en versterken.

Beheer en gebruik

- inzet van (vrijwillig) agrarisch natuurbeheer voor de bescherming van cultuurhistorische waarden (binnen de EHS-beheersgebieden en er buiten),
- stimuleren van cultuurtoerisme in het gebied,
- zoeken naar nieuwe (agrarische) inkomstenbronnen passend binnen de cultuurhistorische identiteit (traditionele inkomstenbron die de agrariërs uit de oliewinning kregen valt weg).

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- erkenning van de jaknikkers als cultuurhistorisch waardevolle objecten en voorkomen dat ze geheel uit het landschapsbeeld verdwijnen.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name waterbeheersing, landinrichting, integrale regiovisie (onder andere recreatie), natuurontwikkeling en natuurbeheer.

6.18 **Reestdal**

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het beekdal van de Reest kent een zeer afwisselend en kleinschalig landschap. Het ligt op de grens van Drenthe en Overijssel en heeft meer verwantschap

met het (kampen)landschap van de Overijsselse zandgebieden als met het esdorpenlandschap op het Drents Plateau. Het gebied heeft zich relatief geïsoleerd ontwikkeld tussen twee veengebieden ten noorden en zuiden ervan. De Reest zelf was oorspronkelijk een veenbeek. Doordat het reliëf kleinschaliger en grilliger is dan het meer golvende patroon van het Drents Plateau zijn de landschappelijke eenheden hier veel kleiner. Er zijn geen grote escomplexen maar kleine essen, afgewisseld met even kleine graslandeenheden en esgehuchten. De kleinschaligheid van de bochtige rivierloop en het omringende kampenlandschap zijn goed behouden gebleven. De relatief smalle beekloop is nooit gekanaliseerd geweest, mede vanwege haar ligging, precies op de provinciale grens.

Het gebied wordt verder gekenmerkt door de relatief hoge concentratie van landgoederen die aan weerszijde langs het Reestdal liggen. Bijzonder fraai is ook het (beschermde) gezicht van Oud Avereest–Den Huizen bestaande uit een hoevenzwerm op de flank van het beekdal. Plaatselijk zijn de oude kerkpaden van de gehuchten naar de dichtstbijzijnde kerk nog geheel intact.

Ten zuiden van Balkbrug ligt het gebied van Ommer-schans dat is ontwikkeld als werkkolonie van de Maatschappij van Weldadigheid vergelijkbaar met de kolonies van Frederiksoord, Wilhelminaoord en Veenhuizen. Het wordt gekenmerkt door een vierkant gridpatroon van beplante wegen, wijken en enkele singels. De agrarische bebouwing ligt verspreid langs de wegen. Het bochtige en niet met het gridpatroon sporende verloop van de oude weg van Balkbrug naar Ommen contrasteert met de formele aanleg van de kolonie. Aan weerszijden van de weg liggen enkele bospercelen, waarin ook Veldzicht, het voormalige hoofdgebouw van de kolonie ligt.

In Ommerschans zijn nog de structuren herkenbaar van de oude schans uit de 17^e eeuw en bij IJhorst ligt een oud havezateterrein. Over verdere archeologische waarden in het gebied is weinig bekend hoewel verwacht mag worden dat zich in en onder de kleine esjes bewoningsresten uit Mesolithicum tot Middel-eeuwen bevinden.

Fysiske dragers

- de kleinschaligheid van het landschap met een kleinschalige afwisseling tussen kampen, bosjes, houtwallen, singels en grasland,
- de meanderende smalle beek en smalle open beekdalgebiedjes,
- besloten randen van het beekdal,
- kleinschalig reliëf met op hogere delen kleine essen en esgehuchten met de oude voetpaden,
- verspreide bebouwing als een lint aan de rand van het beekdal,
- de hoevenzwerm van Oud-Avereest–Den Huizen (beschermd gezicht),
- de landgoederenzone langs de Reest met landgoederen (zoals Havixhorst en Dickninge) met bijbehorende buitenplaatsen en boerderijen,
- de kolonie van weldadigheid van Ommerschans met:
 - een vierkant gridpatroon van lanen, wijken en enkele singels,
 - verspreide bebouwing langs de wegen,
 - het voormalige hoofdgebouw: Veldzicht,
 - bospercelen aan weerszijden van de oude bochtige weg van Balkbrug naar Ommen
- de restanten van de 17^e-eeuwse schans bij Ommerschans,
- het havezateterrein bij IJhorst,

- de kleine essen waaronder zich nederzettingsresten van Mesolithicum tot Middeleeuwen (kunnen) bevinden.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- doorgaan met procedure voor aanwijzing van Ommerschans–Balkbrug tot één beschermd dorpsgezicht inclusief het landelijk gebied van de kolonie.

Integrale gebiedsgerichte acties

- de (recreatieve) projecten binnen de integrale regiovisie Noord-Overijssel–Zuid-Drenthe bieden ook kansen voor versterking en visualisatie van de cultuurhistorische identiteit.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- bij projecten ten behoeve van de ontwikkeling van de EHS doorgaan met het op instandhouding van de bestaande cultuurhistorische waarden gerichte beleid,
- het tot uitvoering brengen van de gebiedsvisie NBL Reestdal (Drenthe) met projecten voor natuur- en landschapontwikkeling.

Beheer en gebruik

- beheer van de cultuurhistorische waarden door natuurbeschermingsorganisaties die grote delen van het gebied in eigendom hebben,
- doorgaan met en uitbreiden van Overijssels landbouwproject voor herinstructie van oude gewassen van voor de maïscultuur,
- kansen benutten van de cultuurtoeristische potenties.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- aanwijzing van Ommerschans-Balkbrug en omgeving als beschermd stads- en dorpsgezicht al dan niet aangevuld met beschermd landschapsgezicht.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name integrale regiovisie, natuurontwikkeling, natuurbeheer en cultuurtoerisme.

6.19 Staphorst

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Ter hoogte van Staphorst–Rouveen ligt een bijzonder fraai, historisch veenlandschap, minder ruig en minder nat dan in de Wieden. De ontginningen van het gebied dateren van de 12^e en 13^e eeuw. Uniek is het geknikte waaivormige verkavelingspatroon ten westen van Staphorst–Rouveen, georiënteerd op Punt-horst en de gebogen lintvormige structuur van Staphorst–Rouveen zelf. De geknikte vorm in de verkaveling heeft onder andere te maken met de bijzondere ontwikkelingsgeschiedenis van deze ontginning. Oorspronkelijk lag de basis van de ontginning bij Zwartewatersklooster. In de loop van de tijd is deze basis inclusief de bebouwing steeds verder naar het oosten opgeschoven tot aan de huidige ligging van Staphorst–Rouveen. Het oorspronkelijk ontgonnen en

ontwaterde stuk veen langs het Zwarte water veraarde, klonk in en werd na verloop van tijd te nat waardoor men naar het er achter liggende stuk veen moest uitwijken, waarna ook dat weer te nat werd en verlaten moest worden. Van de opeenvolgende stadia van het dorp zijn in het terrein en de bodem nog restanten aanwezig in de vorm van kerk- en bewoningsplaatsen. Bijzonder fraai is de huidige lintbebouwing van Staphorst–Rouveen met een omvangrijk en waardevol boerderijbestand. Zoals in veel laagveenontginningen liggen alle boerderijen hier in de richting van de opstreckende percelen. Doordat echter de oriëntatie van het lint en de weg ten opzichte van de verkaveling steeds wijzigt, verandert ook de oriëntatie van de boerderijen ten opzichte van de weg. Uniek is het patroon van boerderijen achter elkaar op één erf. Een boerderij heeft achter zich vaak een of meerdere ‘jongen’ liggen die worden gekenmerkt door hun jongere architectuur. Karakteristiek is ook de eenheid in vormgeving van gevels en erfinrichting. Alle gevels zijn bijvoorbeeld geschilderd in de kleuren groen, wit en blauw. Het direct aan de dorpslinten grenzende gebied en het gebied de Olde Maten hebben een kleinschalig en besloten karakter door de vele elzensingels. Ten oosten van de autoweg Zwolle–Meppel (Staphorster Esch) is het landschap veel minder karakteristiek en waardevol. Het heeft een rechthoekige blokvormige verkaveling en een relatief fijnmazig patroon van beplante wegen. Staphorst breidt hier gestaag uit in zuidelijke richting. De belangrijkste archeologische vondsten liggen in het westen van het gebied op de rivierduin met het Zwartewatersklooster. De vondsten zijn hoofdzakelijk uit de Late Middeleeuwen, vooral bij het Meppelerdiep, maar ook resten ouder dan de midden bronstijd worden gevonden. Bij Lichtmis liggen de restanten van een oude redoute.

Fysieke dragers

- de vindplaatsen van met name middeleeuwse en latere oorsprong:
 - de resten van drie verlaten nederzettingen met drie kerkplaatsen,
 - rivierduin van Zwartewatersklooster (klooster en terp),
 - een redoute/schans bij Lichtmis,
- het gebogen bebouwingslint van Staphorst–Rouveen (beschermd dorpsgezicht) met:
 - gebouwen die perfect in richting harmoniëren met de van richting veranderende opstreckende verkaveling en dus onder een hoek met het lint zelf liggen,
 - een in het hele lint voorkomend patroon van een of meerdere jongere boerderijen of ‘jongen’ achter de oude bebouwing,
 - een fraaie landelijke bouwkunst (bijna alle boerderijen hebben een monumentstatus),
 - de eenheid in kleur van de gevels (groen–wit–blauw) en in de inrichting van het erf,
- de waaiervormige, geknikte, opstreckende verkaveling in lange smalle stroken ten westen van Staphorst–Rouveen met:
 - elzensingels in de zone direct bij het lint,
 - een open landschap meer naar het westen,
 - een dicht patroon van sloten en vaarten.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en bescherming

- het meer herkenbaar maken van de cultuurhistorische waarden in het in voorbereiding zijnde streekplan.

Integrale gebiedsgerichte acties

- de meeste kans voor de versterking van de cultuurhistorische identiteit biedt ‘een ontwikkeling van onderen af’ met de mensen uit het gebied.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- doorgaan met de restauratie en visualisatie van objecten zoals de kerkplaatsen,
- doorgaan met het herstel van rieten daken binnen het convenant ‘landelijke bouwkunst’ dat met de gemeenten is gesloten,
- goed inpassen van uitbreidingen van Staphorst en bij de stedelijke inrichting gebruikmaken van de cultuurhistorische identiteit,
- voorkomen van verdere verstedelijking binnen het gebied langs de A28 op de as Zwolle–Meppel.

Beheer en gebruik

- agrarisch beheer van de smalle graslandpercelen en beheer van de elzensingels met beheersvergoedingen,
- beheer van de singels en de archeologische objecten binnen de regeling Onderhoud kleine landschapselementen (ROL),
- zoeken naar passende functie voor historische boerderijen die leeg komen te staan en zoeken naar oplossingen voor de beperkte mogelijkheden voor bestemmingswijziging door de aanwezigheid van milieucontouren.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande (lokale) initiatieven, met name verstedelijking, landinrichting, agrarisch natuur- en landschapsbeheer.

6.20 De Wieden–Weerribben

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied De Wieden–Weerribben vormt een uitgestrekt laagveengebied met nog relatief gave restanten van veenontginningen. Het gebied is gelegen aan de voet van het Drents Plateau en in de benedenloop van een aantal beken. Al het grond- en oppervlaktewater komt hier samen. In de loop van tijd heeft zich op basis van deze fysische omstandigheden een pakket veen kunnen ontwikkelen, dat geschikt was voor de turfwinning. De turfwinning heeft geleid tot het huidige, voor het gebied kenmerkende patroon van legakkers en petgaten (de zogenaamde weren en ribben). Door erosie van ribben zijn deels grote plassen ontstaan (wieden). Kenmerkend is de nog zichtbare opstreckende verkaveling in zeer smalle stroken, welke heeft geleid tot een kleinschalig en dicht patroon van sloten. Aan de verschillende ontginningsbasis ontstonden de vele lintdorpen, zoals bijvoorbeeld Giethoorn, Dwarsgracht en Kalenberg, waarvan ligging in het landschap en de structuur geheel bepaald zijn door de ontginning van het gebied gevolgd door de turfwinning. Karakteristiek is de ligging van sommige lintdorpen geheel omringd door een kleinschalige en sterk besloten ‘jungle’ van veningsplasjes, rietlanden, moerasbosjes en weide-

percelen, die is overgebleven na de verving. Door haar historie kent het gebied een sterke verweving van natuur en landbouw. Het gebied is internationaal vermaard door haar uitzonderlijk hoge natuurwaarden (voor met name vogels).

Naast enkele terreinen van hoge archeologische waarden zijn er weinig bekende archeologische vindplaatsen. De keileembult van Vollenhove heeft echter een hoge archeologische verwachtingswaarde.

Fysieke dragers

- keileembult Vollenhove met hoge archeologische verwachting,
- de waardevolle archeologische vindplaatsen: huisterp, in 1776/1777 verdrinken veendorp Beulake en twee verdwenen havezaten,
- de fraaie stads- en dorpsgezichten (beschermde) van de voormalige havenstadjes Blokzijl en Vollenhove (op keileembult) en de lintdorpen Giethoorn, Dwarsgracht–Jonen,
- het veenweide- en turfontginningslandschap met:
 - een opstreckende verkaveling (vrije opstrek) met zeer smalle percelen, een hoge dichtheid van sloten en open trekpatronen,
 - een sterke beslotenheid en een kleinschalige afwisseling tussen weidepercelen, legakkers en petgaten, rietlanden, moerasbosopslag en veningsplassen,
 - lintdorpen zoals Kalenberg, Wetering, Dwarsgracht, Giethoorn, Zuideinde, Westeinde en Belt-Schutsloot in samenhang met het opstreckende verkavelingspatroon,
 - rietcultuur,
 - eendenkooien,
- landgoederen de Oldenhof en ruïne Old Ruiten-

borgh te Vollenhove en de ruïne van het kasteel Toutenburg.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en bescherming

- het meer herkenbaar maken van de cultuurhistorische waarden in het in voorbereiding zijnde streekplan,
- inzetten op een betere doorwerking van het provinciale beleid in de gemeentelijke bestemmingsplannen en op een betere handhaving.

Integrale gebiedsgerichte acties

- goed inpassen van de cultuurhistorische identiteit bij de ontwikkelingen binnen het Strategisch Groen Project en benutten van de kansen binnen het SGP voor versterking van de cultuurhistorische identiteit,
- benutten van de mogelijkheden binnen het Nationaal Park de Weerribben voor versterking van de cultuurhistorische identiteit in bijvoorbeeld cultuurtoeristische voorzieningen, natuur- en landschapinrichting.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- doorgaan met projecten Streekeigen Bebouwing van Stichting Stimulant voor Noordwest-Overijssel (in opstartfase) en Steunpunt Cultureel Erfgoed Overijssel (in opstartfase),
- goed inpassen van verdere ontwikkeling van recreatievoorzieningen.

Beheer en gebruik

- onderzoeken van mogelijkheden van financiële

ondersteuning door de recreatie via bijvoorbeeld de toeristenbelasting of tolvaart (vanuit de filosofie dat de recreant betaalt voor het beheer van de aangeboden historisch-landschappelijke omgeving),

- benutten van de mogelijkheden van agrarisch cultuurbeheer.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- op cultuurhistorie gerichte voorlichting binnen de mogelijkheden van het instrumentarium van het Nationale Park,
- inzetten op bewustwording van de gemeenten en de bevolking, waarbij de erfbeplantingsprojecten en projecten van streekeigen bebouwing een belangrijk middel zijn,
- bevorderen van de bijdrage en invloed van de particuliere historische verenigingen die er in het gebied zijn.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name Strategisch Groen Project, Nationaal Park, cultuur- en natuurtoerisme, natuurontwikkeling en natuurbeheer, landschapontwikkeling en landschapsbeheer, recreatie, project Streekeigen Bebouwing,
- versterken betrokkenheid particulier initiatief.

6.21 Kampereiland–Mastenbroek

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Kampereiland en Mastenbroek behoren tot de zeekleien rivierkleiontgunningen en de veenontgunningen in de voormalige delta van de IJssel.

Het Kampereiland is ontgonnen vanaf 1000 na Christus in de zogenaamde vierde terpgeneratie.

De terpen dienden ter bescherming tegen het buitenwater. Het samenspel van de nog steeds als restant aanwezige kreken of prielen, de zeer onregelmatige verkavelingsstructuur en de *Einzelhöfe* op de individuele huisterpen vormt de grootste kwaliteit van dit gebied. Kampereiland is de enige delta met huisterpen. Deze terpen bevatten een schat aan informatie over de bewoning en exploitatie van het gebied. Aan de diverse aanwezige dijken en kaden zijn de verschillende fases van inpoldering nog goed te zien. De laatste fases van inpoldering van aanwassen vonden plaats in de 17^e en 18^e eeuw. De oude IJssellopen zoals het Noorddiep en het Ganzendiep geven een beeld van de dynamische waterstaatsgeschiedenis.

De polder Mastenbroek is later ontgonnen (vanaf 1362). De polder werd ontgonnen volgens een voor de middeleeuwse veenontgunningen uniek en relatief modern patroon. De geometrische en grootschalige opzet van wegen en weteringen doet haast denken aan een 17^e-eeuwse polder of droogmakerij. Ook de ligging van de terpenreeksen weerspiegelt de laatmiddeleeuwse dorpsstructuur. De afwezigheid van kreken maakte een meer rationele verkaveling mogelijk, gebaseerd op drie evenwijdig gegraven weteringen. In deze eeuw is het historische patroon

wel enigszins aangetast maar de hoofdstructuur is behouden.

De terpen in deze polder dienden ter bescherming tegen het binnenwater.

Naast de boerderijen op huisterpen zijn de lintdorpen langs de omringende dijken kenmerkend. Belangrijk zijn verder de oude Zuiderzeedijk en de Markengrenzen (ten zuiden van Wilsum en Zwarte Water). De grootste concentraties historische bouwkunst zijn te vinden in de plaatsen IJsselmuiden, Genemuiden, Grafhorst en Wilsum. Ook vanuit archeologisch oogpunt zijn de vele huisterpen interessant. De grotendeels met veen en kleiafzettingen bedekte pleistocene zandkoppen en de rivierduinen langs de IJssel zijn naar verwachting rijk aan goed geconserveerde resten van Mesolithicum tot bronstijd.

Fysieke dragers

- de grotendeels met veen en klei afgedekte zandkoppen en rivierduinen waarop bewoning uit Mesolithicum tot bronstijd te verwachten is,
- de historische bouwkunst met concentraties in IJsselmuiden, Genemuiden, Grafhorst en Wilsum,
- de fraaie dorpsgezichten zoals van het dijkdorp Wilsum (beschermd),
- het landschappelijke ensemble van het Kampereiland met:
 - een onregelmatige verkaveling met een patroon van kreken, prielen,
 - het patroon van kaden dat een beeld geeft van de achtereenvolgende fases van inpoldering,
 - het patroon van verspreide solitaire agrarische bebouwing op huisterpen,
 - de oude IJssellopen,

- het landschappelijk ensemble van polder Mastenbroek,
 - de openheid van het landschap en het geometrische gridpatroon van weteringen en wegen van Mastenbroek,
 - de bochtige polderdijk met lintvormige bebouwing, contrasterend met de strakke geometrische opzet van de polder zelf,
 - de aan het geometrische wegenpatroon gekoppelde verspreide agrarische bebouwing soms op huisterpen direct aan de weg,
- de oude Zuiderzeedijk die tevens de noordelijke dijk van polder Mastenbroek vormt,
- het stoomgemaal Veneriete aan de oude zeedijk (Kamperzeedijk ten zuiden van Genemuiden).

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en bescherming

- inzetten op een betere doorwerking van het provinciale beleid in de gemeentelijke bestemmingsplannen en op een betere handhaving.

Integrale gebiedsgerichte acties

- ontwikkelen en stimuleren van een samenwerkingsverband tussen de gemeenten van polder Mastenbroek.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- goed inpassen van bestaande uitbreidingslocaties en nieuwe bedrijventerreinen in polder Mastenbroek vanuit Zwolle (Stadshagen), IJsselmuiden en vanuit Genemuiden,
- een vroegtijdige betrokkenheid bij toekomstige uitbreidingen van bedrijventerreinen en woon-

gebieden en infrastructuurprojecten (Hanzespoorlijn), voor een goede inpassing,

- goed inpassen van de uitbreiding van glastuinbouw in de Koekoekspolder.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- uitbreiden van de informatiefunctie bij Stoomgebouw tot cultuurhistorisch voorlichtingscentrum voor deze streek,
- erkenning van de waarden van polder Mastenbroek in het beleid.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name waterbeheer, cultuurtoerisme,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name verstedelijking, infrastructuur.

6.22 *Vecht en Regge*

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied Vecht en Regge is van cultuurhistorische betekenis met name vanwege het gave kleinschalige kampongtingningen- en esdorpenlandschap, de landgoederen en buitenplaatsen en de archeologische waarden. De Vecht heeft grote invloed gehad op de natuurlijke vorming van het landschap en op de

occupatiegeschiedenis van dit gebied. Aan de oppervlakte zijn sporen vanaf de Vroege Middeleeuwen terug te vinden. Grote delen van het kampongtingningslandschap hebben hun kleinschaligheid en beslotenheid van voor de grote landbouwhervormingen behouden. Daardoor is de occupatiegeschiedenis nog in de structuur van het oude landschap herkenbaar. Het gebied langs de Vecht en de Regge is archeologisch zeer rijk. Hier lag een van de belangrijkste bewoningsconcentraties van het oostelijk zandgebied. In het gebied is een groot aantal nederzettingen bekend. Het gaat om resten van het Palaeolithicum tot de Middeleeuwen, waarbij de bewoningssporen uit de Laat Romeinse tijd en de Vroege Middeleeuwen een bijzonder rijke component vormen. Het potentieel van informatiewaarde is zeer groot. De samenhang tussen nederzettingen is in brede zin, in tijd en ruimte en in relatie tot de morfologische differentiatie van het landschap, naar verwachting (zeer) goed bewaard gebleven. De vondsten zijn representatief voor bewonings- en exploitatievormen langs de rivierdalen in dit gebied. Bijzonder is de vroeg 19^e-eeuwse landgoederengordel langs de Vecht en benedenloop van de Regge en de bijbehorende oude bossen. (Resten van) kastelen, landhuizen, havezaten en oude (Saksische) boerderijen dateren uit de 14^e eeuw en later. De nog bestaande bouwwerken zijn alle met zorg ontworpen en geven een goed beeld van de esthetische idealen van vooral de romantiek. De oude nederzettingen, zoals de hoevenzwermen Rheeze en Beerze en ook esdorpen als Vilsteren zijn met hun escomplexen zeer fraai aan de rand van het Vechtdal gelegen. En ook langs de Regge liggen prachtige dorpen zoals Lemele, Archem en Schuilenburg, met gave escomplexen.

Fysieke dragers

- nederzettingen en grafvelden uit prehistorie en Middeleeuwen in relatie tot de morfologische differentiatie van het landschap,
- de essen die een schat aan archeologische informatie bevatten,
- grafheuvels Ommen–Calsum en kasteelbelt het Laar en Ommen,
- de (resten van) kastelen, kasteelplaatsen (Vilsteren) en havezaten (onder andere Egede en Schuilenburg),
- de landgoederengordel langs de Vecht en benedenloop van de Regge met de vele landgoederen, landhuizen en buitenplaatsen, veelal vormgegeven in de esthetische idealen van vooral de romantiek,
- de oude Saksische boerderijen,
- de fraaie dorpsgezichten van oude nederzettingen zoals Rheeze, Beerze en Vilsteren (alle beschermd),
- onderdelen van de Loozensche linie ten noordoosten van Hardenberg,
- het landschappelijk ensemble van het esdorpen- en kamponginningslandschap met:
 - de rivier en beek deels in meanderpatroon,
 - de openheid van rivier- en beekdal tegenover de sterk besloten randen,
 - de landgoederen en bossen,
 - het historische agrarische gebruik onder andere op koelanden en restanten van voormalige hooilanden,
 - de reeks van dorpen en open escomplexen aan de rand van de dalen,
 - de oude ontginningspatronen (met onregelmatige verkavelingen),

- de beslotenheid en de kleinschalige afwisseling van bossen, bosjes, houtwallen, akkers en velden.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en bescherming

- het meer herkenbaar maken van de cultuurhistorische waarden in het in voorbereiding zijnde streekplan,
- het benutten van de mogelijkheden om de cultuurhistorie beter in het ruimtelijke beleid te verankeren binnen de lopende actualisatie van de bestemmingplannen buitengebied.

Integrale gebiedsgerichte acties

- de kansen benutten van het in het gebied lopende WCL-project (WCL-gebied Vecht–Regge) met diverse op cultuurhistorie gerichte activiteiten,
- opstarten en intensiveren van het overleg met het Steunpunt Cultureel erfgoed Overijssel en ROB bij nieuwe projecten, ontwikkelingen en ruimtelijke ordening.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- vroeg meedenken met en goed inpassen van de natuurontwikkeling in met name het rivierdal en benutten van de kansen die deze ontwikkeling biedt voor consolidatie van kenmerken en elementen,
- doorgaan met restauratie van archeologische objecten door provincie en ROB,
- de kansen benutten van de recreatieve potenties en ontwikkelingen binnen het gebied,
- doorgaan met projecten Streekkeigen Bebouwing

- van Stichting Stimulant voor Noordwest-Overijssel (in opstartfase) en Steunpunt Cultureel Erfgoed Overijssel (in opstartfase),
- goed inpassen van de uitbreidingen rond de dorpen en niet bouwen op de essen,
- goed inpassen van de rondweg om Zwolle.

Beheer en gebruik

- instandhouden van de cultuurhistorische waarden door het terreinbeheer van natuurbeschermingsorganisaties,
- beheer van cultuurhistorische waarden door de particuliere landgoedeigenaren,
- benutten van de mogelijkheden van agrarisch beheer,
- gebruikmaken van de subsidieregeling Behoud cultuurhistorische waardevolle cultuur- en landschapselementen,
- stimuleren van maatregelen voor optimale bescherming van de archeologische waarden in de esdekken binnen het landbouwkundig gebruik (Speerpuntprogramma essen van de ROB en andere participanten),
- kansen benutten van cultuurtoerisme en gebruikmaken van de nieuwe subsidieregeling cultuurtoerisme.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- vooral inzetten op een streekgerichte benadering van onderop met een verschuiving van een onbewuste naar een bewuste beleving van de cultuurhistorie,
- op nationale niveau erkennen van de essen- (linten) langs de Vecht.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name verstedelijking, waterbeheer, WCL, natuurontwikkeling en natuurbeheer, recreatie en cultuuroerisme, project Streekeigen Bebouwing,
- versterken betrokkenheid particulier initiatief.

6.23 Noordoost-Twente

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Noordoost-Twente vormt een cultuurlandschap van nationale betekenis en behoort tot het esdorpen- en kamponginningslandschap. Het gebied bestaat uit de stuwwallen van Ootmarsum en Oldenzaal, dekzandgronden, de overgangen tussen beide, het bekken van Hengelo en het Dinkeldal.

Op de hogere gronden, voornamelijk op de flanken van de stuwwalen en op de dekzandruggen is vanaf de Vroege Middeleeuwen door een langdurig stabiel landbouwsysteem een essen- en kampenlandschap ontstaan. De essen vormden open akkercomplexen rond de esdorpen en -gehuchten of lagen meer verspreid in de vorm van kleine eenmansessen of kampen. Ze hadden functionele en ruimtelijke relaties met de graslanden in de beekdalen en de heidevelden op de veengronden en arme zandgronden.

In het grootste deel van het gebied wordt het land-

schap gekenmerkt door een zeer sterke en gave kleinschalige afwisseling van graslandpercelen en akkertjes (eenmansessen) of kampen, bosjes, een dichtpatroon van houtwallen en kleine beeklopen. Verspreid door het gebied en in eenheid met het oude landschap liggen vele waardevolle oude boerderijen en watermolens.

Te midden van het overwegend besloten en kleinschalige landschap liggen de grotere open akkercomplexen en de jonge heideontginningen. Zeer gave grote akkercomplexen liggen bijvoorbeeld bij Ootmarsum op de flank van de stuwwal, bij Mander en Vasse en bij Rossum. De jonge heideontginningen worden gekenmerkt door een ten opzichte van het oude cultuurland, wat wijdere opzet met rechttere (beplante) wegen. Dit is goed te zien in bijvoorbeeld het Agelerveld. Doordat in dit deel van Twente ook op de heideontginningen veel houtsingels en bospercelen liggen hebben ze over het algemeen een veel beslotener karakter dan in andere esdorpen- en kamponginningslandschappen.

Sommige heideontginningen kennen zelfs een landgoedachtige bosaanleg met een afwisseling van landbouwpercelen en bosstroken. De jonge heidebebossingen bestaan voor een deel uit (oude) particuliere landgoederen.

Langs de oostkant van het gebied loopt de Dinkel met nog de oorspronkelijke meanderpatronen, broekbossen en natte graslanden. Bij Denekamp gaat de Dinkel onder het kanaal Almelo–Nordhorn door. Dit oude van boomsingels voorziene kanaal loopt als een strakke en groene lijn door het landschap contraterend met de kleinschaligheid ervan. Van belang zijn de in het kanaal aanwezige stuwen en sluisjes en de duikers en schuiven die zijn aangebracht op de plek waar de Dinkel het kanaal kruist.

Op de stuwwallen zijn vele monumenten van grafheuvels en nederzettingen aanwezig uit het Neolithicum en de bronstijd. De vele grafheuvels en een gereconstrueerd hunebed zijn goed zichtbaar in het landschap. De ensembles van nederzettingen, grafvelden en in cultuur gebracht gebied zijn in relatie tot het landschap goed bewaard gebleven. Onder de essen die als snoer langs de Dinkel liggen is een hoge dichtheid aan goed geconserveerde bewoningssporen uit uiteenlopende perioden aanwezig. De oudste vondsten dateren van circa honderdduizend jaar geleden. Het gebied kent als geheel een hoge archeologische verwachtingswaarde.

Fysieke dragers

- de ensembles van nederzettingen en grafvelden in relatie tot het landschap,
- de vele zichtbare archeologische monumenten in hun relatie tot het landschap,
- de essen die naar verwachting zeer rijk zijn aan bewoningssporen uit uiteenlopende perioden,
- het zeer gave landschappelijke en bouwkundige ensemble met:
 - de sterke kleinschalige afwisseling tussen bossen, bosjes, open ruimten en het dichte patroon van houtwallen met name rond Tubbergen en Ootmarsum en ten oosten van Oldenzaal,
 - de relatief grote open escomplexen bij de dorpen en op de flanken van de stuwwalen,
 - zeer veel kleine verspreid liggende eenmansessen en kampen,
 - de iets wijder en regelmatig opgezette jonge heideontginningen,
 - het smalle beekdal van de Dinkel met sterke

- meanderpatronen in de beek, moerasbossen, natte graslanden en een snoer van kleine essen op de flank van het beekdal,
- restanten oud bos met grote soortenrijkdom zoals bij De Lutte,
 - de verschillende typen esnederzettingen uit verschillende perioden,
 - een grote hoeveelheid aan streekeigen elementen als agrarische bebouwing in twee agrarische bouwstijlen, watermolens, markergrenzen en grens- en markestenen, wegekruisen, Mariakapelletjes, landweren en historische klootschietbanen,
 - de fraaie (beschermd) dorpsgezichten van bijvoorbeeld Ootmarsum (ringstructuur) en Weerselo-’t Stift,
 - de Napoleonsweg Oldenzaal–Denekamp,
 - het kanaal Almelo–Nordhorn met waterstaatswerken (19^e eeuw).

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- het meer herkenbaar maken van de cultuurhistorische waarden in het in voorbereiding zijnde streekplan.

Integrale gebiedsgerichte acties

- verder gebruikmaken van de mogelijkheden die het WCL-project met zich meebrengt,
- de kansen benutten van platteland vernieuwing,
- de kansen benutten van de diverse landinrichtingsprojecten.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- voortzetten van herstel van landschappelijke elementen met behulp van bestaande provinciale subsidieregelingen: Behoud cultuurhistorisch waardevolle cultuur- en landschapselementen en de regeling Cultuurtoerisme,
- doorgaan met projecten Landschapszorgsystemen Noordoost-Twente, voor kleine kernen Cultuurlandschap met Kwaliteit en voor Noordoost-Twente Dorpen in het groen,
- zorgvuldig omgaan met en kansen benutten van natuurontwikkeling en (grootschalige) waterschapswerken,
- doorgaan met archeologische restauratieprojecten,
- doorgaan met projecten Streekeigen Bebouwing van Stichting Stimulant voor Noordwest-Overijssel (in opstartfase) en Steunpunt Cultureel Erfgoed Overijssel (in opstartfase),
- goed inpassen van de uitbreidingen rond de dorpen en steden; niet bouwen op de essen,
- goed inpassen van nieuwe recreatieve voorzieningen en voorkomen van te intensieve recreatieve ontwikkelingen zoals de realisering van een te dicht ontsluitingspatroon en beeldverstorende voorzieningen.

Beheer en gebruik

- de kansen benutten van het agrarische beheer van de waarden: gebruikmaken van het Programma Beheer voor beloning/schadeloosstelling bij behoud van cultuurhistorische elementen (nieuw type boer met verbrede doelstelling),
- beheer van kleine landschapselementen door gebruik te maken van de subsidieregeling

‘behoud cultuurhistorische waardevolle cultuur- en landschapselementen’,

- stimuleren van maatregelen voor optimale bescherming van de archeologische waarden in de esdekken binnen het landbouwkundig gebruik (Speerpuntprogramma essen van de ROB en andere participanten),
- de kansen benutten op het vlak van cultuurtoerisme en samenwerking zoeken met de recreatieschappen en -ondernemers,
- instandhouden van de cultuurhistorische waarden binnen de terreinen in eigendom bij de natuurbeschermingsorganisaties.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- vooral inzetten op draagvlakverbreding,
- meer samenwerking zoeken met de heemkundige verenigingen,
- vergroten van de archeologische kennis van met name de essen onder een groter publiek: de provinciale archeologische monumentenkaart kan hierbij een hulpmiddel zijn,
- nationaal belang toekennen aan de essen in het algemeen en in het bijzonder aan de essen langs de Dinkel.

VOORGESTELDE BELEIDSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- onderzoek naar wenselijkheid wettelijke bescherming van de essen langs de Dinkel.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name

WCL, landinrichting, plattelandsvernieuwing, waterbeheersing, natuurontwikkeling en natuurbeheer, recreatie, project Landschapszorgsystemen, project Cultuurlandschap met Kwaliteit, project Dorpen in het Groen, project Streekeigen Bebouwing,

- sterkere betrokkenheid particulier initiatief.

6.24 Zuid-Twente

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Behalve door de relatief gave delen van het kleinschalige kamponginnings- en esdorpenlandschap wordt de bijzondere waarde van dit gebied vooral bepaald door de zeer grote concentratie van landgoederen, historische buitenplaatsen en parken die het landschap domineren. Sommige landgoederen zijn van dusdanige omvang dat ze de structuur van een heel gebied bepalen. Veel particuliere landgoedeigenaren hebben een rol gespeeld bij de agrarische ontginningen in het gebied. Soms hadden die zelfs een sociaal-experimenteel karakter. Bijzonder is de grote tijdsdiepte en de variatie in type landgoederen. Naast elkaar liggen hier oude adellijke landgoederen, oude en jonge boerenlandgoederen en de landgoederen van de textielindustriën.

Het kamponginnings- en esdorpenlandschap wordt hier gekenmerkt door dezelfde kleinschaligheid als in Noordoost-Twente, hoewel het patroon hier over het algemeen minder gaaf is. Open akkercomplexen liggen bijvoorbeeld bij Stokkum–Markelo, Usselo en Delden en verspreid over het gebied liggen zeer veel kleinere

(eenmans)essen, oude hoeven en boerderijen met karakteristieke erfbeplantingen. Bijzonder is dat in het gebied naast elkaar drie type boerderijen voorkomen: het Gelderse dwarstype, het Twentse type en het type met wolfseind. Karakteristiek zijn de vele kleine beken met de watermolens die hier van oudsher voorkomen. Over de archeologische waarden ten oosten van de as Hengelo–Enschede is weinig bekend, evenals over de zuidelijke uitloper nabij Haaksbergen. Een gebied met grote archeologische verwachtingswaarde (veel essen) ligt in de zone Usselo–Delden–Zenderen en in het gebied rond Markelo. In Usselo zijn sporen van een kamp van rendierjagers uit het einde van de ijstijd gevonden.

Fysieke dragers

- de escomplexen en verspreid liggende essen met hoge archeologische verwachtingswaarde,
- de samenhangende kenmerken van het esdorpen- en kamponginningslandschap:
 - een sterke kleinschalige afwisseling tussen bossen, bosjes, open ruimten en het dichte patroon van houtwallen,
 - de relatief grote open escomplexen bij enkele esdorpen,
 - zeer veel kleine verspreid liggende eenmansessen en kampen,
 - fraaie dorpsgezichten zoals onder andere dat van Stokkum (beschermd),
 - netwerk van kleine beekjes met bijbehorende watermolens,
 - vloeiwiedesystemen met inlaten, dijkjes en walletjes,
 - een grote hoeveelheid aan streekeigen elementen als landweren, jachtpalen, markegrenzen,

- grens- en markestenen, wegkruisen, Maria-kapelletjes, oude bomen,
- drie typen historische boerderijen in samenhang met karakteristieke erfbeplantingen: het Gelderse dwarstype, het type met wolfseind en het Twentse type,
- kerken en kloosters,
- de met het esdorpen- en kamponginningslandschap verweven landgoederen en buitenplaatsenzone met:
 - parken, landgoedbossen, lanen- en wegenstructuren die ver het agrarische gebied in reiken,
 - kasteel (Twickel), havezaten en huizen zoals Diepenheim, Nijenhuis, Weldam, Warmelo, Wegdam en Westerflier,
 - bijbehorende hoeven,
- textiel fabrieken en zouttorens.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en bescherming

- het meer herkenbaar maken van de cultuurhistorische waarden in het in voorbereiding zijnde streekplan,
- samen met de lokale partners, streven naar een betere planologische bescherming van de essen binnen het speerpuntprogramma essen van de ROB.

Integrale gebiedsgerichte acties

- beperken van de negatieve effecten van de diverse landinrichtingsprojecten zoals schaalvergroting, vergravingen, egalisaties, waterstandsverlaging et cetera,
- benutten van de goede kansen binnen de in

voorbereiding zijnde landinrichtingsprojecten Enschede-Noord en Enschede-Zuid en de wisselende kansen binnen de diverse andere in het gebied liggende landinrichtingsprojecten (Enter, Haaksbergen, Diepenhiem, Rijssen, Borne-Zenderen),

- benutten van de ontwikkelingen en inrichtingsactiviteiten binnen de reconstructie varkenshouderij (pilotproject Hart van Twente),
- doorgaan met het opzetten van de gemeentelijke landschapszorgsystemen.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- voortzetten van herstel en restauratie van elementen en objecten met behulp van bestaande provinciale subsidieregelingen; Behoud cultuurhistorisch waardevolle cultuur- en landschapselementen en Cultuurtoerisme,
- voortzetten archeologische restauratieprojecten,
- doorgaan met projecten Streek-eigen Bebouwing van Stichting Stimulant voor Noordwest-Overijssel (in opstartfase) en Steunpunt Cultureel Erfgoed Overijssel (in opstartfase),
- goed in passen van de voortdurende stedelijke ontwikkelingen rond de grote Twentse steden (bedrijventerrein ten zuiden van Hengelo, ontwikkeling van hoogwaardige openbaarvervoerlijnen, doortrekken van de A15 en de A18, noordelijke tak Betuweroute),
- scheppen van duurzaam in stand te houden bufferzones tussen steden en waardevolle gebieden, mogelijk door de grenszones actief te ontwikkelen voor uitloop, stadslandbouw, nieuwe buitenplaatsen en dergelijke waarbij de cultuurhistorische kwaliteiten een belangrijke ingang

zijn voor de inrichting en aldus bijdragen aan een grote ruimtelijke kwaliteit,

- goed inpassen van de uitbreidingen bij de dorpen zoals ten zuiden van Delden en ten noordoosten van Goor.

Beheer en gebruik

- doorgaan met het stimuleren van agrarisch beheer in bijvoorbeeld verenigingen met gemeenschappelijk bezit (heropricting boermarken),
- instandhouden van de kleine landschapselementen door middel van de subsidieregeling Behoud cultuurhistorische waardevolle cultuur- en landschapselementen,
- stimuleren van maatregelen voor optimale bescherming van de archeologische waarden in de esdekken binnen het landbouwkundig gebruik (Speerpuntprogramma essen van de ROB en andere participanten),
- instandhouden van de cultuurhistorische waarden door de particuliere landgoedeigenaren en benutten van de mogelijkheden van het programma beheer in landgoederen en landgoedbossen,
- instandhouden van de cultuurhistorische waarden binnen de terreinen in eigendom bij de natuurbeschermingsorganisaties,
- de kansen benutten op het vlak van cultuurtoerisme en samenwerking zoeken met de recreatieschappen en -ondernemers.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,

- wenselijkheid aanvullende PKB-beschermingsformule onderzoeken (grootschalige verstedelijking en infrastructuur).

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name Kwaliteitsimpuls zandgebieden, landinrichting, project Landschapszorgsysteem, project Streek-eigen Bebouwing, agrarisch natuur- en landschapsbeheer.

6.25 Noordoostpolder–Urk

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

De Noordoostpolder is een gebied van uitzonderlijke, universele betekenis. Het is een duidelijk voorbeeld van een rationeel landschap uit de 20^e eeuw (rond 1940 drooggelegd), waarin de twee voormalige eilanden Urk en Schokland als zelfstandige elementen zijn opgenomen. Dit rationeel vormgegeven landschap is niet alleen ontworpen vanuit het oogpunt van optimale landbouwkundige productie, maar ook als wetenschappelijke, esthetische en intellectuele uitdaging. Het originele ontwerp is nog duidelijk zichtbaar en het landschap nog grotendeels authentiek. Kenmerkend is het assenstelsel van wegen en een ring van dorpen rondom Emmeloord, die op fietsafstand van elkaar liggen. De perceelgrootte van 24 hectare is als een vast ontwerpgegeven gehanteerd. Naar elk dorp voert een bevaarbare watergang. Het waterstelsel is geënt op drie gemalen. Boerderijen zijn in het algemeen met twee of vier gegroepeerd langs wegen en

omgeven door dichte erfbeplantingen.

Arbeiderswoningen staan verspreid in groepjes van twee, drie of vier. In de gehele Noordoostpolder zijn de bouwkundige en stedenbouwkundige invloeden van de Delftse School te herkennen. Emmeloord, sommige dorpen en veel gebouwen zijn ontworpen volgens deze architectonische en stedenbouwkundige stijl. Hierbij bestaat de dorpsplattegrond uit een kruispunt van wegen en waterwegen en een doorgaande weg met daaraan gekoppeld een open ruimte en een dorpsbos, waarin elementen als scholen en kerken zijn opgenomen.

Schokland en omgeving zijn van universele betekenis, getuigend van de eeuwenlange strijd tegen het water. Het herinnert ons aan een veel groter occupatiegebied in en langs de voormalige Zuiderzee. Schokland is door de UNESCO reeds aangewezen als Werelderfgoed. Urk is, in tegenstelling tot Schokland, nooit van regeringswege ontruimd en heeft gezien de bekende geschriften uit vroege tijd een rijke historie.

Er zijn met name rond de eilanden veel bewoningsporen te vinden met een grote tijdsdiepte en een hoge ensemblewaarde. Dat geldt met name voor de resten van het eiland Schokland en de daarmee verbonden resten van occupatie. Bewoningssporen dateren uit het Jong Palaeolithicum, Mesolithicum, en Neolithicum en uit de bronstijd, ijzertijd en de Middeleeuwen. De prehistorische bewoning op oeverwallen en rivierduinen van het Vecht- en Overijsselse IJsselsysteem is representatief voor dit landschapstype en is vanuit internationaal perspectief zeldzaam vanwege de goede conservering en gaafheid door de afdekking met kleilagen in de diepere lagen. De Noordoostpolder is door Nederland geplaatst op de voorlopige lijst van Werelderfgoed.

Fysieke dragers

- de hoofdlijnen van de rationeel ontworpen structuur bestaande uit:
 - een ring van dorpen,
 - het assenkruis van de hoofdwegen en hoofdvaarten,
 - een daarop aansluitende regelmatige verkaveling, geënt op de toenmalige landbouwkundige productietechniek,
 - karakteristiek repeterend patroon van boerderijen met twee of vier boerderijen bij elkaar gegroepeerd aan een landbouwweg, voorzien van royale erfbeplantingen en karakteristieke erfpalen,
 - rijtjes arbeiderswoningen met omringende beplanting,
 - grofmazig patroon van wegbeplantingen, die de relatief beperkte maatvoering benadrukken, hiërarchie van wegbeplantingen, overeenkomend met de functie,
 - bossen op de landbouwkundig slechte gronden,
- stedenbouwkundige waarden:
 - de eenheid in bebouwingsstijl van boerderijen en vormgeving van erven (erfplanting),
 - de stedenbouwkundige en bouwkundige stijlkenmerken van de Delftse School in de dorpen, gebaseerd op een kruispunt van (vaar)wegen, omgeven door een dorpsbos,
 - de opbouw van het dorp Nagele, opgezet volgens het stedenbouwkundig plan van de architectengroep 'de 8', met een open middengebied,
 - stedenbouwkundige opzet van Emmeloord; versterking in de kern, naar buiten toe open,

- archeologische waarden:
 - prehistorische nederzettingen en nederzettingensembles op de met klei afgedekte oeverwallen langs de voormalige IJssel en Vecht en op de rivierduinen in het dal van de IJssel en Vecht,
- Urk en Schokland als 'eilanden' met een geheel eigen meer natuurlijke vormtaal en opbouw in contrast met de omringende polder:
 - de wegen-, en bebouwingsstructuur van de oude dorpskern van Urk, geënt op de plaatselijke natuurlijke gesteldheid van de pleistocene ondergrond,
 - de dijken, terpen, het verkavelingspatroon, de voormalige haven en graven van Schokland,
 - voormalige lichtwachterswoning Oud Kraggenburg met strekdam en haven,
 - de archeologische vindplaatsen en monumenten: unieke ensembles en vindplaatsen rond Schokland en Urk.

INVENTARISATIE VAN BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- Er is op vele terreinen sprake van een spanningsveld tussen nieuwe ontwikkelingen en bestaande cultuurhistorische waarden. De ruimtelijke ordening van de Noordoostpolder is ontwikkelingsgericht, waarbij echter rekening wordt gehouden met cultuurhistorische waarden. Ten behoeve van nieuwe ontwikkelingen is het noodzakelijk een kader aan te geven waarbij het streven is gericht op het ontwikkelen en versterken van de cultuurhistorische en landschappelijke waarden. Het Omgevingsplan Flevoland

- en de provinciale nota Natuur en Landschap zullen hierin een rol spelen en daarnaast de bestemmingsplannen, welstandnota's en beeldkwaliteitsplannen van de gemeenten,
- archeologische waarden worden bedreigd door de lage grondwaterstand sinds de drooglegging, egalisaties, verploeging, ontgroning en andere bodemversturende ingrepen,
- opstellen en vaststellen van een gemeentelijke bomenverordening,
- opstellen en vaststellen van een landschapsverordening Flevoland.

Integrale gebiedsgerichte acties

- voortzetten van de door de provincie ingezette ontwikkeling van gebiedsgericht beleid voor Schokland (onder andere beter zichtbaar maken van de overgang tussen Schokland en de omliggende polder),
- onderzoek naar de ontwikkeling van een duidelijke begrenzing tussen het oude land en de Noordoostpolder.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- restaureren van Oud Kraggenburg,
- bij de uitbreiding van de dorpen of industrie-terreinen rekening houden met de ontwerpprincipes van de dorpen (inclusief de dorpsbossen),
- specifieke aandacht voor het instandhouden van erfbeplantingen,
- bij de locatiekeuze van windmolens (windmolenbeleid) rekening houden met de aanwezige cultuurhistorische patronen,
- voordat nieuwe rotondes worden aangelegd eerst het mogelijke verlies van karakteristieke krui-

- singen van wegen in de afwegingen betrekken,
- bij de aanleg van een eventuele Zuiderzeespoorlijn of verbreding van de N50 tot A50, de karakteristieke polderstructuur in de afweging betrekken,
- specifieke aandacht voor de oorspronkelijke hiërarchie van wegbeplantingen (ten tijde van verkeerskundige aanpassingen).

Beheer en gebruik

- opstellen van een beheerplan Schokland en omgeving (ROB en Flevo-landschap),
- nieuwe functies zoeken voor de kerken die niet meer als zodanig in gebruik zijn.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- ontwikkelen van draagvlak voor de instandhouding van structuurkenmerken en specifieke elementen.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Het initiatief voor het ontwikkelen van beleid ligt bij de provincie en de gemeenten gezamenlijk.

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van omgevingsplan Flevoland, bestemmingsplannen en beleidsplannen van provincie en gemeenten,
- onderzoek naar de wenselijkheid van een beeldkwaliteitsplan en/of beschermd landschapsgezicht Noordoostpolder,
- in aansluiting op het beeldkwaliteitsplan voor Urk komen tot de instelling van een beschermd dorpsgezicht voor deze gemeente,

- onderzoek naar de voorwaarden, de termijn en de wijze waarop kan worden gekomen tot voordracht voor UNESCO, daarbij rekening houdend met de belangen van de gemeente Noordoostpolder (Schokland is reeds Werelderfgoed-gebied).

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- inspelen op bestaande ontwikkelingen, groot-schalige infrastructuur, glastuinbouw, kleinschalige verstedelijking,
- voortzetten van de gebiedsgerichte aanpak op provinciaal niveau voor Schokland.

6.26 Swifterbant

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied van Swifterbant is van universele betekenis vanwege de unieke bewoningssporen in de ondergrond op voormalige oevers en rivierduinen van een fossiel getijdsysteem. Voor de prehistorische mens waren binnen dit stelsel de voorwaarden aanwezig voor een effectieve exploitatie van dit gebied in de vorm van tijdelijke kampementen en seizoensmatige bewoning. De resten stammen uit de periode Laat Mesolithicum tot Vroeg Neolithicum, waarvan naar verhouding minder bekend is. Karakteristiek voor de samenlevingen uit deze periode is dat zij zich op de overgang van een jagers-verzamelaarseconomie naar een landbouweconomie bevonden. De sporen zijn dus van groot belang voor de studie van de ontwikkeling van de mens van jager/verzamelaar tot landbouwer. Het Swifterbant-materiaal betreft bovendien materiaal

dat zich niet laat onderbrengen bij een van de tot nu toe bekende culturen. Het gaat hier waarschijnlijk om een op zichzelf staande stam of groep inwoners met een eigen naam (Swifterbant-cultuur), van circa 4500 tot 4000 voor Christus. De conservering van het organisch materiaal is bijzonder doordat het prehistorische landschap zich altijd onder de grondwaterpiegel heeft bevonden. Verder zijn de verschillende bewoningsfasen in de tijd van elkaar gescheiden door slib- c.q. sedimentatielagen, die afgezet zijn door periodieke overstromingen van het krekensysteem. Het gebied is van grote internationale waarde en door Nederland op de voorlopige lijst van Werelderfgoed geplaatst. De archeologische sites zijn bij de inrichting van de polder met beplanting gemarkeerd en gevrijwaard van ander grondgebruik.

Fysische dragers

- de internationaal unieke sporen van prehistorische exploitatie en bewoning op een relatief gaaf fossiel getijdensysteem,
- de goed geconserveerde organische resten van prehistorische exploitatie (hout, zaden, bot, vruchten, insecten en dergelijke).

INVENTARISATIE VAN BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- de cultuurhistorische waarden zijn goed beschermd in het omgevingsplan Flevoland, het bestemmingsplan en de Monumentenwet,
- archeologische waarden worden bedreigd door drooglegging/laag grondwaterpeil en verploeging (diepploegen).

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- het zichtbaar maken van de archeologische betekenis van het gebied vormt een uitdaging. Een combinatie met cultuurtoeristische routes is denkbaar. Hierbij zal wel rekening moeten worden gehouden met de ligging ten opzichte van andere recreatieactiviteiten en de afstand tot de herkomstgebieden van recreanten,
- bij de noordwestelijke uitbreiding van Swifterbant (Structuurvisie Dronten 2020) en het bedrijvenpark bij Lelystad rekening houden met de archeologische waarden.

Beheer en gebruik

- om diepploegen te voorkomen is aangepast landbouwkundig gebruik wenselijk.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- vergroten van de bekendheid van de bijzondere waarden,
- vergroten van het draagvlak voor inrichtingsmaatregelen.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplan,
- voordracht UNESCO.

6.27 Texel

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Op het pleistocene deel van Texel gaat de bewoningsgeschiedenis terug tot in het Palaeolithicum. Vooral uit de periode van bronstijd tot Late Middeleeuwen zijn veel bewoningsresten en sporen van exploitatie bewaard gebleven. De conserveringstoestand van deze resten is in vergelijking tot andere zandgebieden relatief goed.

Het gebied heeft een gaaf landschap met een onregelmatige oude verkaveling en wegenstructuur.

Kenmerkend zijn de vele 'tuinwallen', aarden dijkes van graszoden als perceelscheiding en veekering. Het oude meer kleinschalige landschap vormt een fraai contrast met de diverse omliggende landschapstypen van Texel: oude zeekeleipolders, jonge zeekeleipolders, duinrand, waddenkust en Noordzeekust.

Fysische dragers

- resten van bewoning en exploitatie vanaf het Palaeolithicum in een *Siedlungskammer*,
- het fraaie landschappelijke ensemble van:
 - het wegenpatroon dat deels de hoogtelijnen volgt en deels straalsgewijs op Den Burg en Oosterend is gericht,
 - de onregelmatige verkaveling,
 - de ringvormige structuur van Den Burg,
 - de lintvormige structuur van Den Hoorn en Oudeschild aan de rand van, het pleistocene eiland,
 - het fraaie (beschermd) dorpsgezicht van Oosterend,

- de fraaie agrarische bouwkunst (stolpboerderijen),
- de dijken (laatmiddeleeuws),
- het kreekpatroon in het lage deel tussen Oosterend en Den Burg,
- het microreliëf (nollen, wallen en terpen),
- de tuunwallen, kenmerkend voor dit gebied en uniek in Nederland,
- de schapenboeten als kenmerkende en zeldzame agrarische bouwkunst.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en bescherming,

- goede toepassing en handhaving van het aanlegvergunningenstelsel voor de bescherming van de tuunwallen.

Integrale gebiedsgerichte acties

- het net aangewezen Nationaal Park biedt mogelijkheden voor versterking van de cultuurhistorische identiteit door versterking van het toeristisch recreatieve product en natuur- en landschapsbeheer.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- doorgaan met initiatieven van de plaatselijke overheden zoals initiatief gemeente Texel om beeldkwaliteit van de dorpskernen te verbeteren door aankleding dopenbare ruimten, verwijderen storende elementen et cetera,
- cultuurhistorie betrekken bij administratieve ruilverkaveling,
- versterking tuunwallengebied door stimuleren van deze vorm van perceelafscheiding,

- goede inpassing nieuwe uitbreidingen bebouwing van bijvoorbeeld Den Burg–De Mars en Oudeschild (bedrijfsterrein–natuurontwikkeling).

Beheer en gebruik

- verstevigde aandacht voor de archeologische waarden bij het terreinbeheer van SBB,
- het beheer van Tuunwallen binnen het terreinbeheer van het landschapsreservaat van SBB,
- cultuurhistorische identiteit meer benutten als ‘eilanderkwaliteit’ in het recreatiebeleid,
- tegengaan van de ontwikkeling van bollenteelt binnen de cultuurhistorisch meest waardevolle gebieden en afleiden van deze ontwikkeling naar meer geschikte locaties waar diepploegen en schaalvergroting minder negatieve effecten hebben,
- doorgaan met uitvoering van het convenant tussen gemeente, provincie, WLTB en natuurbescherming voor het behoud van het graslandgebruik.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplan.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name Nationaal Park, landinrichting, toerisme en recreatie, natuurbeheer.

6.28 Groetpolder–De Gouw

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

De groetpolder en een klein deel van De Gouw zijn gebieden van universele betekenis vanwege de archeologische resten in de vorm van met name goed geconserveerde nederzettingen die kenmerkend zijn voor dit type gebied en dienen gezien hun internationale waarde te worden beschermd. In het zuidelijke deel van het gebied van De Gouw zijn de archeologische waarden nog niet aangetoond maar er wordt verwacht dat ook daar dezelfde bewoningsresten kunnen worden aangetroffen. De Groetpolder en een deel van De Gouw zijn door Nederland geplaatst op de voorlopige lijst van Werelderfgoed.

In de Groetpolder zijn nederzettingen en seizoenskampementen gevonden uit het Laat Neolithicum (2500 voor Christus). De nederzettingen dateren uit de overgangperiode van een bestaan als jager/verzamelaar naar een samenleving gebaseerd op het bedrijven van landbouw. De nederzettingen bevinden zich op marine nederzettingen die zijn bedekt door latere afzettingen. Vanwege deze speciale omstandigheden zijn de nederzettingen vrijwel volledig geconserveerd.

In het gebied van De Gouw ligt een waardevol en gaaf veenweidelandschap van middeleeuwse oorsprong. Het wordt gekenmerkt door de vele bebouwingslinten en de lange opstreckende verkaveling met een enigszins onregelmatig patroon van sloten en dwarssloten. De Groetpolder heeft een geometrische opzet en is een voorloper van de reeks Zuiderzeepolders.

Fysiske dragers

- nederzettingen van verschillende types die verband houden met de leefwijze van jagers en verzamelaars van de bewoners in het Laat Neolithicum; de nederzettingen zijn in hun onderlinge samenhang en in relatie tot het toenmalige landschap goed bewaard gebleven,
- de hoge verwachtingswaarde in de rest van het gebied, ook voor resten uit de bronstijd,
- het geometrische patroon van wegen en verkaveling in de groetpolder,
- de samenhangende kenmerken en patronen in het veenweidelandschap van De Gouw met onder andere:
 - de opstreckende verkaveling met een enigszins onregelmatig slotenpatroon,
 - de besloten bebouwingslinten in contrast met het tussenliggende open weidegebied,
 - fraaie (en beschermde) dorps- en stadsgezichten van Kolhorn, Twisk en Medemblik.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- intensiveren van de bescherming van de archeologische waarden in de bestemmingsplannen,
- aanwijzen bollenconcentratiegebied om de uitbreiding van de bollenteelt uit de waardevolle gebiedsdelen te kunnen weren.

Integrale gebiedsgerichte acties

- inzetten van het landinrichtingsinstrumentarium voor een functieverandering op de archeologisch waardevolle terreinen gekoppeld aan een verbreding van de agrarische mogelijkheden,

- opnieuw opstarten van, en draagvlak creëren voor plattelandsvernieuwing,
- continueren van speerpuntenproject van de ROB in De Gouw en omstreken.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- goed inpassen van de natuurontwikkeling in De Gouw,
- goed inpassen en sturen van de stads- en dorpsuitbreiding bij Hoogwoud, Opmeer, Wognum, Westfrisia-West, Midwoud-Oostwoud, Abbekerk en Medemblik en van de ontwikkeling van bedrijfsterreinen bij Medemblik, Wognum en De Veken bij Opmeer.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- verrichten van archeologisch onderzoek in het overige gebied van De Gouw.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- voordracht voor Werelderfgoedlijst UNESCO.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name natuurontwikkeling en natuurbeheer,
- onderzoek naar wenselijkheid gebiedsgerichte aanpak op provinciaal niveau (landinrichting).

6.29 Bergen–Egmond–Schoorl

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied Bergen–Egmond–Schoorl is een duinen-, duinontginningen- en strandwallenlandschap van Europese betekenis. Het gebied wordt gekenmerkt door een enorme geologische en archeologische rijkdom, waarvan het grootste deel nog niet is onderzocht en onbekend is. Verder is het huidige landschap een relatief gaaf voorbeeld van dit type kustlandschap en ook het grote aantal buitenplaatsen en ruïnes van kastelen is in cultuurhistorisch opzicht van belang. Kenmerkend voor dit landschapstype zijn op de eerste plaats de strandwallen met daartussen de lager gelegen strandvlakten. De strandwallen zijn smalle, langgestrekte zandlichamen die tussen 3000 en 1500 voor Christus door de zee zijn afgezet. Op de strandvlakten bevond zich een intergetijde-landschap van de voormalige delta van het Oer-IJ. Later werden deels over het oude landschap de jonge (huidige) duinen gevormd. Onder de jonge duinen bevinden zich nu nog intacte ‘landschappen’ van voor de overstuiving, uit de bronstijd, ijzertijd, Romeinse tijd en de Middeleeuwen. Daar ligt een uniek complex van resten van de voortdurende bewoning die er in het gebied heeft plaatsgehad. Deze bewoning van het gebied kent de volgende fasen:

- 1 bronstijd: bewoning op strandwallen en binnenduinen
- 2 ijzertijd: bewoning breidt zich uit naar de strandwallen in het Oer-IJ-estuarium (Friezen) maar ook in het veen
- 3 Romeinse tijd: dichte bevolking tot circa 350 na Christus

4 350 tot 550 na Christus: schaarse bewoning door wateroverlast

5 opkomst Friese handel: uitbreiding bevolking

6 Karolingische tijd: bloei van de bevolking

De bewoningsresten zijn op nationale schaal zeldzaam en representatief voor het duingebied met een grote informatiewaarde. Door de afdekking met jonge duinen zijn ze goed bewaard gebleven. De onderlinge relaties tussen de verschillende sites en hun relatie met de fysische omgeving is goed bewaard gebleven. Er bevinden zich bovendien delen van de oudste fasen van de vorming van oude duinen die elders achter de jonge duinen liggen en daar veelal aangetast zijn. Landinwaarts wordt het huidige landschap nog steeds bepaald door het patroon van de (oude) strandwallen en -vlakten. De strandwallen zijn nu meer bewoond en het landschap is er meer besloten. De strandvlakten zijn nu relatief open en onbebouwd. Naast dit verschil in karakter is het karakteristieke patroon van waterlopen in met name de strandvlaktes van belang. Het geometrische patroon van gegraven vaarten en het zeer grillige natuurlijke patroon van de kleinere waterlopen is heel karakteristiek voor dit landschap. De grillig verlopende waterlopen, voor zover aanwezig, zijn veelal geënt op de zeer oude kreek van de Oer-IJ. Bijzonder is het contrast tussen de open Harger- en Pettemerpolder, de strakke en kale zeedijk en de grillige en besloten rand van duin en duinzoom.

Fysiske dragers

- het duingebied en het binnenduingebied: bewoningsresten en resten van agrarische exploitatie vanaf de bronstijd, die vooral onder de duinen goed bewaard zijn gebleven,
- het aangrenzende veengebied: resten van vroege veenwinning,

- delta van de Oer-IJ: bewoningsresten en resten van agrarische exploitatie uit de ijzertijd tot de Late Middeleeuwen, die in hun onderlinge samenhang en in samenhang met het fysische milieu goed bewaard zijn,
- de opbouw en samenhang van de kustlandschap met een onderscheid in duinzoom en strandvlakte met kenmerken en elementen als:
 - de beslotenheid van de duinzoom met relatief een hoge concentratie aan bebouwing en dorpen,
 - de buitenplaatsen in de duinzoom,
 - de ruimtelijke weerslag van de historische gezondheidsfuncties en van de kunstenaarskolonies uit Interbellum, Bergen en Schoorl,
 - de waterleidingcomplexen Bergen, Heemskerk en Castricum,
 - de fraaie dorpsgezichten (Egmond aan de Hoef en Bergen),
 - de lokale patronen van houtsingels op de strandwallen,
 - de open akkertjes en geestgronden aan de duinzoom in relatie tot de geestnederzetting,
 - het onregelmatige en dichte patroon van waterlopen en sloten nog vaak geënt op oude kreekpatronen in de strandvlakten,
 - de openheid en lage ligging van de strandvlakten (relatief weinig bebouwing en beplanting),
 - de besloten oostrand van de strandvlakte gevormd door de bebouwing en het meer besloten landschap van de strandwal van Alkmaar–Heiloo, Castricum,
- de Hondsbosche Zeewering.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- toepassen van de Wet aanwijzing Noord-Hollands Duinreservaat,
- verstevigen van de aandacht voor de archeologische waarden in de gemeentelijke bestemmingsplannen,
- provincie kan meer archeologische monumenten aanwijzen.

Integrale gebiedsgerichte acties

- een deel van het gebied is aangewezen als Nationaal Park met beschermingsstatus en mogelijkheden voor beheer van elementen, visualisatie en informatievoorziening,
- het strategisch groenproject en landinrichtingsproject Bergen–Egmond–Schoorl ten behoeve van natuurontwikkeling, recreatie en landbouw biedt ook mogelijkheden voor de versterking van de cultuurhistorische identiteit.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- meeliften met de ontwikkeling van de ecologische verbindingzone rondom Castricum op basis van Kustvisie LNV,
- bij natuurontwikkeling in de Harger- en Pettemerpolder en op de overgang van de duinen naar de polders, goed rekening houden met de cultuurhistorische identiteit en gebruikmaken van de mogelijkheden voor versterking van de identiteit,
- gebruikmaken van de mogelijkheden binnen de Randstadgroenstructuur door mee te liften met de ontwikkeling van bos- en recreatieterrein en landschapsbouw,

- goed inpassen van nieuwe woningbouw (Egmond aan de Hoef, Limmen en De Waterakkers te Heemskerk) en uitbreiding van bedrijventerreinen rond de grotere kernen (Bergermeer, Egmond aan De Hoef en Limmen,
- goed inpassen van de verbreding van de A9.

Beheer en gebruik

- beheer en conservering van de cultuurhistorische waarden in het duingebied door de natuurbeschermingsorganisaties en waterleidingmaatschappijen,
- zorgvuldig omspringen met de archeologische waarden binnen het landbouwkundig grondgebruik en beheer zoals diepploegen en egaliseren ten behoeve van de bollenteelt.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- opstellen gemeentelijke archeologische beleidsplannen,
- intensievere aandacht voor archeologische waarden in de historische kernen,
- ondersteunen van de plannen en initiatieven van de plaatselijke historische werkgroepen.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name Nationaal Park, strategisch groenproject, landinrichting, natuur- en bosontwikkeling en natuurbeheer, recreatie,

- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name verstedelijking,
- vergroten betrokkenheid particulier initiatief.

6.30 Schermer–Eilandspolder

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied Schermer–Eilandspolder bestaat uit een droogmakerijen- en een veenweidelandschap, die in een bijzonder fraai contrast ten opzichte van elkaar zijn gesitueerd. De kenmerkende objecten, elementen en structuren zijn zeer gaaf en goed herkenbaar aanwezig in een sterke onderlinge samenhang.

De Schermer is de laatste van de grote droogmakerijen die in 1635 werd drooggelegd. De Nederlandse droogmakerijen hebben een internationale voorbeeldfunctie vervuld. Die voorbeeldfunctie betreft zowel het landschap en de toegepaste landschapsarchitectuur, als de waterstaatskundige en planologische aspecten.

Internationaal gezien zijn droogmakerijen een relatief zeldzaam voorkomend landschapstype. Na de drooglegging is de Schermer ingericht met een zeer regelmatig patroon van wegen en percelen. In tegenstelling tot de Beemster zijn de wegen in de Schermer niet systematisch beplant. Daardoor is de Schermer veel opener. Ook wordt de Schermer gekenmerkt door wat ‘armere’ behuizingen dan in de Beemster.

De Eilandspolder is een deels onverveend veenweidegebied gelegen tussen de droogmakerijen Schermer, Beemster en Starnmeer. Het landschap is gevormd door landbouwontginning en verving. Het gebied wordt gekenmerkt door de zeer vele brede slootjes

en meertjes die zijn overgebleven na de verving. Binnen de polder liggen een aantal kleinere droogmakerijen, deze delen van de Eilandspolder zijn pas in de 19^e eeuw drooggemaakt. Deze droogmakerijen vertonen een onregelmatige percelering net als het veenontginningsgebied, hoewel de inrichting hier wel planmatiger heeft plaatsgevonden.

Fysieke dragers

- het contrast tussen het droogmakerij- en het veenweidelandschap met de ringdijk als verbindend en contrasterend element tussen beide landschappen,
- de samenhangende structuren, elementen en kenmerken in het veenweidegebied:
 - de bewoningsassen en dijkdorpen zoals Graft–De Rijk (beschermd gezicht), Groot Schermer, Schermerhorn en Driehuizen,
 - de regelmatige strokenverkaveling en onregelmatige blokverkaveling,
 - de ontginningsgrenzen en dwarsloten,
 - de dijken, kaden, molens en doorbraakkolken,
 - de turfgaten,
- de samenhangende structuren, elementen en kenmerken in het droogmakerijenlandschap:
 - de regelmatige, losse lintbebouwing langs vaarten en wegen,
 - het rationele, ortagonale verkavelings- en wegenpatroon en de relatief grote kavels van gelijke afmeting,
 - de ringdijken in contrast met de openheid van de droogmakerij zelf,
 - de vaarten en tochten,
 - de molens, molenplaatsen en (voormalige) molengangen,

- de boerderijen van het stolptype (waarschijnlijk in deze regio ontstaan) en boerenerven met karakteristieke dubbele singels en kleine boomgaardjes,
- de bekende en te verwachten archeologische terreinen uit de Late Middeleeuwen en de nieuwe tijd (in polder de Mijzen langs de Gouw en in de Oostelijke Eilandspolder).

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- aanwijzen van de Schermer tot waardevol landschapsgezicht,
- aanwijzen bollenconcentratiegebieden om de uitbreiding van de bollenteelt uit de waardevolle gebiedsdelen te kunnen weren.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- goed inpassen van de A23 (West-Frisiaweg),
- goed inpassen van nieuwe woningbouw en bedrijfsterreinen bij bijvoorbeeld Stompvoren en Graft-De Rijk,
- bij natuurontwikkeling in de Eilandspolder goed rekening houden met de cultuurhistorische identiteit en gebruikmaken van de mogelijkheden voor versterking van de identiteit.

Beheer en gebruik

- beheer van de historische waarden door SBB die grote delen van het gebied in eigendom en beheer heeft,
- er zijn goede mogelijkheden voor agrarisch beheer en beheersvergoedingen in het kader van de EHS,

- zoeken naar nieuwe functies voor vrijkomende agrarische bebouwing (stolpboerderijen).

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- aanwijzing van de Schermer als beschermd landschapsgezicht.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name natuurbeheer en waterbeheer,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name infrastructuur en verstedelijking.

6.31 De Beemster

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

De Beemster is een droogmakerij van uitzonderlijke universele en Europese betekenis. De Nederlandse droogmakerijen hebben een internationale voorbeeldfunctie vervuld. De Beemster heeft als eerste grotere droogmakerij naast een internationale ook een nationale voorbeeldfunctie gehad. Internationaal gezien zijn de droogmakerijen een relatief zeldzaam voorkomend landschapstype. De Beemster is bovendien een uitzonderlijk voorbeeld van een architectonisch ensemble en landschap dat een belangrijk stadium uit de ontginningsgeschiedenis van Nederland illustreert. Het is een duidelijk begrensd en authentiek voorbeeld van een ontworpen en gerealiseerd landschap volgens de

klassieke en Italiaanse 17^e-eeuwse stijdealen met een schaakbordpatroon van grondgebruik en rechte en beplante wegen. Als zodanig is het een duidelijk voorbeeld van een landschap dat niet voornamelijk op rationele gronden is ontworpen maar meer op basis van een architectuur-historische visie. Behalve ten behoeve van het tegengaan van overstromingen en het creëren van nieuwe landbouwgrond werd De Beemster ook gerealiseerd als veilig investeringsobject voor de rijke kooplieden uit Amsterdam. Het landschap van De Beemster wijkt door de bijzondere architectonische achtergrond duidelijk af van de andere droogmakerijen. De gehele De Beemster is inundatieveld behorende bij de Stelling van Amsterdam.

Voor De Beemster is de voordracht van Nederland tot plaatsing op de lijst voor Werelderfgoed in procedure gebracht (beslissing 1999).

Fysieke dragers

- de structuur en het karakter van het (beschermd) stadsgezicht van Middenbeemster,
- Het unieke 17^e-eeuwse (landschaps)architectonische ensemble bestaande uit:
 - het vierkante gridpatroon van wegen en waterlopen en rechthoekige percelen,
 - de ringdijk en ringvaart (continuïteit en eenheid in vormgeving),
 - het centraal gelegen stadje (Middenbeemster) op assenkruis van wegen,
 - de relatief hooggelegen wegen met laanbeplanting,
 - de monumentale boerderijen en buitens,
 - de oude 19^e-eeuwse gemalen en molengangen,
 - de vijf forten van de Stelling van Amsterdam, langs de west-, zuid- en oostzijde.

Bestemming en beschermingsstatus

- aanwijzen bollenconcentratiegebieden om de uitbreiding van de bollenteelt uit de waardevolle gebieden te kunnen weren,
- aanwijzen van waardevolle archeologische terreinen tot provinciaal monument.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- goed inpassen van uitbreidingen van bijvoorbeeld Middenbeemster.

Beheer en gebruik

- zoeken naar nieuwe functies voor vrijkomende agrarische bebouwing (stolpboerderijen).

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- aansluiten bij het gemeentelijke beleid die de cultuurhistorische identiteit hoog op de agenda heeft staan,
- ontwikkelen van een gemeentelijk archeologisch beleidsplan en inventarisatie.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- voordracht voor Werelderfgoedlijst UNESCO.

6.32 **Zeevang en Waterland**

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

De Zeevang (tussen De Beemster en Zuiderzee) en Waterland bestaan uit veengebieden die in de 12^e eeuw werden bedijkt omdat het veengebied sterk werd verbrokken door overstromingen. Beide gebieden zijn karakteristiek voor het Noord-Hollandse polderlandschap: een zeer open, bijna boomloos landschap van drassige weiden, doorsneden door een dicht patroon van waterlopen. Ook liggen er verspreid nog enkele rietlanden. Bijzonder is het landschappelijk contrast dat de gebieden vormen met de droogmakerijen Schermer, De Beemster en Purmer.

De ontginning van dit veengebied heeft in de 10^e eeuw een aanvang genomen. Het gebied werd ontsloten via sloten evenwijdig aan en elkaar en meestal loodrecht op al aanwezige bochtige veenstroompjes. Hierdoor ontstond het voor de veenontginningen typische patroon van langgerekte percelen. In het oostelijk deel is de invloed van zeeinbraken nog duidelijk te zien aan enkele kreekachtige waterpatronen. De ontginning is hier ook minder regelmatig volgens de hiervoor genoemde strokenverkaveling doorgezet.

De grote concentratie huisterpen uit de Late Middeleeuwen en het tamelijk onregelmatige verkavelingspatroon zijn in hoge mate gaaf en zeldzaam. Het laatmiddeleeuwse ensemble is in z'n totaliteit nog aanwezig. De dorpjes zijn harmonieus vergroeid met het landschap.

Fysieke dragers

- het laatmiddeleeuwse (archeologische) ensemble dat nog in zijn totaliteit aanwezig is met onder andere: een grote concentratie aan huisterpen, kloosters, kerken, graven, molens, vlaknederzettingen en dijken,
- resten van preïndustriële activiteit zoals traankokerijen,
- het gave samenhangende historische landschapsbeeld met:
 - de karakteristieke nederzittingsstructuur in het open landschap, gekenmerkt door geconcentreerde bebouwing in dijk- en lintdorpen met beplanting,
 - de vele fraaie dorpsgezichten (beschermd) zoals Edam, Durgerdam, Ransdorp, Broek in Waterland, Holysloot, Zuiderwoude en Monnickendam (stadsgezicht),
 - houten huizen in specifieke kleuren geschilderd, van het type dat ook in de Zaanstreek wordt aangetroffen,
 - de regelmatige strokenverkaveling van de laatmiddeleeuwse veenontginning met de sterk in richting wisselende verkaveling, als gevolg van het grillige patroon van waterlopen waartussen het land moest worden ontgonnen,
 - het slotenpatroon en patroon van veenstroompjes,
 - de historische dijken.
- de Noorder IJ- en zeedijk,
- het eiland Marken met een terpencluster en het dorpsgezicht Marken.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- adequaat beschermen van de waarden in de bestemmingsplannen.

Integrale gebiedsgerichte acties

- gebruikmaken van de goede mogelijkheden die er binnen het landinrichtingsproject Zeevang zijn:
 - grondwaterstanden worden hooggehouden,
 - recreatieve routes met cultuurhistorisch accent,
 - forten worden meer opgenomen in de recreatieve kwaliteit van het gebied,
 - vroegtijdige betrokkenheid bij de planvorming,
- benutten van de mogelijkheden van het WCL-instrumentarium binnen het WCL-gebied Waterland om de cultuurhistorische identiteit te versterken (cultuurtoerisme in het uitloopgebied van Amsterdam).

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- goed inpassen van de stads- en dorpsuitbreidingen (Oosthuizen, Landsmeer-Zuid en Oostzaan) en bedrijventerreinen (Kolksloot),
- goed inpassen van de nieuwe openbaarvervoerlijn op vrije baan (Purmerend–Amsterdam en Edam–Volendam–Amsterdam),
- goed rekening houden met de cultuurhistorische identiteit en gebruikmaken van de mogelijkheden voor versterking van de identiteit bij de diverse natuurontwikkelingsprojecten, aanleg van groengebieden (Purmerland) en realisering van ecologische verbindingzones (Ringvaart Wijde Wormer),
- goed inpassen van de inrichtingsactiviteiten ten behoeve van het toerisme op Marken.

Beheer en gebruik

- beheer van het cultuurhistorisch erfgoed door SBB die vele gebieden in eigendom heeft,
- aansluiten bij het waterhuishoudingsbeleid om hoge waterstanden te realiseren,
- behoud van cultuurhistorische identiteit door aangepast agrarisch beheer met beheersvergodingen binnen de beheersgebieden van de EHS,
- zoeken naar passend hergebruik van leegstaande boerderijen.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- continuering PKB-bescherming.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name landinrichting, WCL, Veenweideproject, recreatie en toerisme, natuurbeheer.

6.33 **Stelling van Amsterdam**

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

De Stelling van Amsterdam is een groep van onderling verbonden gebouwen en kunstwerken van een opvallende universele waarde door de homogeniteit en de plaats in het landschap, maar ook vanwege de architectuur, de militair technische vernieuwingen en het gebruik van vernieuwende bouwmaterialen (versterkt en onversterkt beton). Door de aanleg ervan (1874-

1920) is een uniek door de mens geschapen landschap gecreëerd binnen het door de mens aangelegde polderlandschap dat zo karakteristiek is voor Nederland. Ze moest dienen als laatste verdedigingspunt en als toevluchtsoord voor het geval de vijand door eerdere linies (Nieuwe Hollandse Waterlinie) zou zijn gebroken. Tussen Abcoude en Weesp sloot de Stelling van Amsterdam aan op de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De realisatie van de Stelling is een uniek voorbeeld van 19e-eeuwse ingenieurskunst. Het wezen van de Stelling is inundatie, het onder water zetten van land, waardoor een onbegaanbare barrière wordt geschapen voor een naderende vijand. Daarachter liggen de forten met hun geschut. Hoewel nooit gebruikt, is het geheel van de Stelling nog vrijwel volledig intact. Bouwwerken (forten), wallen, civieltechnische onderdelen en open gebieden (schootsvelden en inundatievelden) zijn nog in samenhang waar te nemen.

In delen van het gebied van de Stelling zijn cultuurhistorische waarden aanwezig die geen directe relatie met de stelling hebben. Zo ligt in het gebied tussen Uitgeest en Krommenie een deel van de binnendelta van het Oer-IJ. Op de oeverwallen van het daartoe behorende krekensysteem liggen goed bewaarde nederzettingen uit de ijzertijd en de Romeinse tijd. Bij Haarlemmerliede–Spaarnwoude liggen delen van de oudste strandwallen in het gebied. Deze werden sedert het Neolithicum bewoond. De Stelling van Amsterdam is door UNESCO op de lijst van Werelderfgoed geplaatst.

Fysieke dragers

- het hydrologisch en militair-landschappelijk ensemble van:

- een doorgaand patroon van linedijken in een grote ring om Amsterdam,
- sluizen en voor- en achterkanalen (bijvoorbeeld in Haarlemmermeerpolder),
- de 42 forten op regelmatige afstand langs de dijken,
- inundatiegebieden,
- voormalige schootsvelden (visueel open) en verboden kringen (onbebouwd gebied),
- de houten huizen (markering verboden kringen),
- de landschappelijke inpassing en camouflage van de voormalige militaire objecten,
- overige cultuurhistorische waarden,
 - de oeverwallen in het gebied tussen Uitgeest en Krommenie met resten uit de ijzertijd en Romeinse tijd,
 - de strandwallen bij Haarlemmerliede–Spaarnwoude met bewoningsresten vanaf het Neolithicum.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- in de Streekplannen naast het aangeven van de Stelling van Amsterdam als ‘historische’ structuur ook duidelijk aangeven welk grondgebied erbij hoort,
- het goed beschermen en erkennen van de Stelling in de diverse bestemmingsplannen,
- het strategische systeem van de Stelling van Amsterdam in zijn geheel aanwijzen tot beschermd landschapsgezicht, inclusief de inundatiegebieden en schootsvelden.

Integrale gebiedsgerichte acties

- een goede samenwerking tot stand brengen tussen LNV, monumentenzorg, provincie(s), gemeenten en andere organisaties voor eenheid in beleid en duurzame instandhouding en versterking van de Stelling,
- doorgaan met de inzet en de belangenbehartiging binnen de Stichting Stelling van Amsterdam.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- goed inpassen van natuurontwikkelingsprojecten (Edam, Kwadijk, Coehoorn, de Venen) en groenprojecten (De Liede, Geniedijk, Haarlemmermeer-West): versterking van de cultuurhistorische identiteit door natte natuurontwikkeling en het openhouden van de inundatie- en schootsvelden,
- de Stelling leent zich goed voor het creëren van ecologische verbindingzones,
- versterken van de waarden en elementen van de Stelling binnen de regeling subsidiëring Kwaliteit Groene Hart,
- goed inpassen van nieuwe openbaarvervoerlijnen (verdubbeling van de spoorlijn Amsterdam–Abcoude en aanleg zuidtangent,
- goed inpassen van nieuwe wegen zoals de omlegging van de N201,
- goed inpassen van reeds geplande en deel in uitvoering zijnde stedelijke uitbreidingen zoals bedrijfsterreinen Graft-de Rijk, Wijkmeer en Graan voor Visch-Zuid en woningbouw in Broekpolder, Velsbroek, Vijfhuizen, Vrijschot en overige nieuwe locaties,
- goed inpassen van uitbreiding van glastuinbouw (Rijsenhout).

Beheer en gebruik

- ontwikkelen van een recreatieve route langs de Stelling,
- zoeken naar nieuwe functies voor nieuwe gebouwen en objecten (wijnkelder, muziek-oefenruimte, expositieruimten et cetera in voormalige forten),
- combineren van natuurbeheer en het beheer van forten en forterreinen en het beheer en openhouden van inundatie- en schootsvelden.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- een goede erkenning van de waarden van de Stelling in de diverse beleids- en inrichtingsplannen,
- inzichtelijk maken van het militaire systeem en zichtbaar maken van het belang en de samenhang van de Stelling.

VOORGESTELDE BELEIDSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- aanvullende wettelijke bescherming als beschermd landschapsgezicht,
- PKB-beschermingsformule (verstedelijking, infrastructuur),
- is geplaatst op Werelderfgoedlijst.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- gebiedsgerichte aanpak op provinciaal niveau (samenwerking overheid en particulier initiatief),
- aansluiten op bestaande initiatieven, met name waterbeheer, natuurontwikkeling en natuurbeheer, recreatie(route), functieverandering forten, Ontwikkelingsprogramma Groene Hart.

6.34 Zuid-Kennemerland

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het betreft hier een zone in Zuid-Kennemerland waar een hoge concentratie van landgoederen, buitenplaatsen en villaparken aanwezig is. Bijzonder is de grote continuïteit in de ontwikkeling tot aan de vroege 20^e eeuw, waardoor verschillende historische typen van 'buiten wonen' naast elkaar voorkomen. Het geheel geeft daardoor een fraai beeld van de ontwikkeling van de landschapsarchitectuur.

Reeds in de Middeleeuwen waren op strategische punten in het gebied van de binnenduinzoom kastelen ontstaan. Later, onder andere in de 16^e en 17^e eeuw, stichtten de rijke regenten en kooplieden uit Amsterdam vele hofsteden en buitenplaatsen. De landgoederen hadden een recreatieve functie, de eigenaren verbleven er maar enkele maanden per jaar, wat een duidelijke weerslag heeft gehad op de inrichting en vormgeving. In deze overgangszone tussen de duinen en het polderland is veel variatie in milieu aanwezig waardoor binnen de landgoederen een rijke afwisseling karakteristiek is. Het silhouet van het opgaande oude parkbos, waarin het landhuis ligt, contrasteert vaak met de openheid van omliggende landbouwgronden. De buitenplaats werd vanaf de 17^e eeuw in formele geometrische stijl aangelegd, in de tweede helft van de 18^e eeuw werd echter vrijwel elke tuin getransformeerd in een landschappelijk park. In het eind van de vorige eeuw ontwikkelden zich de villaparken in aanvulling op de oudere buitens en landgoederen.

Het gebied bestaat uit oude duinen en strandwallen met de daartussen gelegen lagere strandvlaktes, die in het westen in de Late Middeleeuwen overstoven zijn geraakt door de huidige duinen. De oude duinen en strandwallen zijn sinds het Laat Neolithicum bewoond. Vooral in het door duinen overstoven deel liggen goed bewaarde resten uit Laat Neolithicum tot de Vroege Middeleeuwen. De overdekking door duinen maakt dat de kennis daarover nog gering is.

Fysieke dragers

- de ruimtelijk samenhangende reeks buitenplaatsen, landgoederen en villaparken aan de rand van de duinen met:
 - binnen de landgoederen en buitenplaatsen een eenheid van landhuis of kasteel met bijgebouwen, park en/of tuin en elementen in de tuin, zoals bruggen, paviljoens, hekken, poorten en muren,
 - de lanen en lanenstelsels om het buiten,
 - oude parkbossen,
 - de jongere villaparken,
 - de karakteristieke open veldjes en akkertjes te midden van de besloten bossen en landgoederen (voormalige lakenvelden, restanten van bollenteelt op oude geestgronden, paardenwei),
- het systeem van de oude duinen en strandwallen dat sinds het Laat Neolithicum bewoond en geëxploiteerd is,
- steilrandjes als relict van oude zandwinningen.

BELEIDSKANSEN

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- waterstanden in de duinen worden verhoogd

(positieve werking voor de archeologische waarden en de duinrellen die weer water gaan voeren; mogelijk negatieve werking op de gebouwen door wateroverlast),

- goed inpassen van ontwikkeling van nieuwe groengebieden (Kennemerstrand) en natuurontwikkelingsproject (in het zuidoosten van het gebied),
- zorgvuldig inpassen van nieuwe stedelijke ontwikkelingen (Derde Haven, haven IJmuiden, Ripperda en omstreken),
- goed inpassen van nieuwe openbaarvervoerlijnen (op vrije baan).

Beheer en gebruik

- zoeken naar en mogelijk maken van nieuwe functies voor leegstaande of slecht beheerde landgoedhuizen en bijgebouwen en richten op de bestaande marktvrage naar landhuizen voor bewoning door particulieren.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- onderzoek naar wenselijkheid wettelijke bescherming landgoederenzones (beschermde landschapsgezicht).

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name natuurbeheer.

6.35 *Vecht- en Plassengebied*

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied wordt gekenmerkt door een complex van landschapstypen: de Vecht met oeverwallen, het veenweidegebied, de droogmakerijen en de stuwwalzoom van de Utrechtse Heuvelrug.

In de 9^e eeuw werd het uitgestrekte veengebied aan weerszijden van de oeverwallen van de Vecht langzaam ontgonnen, in eerste instantie ten behoeve van de landbouw. Later, vanaf de 15^e eeuw ging men ook turf winnen waardoor grote meren ontstonden. De legakkers, petgaten, smalle ontginningsassen en waai-erende verkavelingspatronen zijn hier karakteristiek. Ten slotte zijn vanaf de 16^e eeuw enkele meren weer drooggemalen. Deze zijn te herkennen aan de meer rationele indeling.

Het gebied Utrechtse Vecht–'s-Graveland is een landgoederen- en buitenplaatsenzone van Europese betekenis. Het gebied is met name van grote waarde door het voorkomen van een groot aantal cultuurhistorisch en landschappelijk waardevolle oude buitenplaatsen (17^e en 18^e eeuw) langs de Vecht en Angstel, met tuinen, parkbossen en soms ook overtuinen. Sommige landgoederen beschikken over cervituten, die het vrije zicht aan de overzijde van het water beschermen.

Reeds in de Middeleeuwen werden langs de Vecht kastelen en ridderhofsteden gebouwd. Een bloei-periode van het cultuurlandschap viel in de 17^e en 18^e eeuw toen rijke Amsterdamse kooplieden van Weesp tot Utrecht buitenplaatsen aanlegden met prachtige tuinen. Langs de Vecht ligt een reeks gave

dorpen zoals Oud Zuilen, Loenen en Nigtevecht. In een deel van het gebied (ten oosten van de Vecht) ligt een substantieel deel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, die elders in dit rapport is beschreven. Langs de Utrechtse Vecht bevinden zich, op grote oeverwallen en stroomruggen, bewoningsresten uit de ijzertijd en later. De vestigingskeuze werd bepaald door de aanwezigheid van bevaarbaar water en de relatief hoge ligging van genoemde geologische fenomenen. De vondst van vroegmiddeleeuws materiaal duidt op een aanvang van de ontginning van het aanliggende veengebied in deze periode, geïnitieerd vanuit de stad Utrecht.

Ook in 's-Gravenland is in de 17e eeuw een complex van buitenplaatsen ontstaan. Hier vonden eerst ontzandingen plaats. Het zand werd over water afgevoerd naar Amsterdam. Aan het eind van de percelen is hierdoor een hoogteverschil ontstaan van drie à vier meter.

Tegen het einde van de 18e eeuw zijn veel buitens in verval geraakt en omgevormd tot weiland.

Fysieke dragers

- de Vecht met aangrenzende oeverwallen
 - het meer besloten en parkachtige karakter van de oeverwallen en stroomruggen van de Vecht,
 - de cultuurhistorisch en landschappelijk waardevolle oude buitenplaatsen,
 - de structuur en het karakter van de diverse beschermde stads- en dorpsgezichten,
 - de deels waardevolle bebouwing: boerderijen, molens, gemalen, sluizen, bruggen, fabrieken, dorpsbebouwing,
 - bewoningsresten en sporen van exploitatie vanaf de ijzertijd,

- de diverse middeleeuwse kasteelterreinen,
- 's-Graveland
 - de cultuurhistorisch en landschappelijk waardevolle oude buitenplaatsen, de ontzandingen, wasserijen, kleine bebouwing en karakteristieke dorpsgezichten,
- het veenweidelandschap
 - de zeer lange opstreckende verkavelingen, soms in waaiervorm en de karakteristieke lintbebouwing langs ontginningsassen (Loosdrecht, Westbroek) met waardevolle boerderijen,
 - de cultuurhistorisch waardevolle verveningsrestanten en petgaten,
 - de restanten van eendenkooien, jaagpaden, kaden en weteringen,
- de verschillende onderdelen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- cultuurhistorische waarden beter beschermen in de streek- en bestemmingsplannen.

Integrale gebiedsgerichte acties

- uitvoeren van het provinciaal Restauratieplan voor de Vecht,
- behoud en ontwikkeling van de cultuurhistorische waarden als randvoorwaarde meegeven aan de toekomstige herinrichting Vechtstreek, aan landschapontwikkeling, die binnen de stads-gewestelijke invloedssfeer als strategie geldt en aan stedelijke en infrastructurele ontwikkelingen die onafwendbaar zijn.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- uitvoeren van een cultuurhistorische effectrapportage voor de landgoederenzone van de Vecht,
- uitvoeren en evalueren experiment nieuwe buitenplaatsen/landgoederen,
- goed inpassen van mogelijke nieuwe ontwikkelingen zoals de realisering van openbaar vervoer op vrije baan (de Gooiboog) en sportpark Berestein,
- goed inpassen van de natuurontwikkelingsprojecten.

Beheer en gebruik

- instandhouden van kleine landschapselementen met de regeling Subsidiëring Kwaliteit Groene Hart.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- onderzoek naar wenselijkheid wettelijke bescherming landgoederenzones (beschermde landschapsgezicht),
- continuering PKB-bescherming.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name provinciaal Restauratieplan voor de Vecht, natuur- en landschapsontwikkeling, natuur- en landschapsbeheer, waterrecreatie en cultuurtoerisme, waterbeheer, Ontwikkelingsprogramma Groene Hart.

6.36 Nieuwe Hollandse Waterlinie

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

De Nieuwe Hollandse Waterlinie is een planmatig inrichtings- en ordeningssysteem van uitzonderlijke universele betekenis. Ze bestaat uit een samenhangend geheel van zes inundatiekommen, die konden worden gereguleerd door dijken, kanalen, sluisen, dammen, inlaten, et cetera. De inundatiegebieden lagen tussen verschillende vestingsteden, en werden op strategische plaatsen versterkt door forten en andere bouwwerken.

In het landschap markeren de forten de plaats van de verdedigingslinie. In de schootvelden van de forten lagen de zogeheten verboden kringen waar alleen snel verplaatsbare houten gebouwen mochten worden opgetrokken. Veel van de hiervoor genoemde historische structuren en elementen is nog in een gave samenhang in het landschap aanwezig.

De Nieuwe Hollandse Waterlinie kent een grote variëteit aan typen forten, tussenstellingen en inundatiemiddelen gekregen. Er werd voortdurend gewerkt aan de verbetering van de linie als gevolg van de opeenvolgende militaire technieken en tactieken. Ook de inundatievelden werden in de loop van de tijd gewijzigd. De linie is gebouwd in de periode van 1815 tot 1885 en 1939/1940 en was in gebruik tot in 1953. Ze is gebouwd als verbetering van de Oude Hollandse Waterlinie, om naast Holland ook Utrecht en Vreeswijk te verdedigen tegen de vijand. De linie loopt vanaf de Zuiderzee bij Naarden en Muiden tot aan de Nieuwe Merwede en de Biesbosch bij Werkendam, over zeventig kilometer en ligt in de provincies Noord-

Holland, Zuid-Holland, Utrecht, Gelderland en Noord-Brabant. De linie vertoont een overlap met andere cultuurhistorisch waardevolle gebieden zoals het Vecht- en plassengebied, de Tielerwaard en de Bommelerwaard. De Nieuwe Hollandse Waterlinie is door Nederland geplaatst op de voorlopige lijst van Werelderfgoed.

De overige cultuurhistorische waarden in dit gebied hebben geen relatie met de Waterlinie maar met de grote verscheidenheid van landschapstypen waar de Waterlinie doorheen snijdt, met elk een eigen ontwikkelingsgeschiedenis.

Fysieke dragers

- de in samenhang met het landschap ontworpen linie, bestaande uit een geheel van inundatiegebieden, dijken, forten, water- en verdedigingswerken en vestingsteden met als belangrijke kenmerken en elementen:
 - de eenheid en openheid van de inundatiegebieden en schootvelden met verboden kringen,
 - de in verschillende tijden ontworpen verdedigingswerken als forten, batterijen en lunetten en hun samenhang met de omgeving,
 - de in samenhang met de overige onderdelen van de linie ontworpen andere elementen van het verdedigingssysteem zoals sluisen, inlaten, duikers, dijken, camouflagebeplanting, (resten van) loopgraven en tankgrachten, betonnen mitrailleurkazematten en groepsschuilplaatsen,
 - de historische vestingstructuur en karakter van de vestingsteden Muiden, Weesp, Naarden, Nieuwersluis, Gorinchem en Woudrichem,

- de per landschapstype variërende andere cultuurhistorische waarden:
 - het rivierengebied met stroomruggen en donken die een grote concentratie van archeologische waarden herbergen,
 - voor het rivierengebied kenmerkende elementen als dijken, dorpen en wegen en gebouwde monumenten en kastelen,
 - het veengebied, met mogelijk bewoningsresten uit de ijzertijd tot de Romeinse tijd en ontginnings-verkavelings- en dorpsstructuren die tot in de Late Middeleeuwen teruggaan.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- naast de onderdelen van de linie ook de linie als geheel (waaronder ook de schootvelden en inundatiegebieden) beschermen,
- de cultuurhistorische waarden beter beschermen in de streek- en bestemmingsplannen en gemeentelijke monumentenlijsten.

Integrale gebiedsgerichte acties

- door vele partijen worden deelacties ondernomen zoals:
 - initiatieven voor het herstel van het militaire landschap (loopgraven, inundaties), vastgelegd in het rapport Waterlijn, opgesteld door het Ministerie van LNV, de Dienst Landelijk Gebied en Staatsbosbeheer,
 - het project de Groene Delta met als doel het duurzaam veiligstellen van belangrijk cultuurhistorisch erfgoed door versterken van de landschappelijke samenhang tussen de forten en

- de omgeving, het toekennen van een publieksbestemming aan forten en het realiseren van natte natuurontwikkeling (Ministerie van LNV in samenwerking met diverse partners),
 - interprovinciale projecten,
 - projecten van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg,
- er ligt een kans in de integratie van deelprojecten en een nauwere samenwerking tussen de betrokken partijen waaronder de ministeries, rijksdiensten, provincies en waterschappen,
- benutten van landinrichtingen voor het ontwikkelen van de cultuurhistorische waarden.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- herstellen van de landschappelijke samenhang en het vergroten van de herkenbaarheid van de linie door combinatie met functies als waterberging of natte natuurontwikkeling,
- zo nodig restaureren van verdedigingswerken als forten, batterijen en lunetten,
- goed inpassen van onomkeerbare stadsuitbreidingen (Gooimeer-Noord), doorsnijding van infrastructuur (HST nabij fort Vechten, Betuwe-lijn) of verbreding van infrastructuur (verbreding A1 en aantasting liniewal en enige objecten bij Nieuwegein door voorgenomen verbreding Lekkanaal) waarbij gezocht wordt naar concepten en mogelijkheden die de linie versterken,
- bij het verder ontwikkelen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie tevens ontwikkelen van de voorkomende archeologische waarden (bijvoorbeeld visualisatie van kasteelterreinen).

Beheer en gebruik

- de functieverandering van forten (afstoten van forten door Domeinen) dient de historische waarden ten goede te komen,
- uitbreiden en consolideren van beheerstichtingen en onderzoek verrichten naar de oprichting van een NV Fortenbeheer,
- vergroten van het draagvlak voor instandhouding van de linie door natuur-, landschaps-, recreatieve en toeristische waarden aan de forten en de linie toe te kennen,
- verder ontwikkelen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie als toeristisch product.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- erkenning als Werelderfgoed.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- aanvullende wettelijke bescherming als beschermd landschapsgezicht,
- PKB-beschermingsformule (verstedelijking, infrastructuur),
- voordracht voor Werelderfgoedlijst UNESCO.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- gebiedsgerichte aanpak op rijksniveau (Nationaal Project: samenwerking overheid en particulier initiatief),
- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name natuurontwikkeling en natuurbeheer, functieverandering forten, project Groene Delta, recreatieve (route) en toerisme, waterbeheer.

6.37 Nieuwkoop–Harmelen

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied van Nieuwkoop–Harmelen is een veenontginningslandschap van Europese betekenis. Het is een schoolvoorbeeld van het typisch Hollands-Utrechtse cope-ontginningslandschap (12^e en 13^e eeuw) en tegelijk ook het grootste aaneengesloten voorbeeld ervan in Nederland. De ontginning werd ontplooid vanuit natuurlijke veenstroompjes waarlangs boerderijen kwamen te staan (Meije en de twee boerderijstroken van Kamerik). Later is na inklinking van het veen de ontginning vanuit gegraven weteringen in zwang gekomen (Kamerikse wetering, Zegveld).

Kenmerkend voor de cope-ontginning is de percelering in lange rechte blokken, begrensd door zij- en achterkaden, afwateringsweteringen en sloten volgens vaste lengte- en breedtemaat. De wateroverlast die het gevolg was van de inklinking van het veen heeft geleid tot de aanleg van dijken en hogere kaden en ook tot de bouw van windwatermolens en molengangen. Bebouwing komt in het gebied bijna uitsluitend voor in de vorm van lintbebouwing waarvan de structuur duidelijk wordt bepaald door agrarische verkaveling, deze relatie is vaak nog goed zichtbaar.

Het dorp Nieuwkoop was de basis van waaruit het turfsteken op gang kwam. De langgerekte kavels van het veenpolderlandschap vormden de wingebieden. Over een grote lengte werd veen uitgebaggerd en op het land te drogen gelegd. Zo ontstonden grote trekgangen of petgaten, met daarnaast legakkers om het veen op te drogen. De plassen zijn ontstaan door het bij slecht weer wegslaan van de legakkers.

In de Meijepolder zijn de eeuwenoude kaden beplant met hakhout (essen, knotwilgen). De Meije en de weg erlangs kronkelen met veel bochten door het landschap, terwijl de boerderijen aan die weg recht in de kavels staan. De gerende verkaveling onder Teckop laat zien dat de ontginning hier aangepast moest worden aan die van Kamerik. Het kasteel de Haar en het dorp Haarzuilens vormen bijzondere buitenplaatsen.

Langs de Oude Rijn liggen de hogere stroomruggen of oeverwallen met kleiafzettingen behorend tot de eerste permanent bewoonde gebieden van Zuid-Holland. De bewoning gaat daar voor zover wij weten terug tot in de ijzertijd. De Oude Rijn en zijn oeverwallen vormden van de Prehistorie tot ver in de Middeleeuwen te land en te water een van de weinige verbindingen tussen de hoge pleistocene gebieden van Midden-Nederland en het kustgebied. In de Romeinse tijd volgt de grens van het Romeinse Rijk de Oude Rijn. Versterkingen lagen in dit gebied in Woerden en Zwammerdam, mogelijk ook in Bodegraven. De oeverwallen van de Oude Rijn en haar zijriviertjes zijn dan ook belangrijke structuren waar nederzettingen, resten van exploitatie en infrastructuur (kunnen) voorkomen. Rond 900 werd een begin gemaakt met de ontginning van het achterland, het veengebied. Deze vroege ontginningen gebeurden nog niet systematisch. De percelen werden recht het land ingetrokken vanaf de bochtige rivier. In de buitenbochten is op sommige plaatsen een waaier van breed uitlopende kavels ontstaan, en in binnenbochten het tegenovergestelde; het gerende kavelpatroon.

De archeologische waarden binnen het veengebied liggen vooral in de (laat)midleeuwse ontginningsassen waaraan ophogingen/terpen liggen, die een waardevol bodemarchief vormen. Onder het veen-

pakket bevindt zich het pleistocene dekzand waarop zich resten/sporen uit de mesolithische en neolithische perioden kunnen bevinden. Als gevolg van de afdekkende veenpakketten zijn deze resten over het algemeen goed geconserveerd, maar tegelijkertijd moeilijk detecteerbaar.

Fysieke dragers

- de oeverwallen van de Oude Rijn en haar zijriviertjes als dragers van nederzettingen en sporen van exploitatie vanaf de ijzertijd en de infrastructuur van de Romeinse Limes,
- de archeologische component van de ontginning en bewoning van het veengebied,
- veenontginningen en droogmakerijen, uitgeveende plassen, veenstromen, legakkers en petgaten bij Nieuwkoop,
- de zeer grote openheid van het landschap ten opzichte van de dichte lintbebouwing (met name in de Meijepolder),
- de hoofdstructuur van de cope-ontginningen, dat wil zeggen de ontginningsassen, de boerderij- en dorpslinten, de perceelrichtingen en -vormen en het verschil tussen voor- en achterkant van de ontginning,
- boerderijlinten van Aarlanderveen, Meije, Zegveld, Kamerik, Teckop en Kockengen en de boerderijstroken van Kamerik,
- de karakteristieke elementen en kenmerken als weteringen, boezemgebieden, landscheidingskaden, tiendwegen, strokenverkaveling, gerende en knikkende percelen, (huis)terpjes en eendenkooien en smalle polderwegen omzoomd door knotwilgen,

- de waardevolle boerderijen, de molens en molenplaatsen, molenviergang in werking, wipmolen bij Teckop, sluizen, gemalen en bruggen,
- het landgoed en kasteel de Haar met dorp Haarzuilens,
- het jaagpad langs de in 1494 aangelegde Grecht, een kerkpad tussen Meije en Zuidhoek,
- de intensief gebruikte besloten oeverwallen van de Oude Rijn met opstrekking gerend kavelpatroon en open komgronden.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beter handhaven van het aanlegvergunningstelsel van bestemmingsplannen (met betrekking tot het dempen van sloten).

Integrale gebiedsgerichte acties

- uitvoeren van het gebiedsgericht inrichtingsplan Groot Groengebied de Haar en omgeving kan een bijdrage leveren aan de cultuurhistorische waarden ter plekke.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- plaatselijk visualiseren van een Romeinse weg,
- uitvoeren van het actieplan cultureel erfgoed Aarlanderveen.

Beheer en gebruik

- voorkomen van peilverlaging die het bodemarchief en de fundamenten van monumenten aantast,
- behouden en versterken van de cultuurhistorische waarden en de openheid van het gebied bij

de omschakeling van een agrarische bedrijfsvoering naar recreatie- en natuurontwikkeling en cultuur- en agrotourisme.

VOORGESTELDE BELEIDSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- continuering PKB-bescherming.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name Ontwikkelingsprogramma Groene Hart, natuur- en landschapsbeheer, waterhuishouding en recreatie.

6.38 Lopikerwaard en Krimpenerwaard

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

De Krimpener- en Lopikerwaard vormen wat landschap en schaal betreft een duidelijk begreemd geheel. Beide waarden worden begrensd door de Hollandse IJssel en de Lek. De Krimpenerwaard ligt ten westen van de Vlist, de Lopikerwaard ten oosten van de Vlist. De bodem bestaat voornamelijk uit veen. De waarden vormen het grootst aaneengesloten veenweidegebied van Nederland.

Resten van bewoning zijn hier aanwezig of te verwachten vanaf het Neolithicum. De donken waren belangrijke vestigingsplaatsen. Oude, onder veen en klei begraven riviersystemen herbergen zeer goed bewaarde resten uit Neolithicum en bronstijd. De

kennis daarvan is door de relatief diepe ligging nog beperkt.

De karakteristieke lange en smalle kavels van dit slagenlandschap zijn typerend voor de cope-ontginningen van het veen. De wat hoger gelegen, stevigere grond langs de Hollandsche IJssel diende als uitgangspunt voor de lange kavels en het rationele slotenstelsel, dat loodrecht op de rivier lag en het veenmoeras ontwaterde. De rivierdijken, de Vlist en de later gegraven weteringen dienden als basis voor de ontginning. Op de kop van de kavels werden boerderijen gebouwd, meestal op huisterpen. Zij vormen met elkaar zeer karakteristieke lange bebouwingslinten. In de Krimpenerwaard is sprake van meerdere linten en een verkavelingspatroon in meerdere richtingen (met Vlist als beschermd dorpsgezicht). In de Lopikerwaard is sprake van slechts enkele linten (langs de Benschopperwetering en de Lopikervaart) en een zeer stelselmatig slotenpatroon. Het centrale deel van de waard werd het laatst ontgonnen. Het veen was te kleilig om geëxploiteerd te worden, vervening heeft dan ook nauwelijks plaats gevonden. De archeologische component van de laatmiddeleeuwse ontginning bestaat vooral uit reeksen huisterpen die voor een groot deel aan de lintbebouwing gekoppeld zijn, maar ook als verlaten nederzettingen (als De Loet) aanwezig zijn.

Karakteristiek voor dit landschap zijn de vaak lange, rechte tiendwegen. Om het water uit ontgonnen gebieden te weren werden landscheidingskaden aangelegd, waarop later vaak een weg kwam te liggen. Tussen Schansbrug en Bovenberg loopt de Franse Kade, een onderdeel van de Oude Hollandse Waterlinie. Bergambacht werd in afwijking van de andere dorpen gebouwd op een donk. Ten zuiden ervan ligt

een tweede donk, waarop rond 1250 een slot werd gebouwd. Na een brand verrees hier de boerderij 't Slot. Het silhouet van Gouda begrenst de Krimpe-nerwaard in het noorden op markante wijze.

Fysieke dragers

- donken en begraven riviersystemen als dragers van bewoning uit het Neolithicum tot en met de bronstijd,
- het veenweidelandschap met als specifieke kenmerken:
 - de visuele openheid en weidsheid,
 - de veelal tweezijdige lintbebouwing langs de weteringen en de Vlist met onder andere reeksen van huisterpen (plaatselijk woonheuvels genoemd) en waardevolle boerderijen,
 - de lange, smalle graslandpercelen met plaatselijk eendekooien,
 - het rationele stelsel van weteringen en sloten met bijbehorende sluizen, bruggen, gemalen, molens en fossiele molengangen,
 - reeksen huisterpen die een reflectie vormen van de middeleeuwse nederzettingsstructuur,
- het rivierbedijkingslandschap met de rivierdijken, karakteristieke lintbebouwing, dijkmagazijnen en hoefslagpaaltjes,
- de beschermde gezichten van Gouda, Vlist en Schoonhoven.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beter handhaven van het aanlegvergunningenstelsel van bestemmingsplannen (met betrekking tot het dempen van sloten).

Integrale gebiedsgerichte acties

- de planvorming van de landinrichting Krimpe-nerwaard is afgerond. In de toekomst is een betere inbreng van de cultuurhistorische waarden (onder andere het verkavelingspatroon, het slotenstelsel en de visuele openheid) bij landinrichting en natuurontwikkeling noodzakelijk om de waarden in stand te houden.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- inpassen van woningbouw en verkeerswegen rond IJsselstein in de cultuurhistorische landschapspatronen,
- specifieke aandacht voor de functieverandering van boerderijen, waarmee de beeldkwaliteit onder druk komt te staan.

Beheer en gebruik

- de reguliere landbouw blijft de belangrijkste functionele drager van het gebied, agrarisch natuurbeheer vormt een van de mogelijkheden voor een aanpassing van het grondgebruik.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- natuurontwikkelingsplannen baseren op cultuurhistorische waarden,
- verrichten van een studie naar de mogelijkheden om de intensiteit van het (cultuurhistorisch waardevolle) slotenstelsel aan te passen aan het grondgebruik om afwegingen in het kader van landinrichting beter te kunnen maken. Deze studie kan gezien worden als een ontwerpogave,
- nader onderzoeken van de veronderstelling dat in open landschappen behoefte is aan bos om de recreatiemogelijkheden te vergroten,

- opstellen van beeldkwaliteitsplannen en cultuurhistorische effectrapportages (CHER's) voor de karakteristieke lintbebouwing,
- nader bepalen van de archeologische waarde van de ontginningsassen en dorpskernen om op basis daarvan maatregelen ten aanzien van het behoud in te stellen.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- continuering PKB-bescherming.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name Ontwikkelingsprogramma Groene Hart, waterbeheer, natuurontwikkeling en natuurbeheer en agrarisch natuurbeheer.

6.39 Kromme-Rijngebied en Heuvelrug

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

In het gebied ligt een aantal gave landschapstypen naast elkaar bestaande uit de zuidrand van de Utrechtse Heuvelrug, een natte overgangszone van de Langbroekerwetering en het zwak golvende rivierenlandschap van de Kromme Rijn waar zich de nog onbedijkte Kromme Rijn doorheen slingert. De zuidzijde van de Heuvelrug wordt gekenmerkt door de 19^e-eeuwse Lustwarande met vele landgoederen in landschappelijke stijl. Op de Heuvelrug tonen veel

zichtbare monumenten zoals grafheuvels, celtic fields en de ringwalburcht Heimenberg sporen van vroegere bewoning van het stuwvallandschap. Aan de zuidoostelijke voet van de Heuvelrug ligt de zuidelijke punt van de Grebbelinie.

Op de overgang naar het rivierenlandschap ligt een natte zone die wordt gekenmerkt door een strokenverkaveling, karakteristiek voor veen- en cope-ontginningen. De Langbroekerwetering werd in de 13^e eeuw gegraven voor de afwatering van dit veengebied. Veel kavels zijn later bebost waardoor het gebied een unieke besloten verschijningsvorm heeft, van lange smalle bosstroken dwars op de Heuvelrug, afgewisseld met smalle open graslandstroken. De oorsprong van de talrijke kastelen en landgoederen voert terug op de ridderhofsteden die vanaf de 13^e eeuw in dit gebied werden opgericht. In het noordwestelijk deel overlapt de landgoederenzone de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Fort Vechten en Rhijnauwen maken deel uit van deze linie. In het zuidelijk deel, behorend tot het rivierenlandschap is het oorspronkelijke meanderende verloop van de Kromme Rijn karakteristiek met aangrenzende hoger gelegen oeverwallen met karakteristieke dorpen en onregelmatige verkavelingspatronen. Individuele of collectieve occupatie van oeverwallen van de voor-malige (Kromme) Rijn heeft plaatsgevonden voor en na bedijking vanaf de 13^e eeuw. Het Kromme Rijngebied is sinds de (late) ijzertijd intensief bewoond. In de Romeinse tijd was de relatie van het castellum (fort) Vechten met de agrarische omgeving uniek. Het castellum vormde een prominent onderdeel van de Limes die langs de Rijn loopt. Voor de Vroege Middeleeuwen is de rol van Dorestad (Wijk bij Duurstede) uniek.

Fysieke dragers

- de opeenvolging van drie landschapstypen: de beboste Utrechtse Heuvelrug, het tussenliggende veenontginningslandschap van de Langbroekerwetering en het rivierenlandschap van de Kromme Rijn,
- de Utrechtse Heuvelrug:
 - een reeks landgoederen aan de zuidrand,
 - vele zichtbare archeologische monumenten uit alle perioden,
 - zuidpuntje van de Grebbelinie ten oosten van Rhenen,
- het gebied van de Langbroekerwetering
 - de smalle strokenverkaveling en het afwisselende patroon van bosstroken en graslanden, hakhoutbossen en oude lanen,
 - oude boerderijen, fraaie kastelen, landhuizen en landgoederen op langgerekte percelen langs de dijk en de wetering,
- het oeverwallen- en kommenlandschap van de Kromme Rijn
 - het onregelmatige verkavelings- en wegpatroon en de dorpen op de stroomruggen,
 - de relatieve openheid en regelmatige verkaveling van de komgebieden,
 - vele nederzettingen vooral uit de ijzertijd tot de Vroege Middeleeuwen en de infrastructuur van de Romeinse Limes met het castellum Vechten op de stroomruggen (geplaatst op voorlopige lijst van Nederlandvoor het Werelderfgoed),
 - een rijke schakering van nederzettingvormen uit de Middeleeuwen: resten van kastelen, versterkte huizen, terpen en andere agrarische nederzettingen.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- instellen van een rijksbescherming van de (terreinen) van buitenplaatsen,
- oprichten van het Nationaal Park de Utrechtse Heuvelrug.

Integrale gebiedsgerichte acties

- door het uitvoeren van het project Langbroekerwetering met diverse participanten (onder andere gemeente, landbouwschap en particulieren) worden cultuurhistorische waarden, het rendement en de flexibiliteit van een landgoed en zijn landerijen op elkaar afgestemd.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- visualiseren van de 18^e-eeuwse bastions als onderdeel van de Grebbelinie in relatie met de Heimenberg, op initiatief van de ROB,
- opstellen van een herinrichtingsplan voor de provinciale weg Rhenen-Zeist, op initiatief van het Utrechts Landschap.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- het opstellen van een cultuurhistorische beschrijving van de Utrechtse Heuvelrug door de RDMZ maakt de waarden bekend bij een groter publiek,
- uitvoeren Limes-project (Kromme Rijn als noordgrens van het Romeinse Rijk).

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name natuurbeheer, waterbeheer, toerisme en recreatie en het project Langbroekerwetering,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name verstedelijking.

6.4o Nijkerk–Arkemheen

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

De polder Arkemheen ligt tegen de voormalige Zuiderzee en is een typisch jong zeekleilandschap met huisterpen, die dateren uit de Middeleeuwen. Hier bevinden zich de enige goed bewaarde, thans niet bebouwde terpen in de Gelderse Vallei. In het landschap zijn voormalige krekens en beken nog goed herkenbaar. Het landschap is weids en open en nagenoeg geheel in gebruik als hooi- en weiland. Bebouwing ontbreekt nagenoeg geheel. Het gebied heeft een gave percelering van strookvormige en onregelmatige blokvormige percelen. De Zuiderzeedijk en stoomgemalen zorgen voor de drooglegging en afwatering van het gebied. Langs de Zuiderzeedijk liggen enkele kolken. De provinciegrens vormt tevens een markante beëindiging van de verkavelingspatronen.

In het zuiden gaat het zeekleigebied over in een laagveenontginning met een sinds 1850 nauwelijks veranderde strokenverkaveling met twee oude bebouwingskernen. Aan de oostkant ligt een vrijwel niet veranderd kleinschalig kampenlandschap met elzensingels en een havezate. Hier, op de rand van de vroegere over-

stromingsgebieden, vinden we twee kastelen met een buitenplaats en aansluitend een grotere landgoederenzone.

Met name in het jonge zeekleigebied zijn veel meldingen van archeologische vondsten (huisplaatsen, verhoogde woonplaatsen en vuursteenvindplaatsen). In het zuiden van het gebied liggen pleistocene zandgronden aan of zeer dicht aan de oppervlakte. Naar het noorden toe verdwijnen ze onder Holoceen veen, al dan niet afgedekt met klei. Juist deze overgangsgebieden waren zeer aantrekkelijk voor bewoning. De huisterpen in het noorden stammen voornamelijk uit de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. In hun ruimtelijke verspreiding vertonen ze een duidelijke relatie met de ligging van oude waterlopen of met dekzanduitlopers naar het klei- en veengebied. Van de bronstijd tot de Vroege Middeleeuwen was het gebied waarschijnlijk te nat; hieruit dateren nauwelijks sporen. In het zuidelijk deel liggen relictten van de Oude Rijn, een kanaal waaraan omstreeks 1500 begonnen is en wat nooit voltooid is.

Fysieke dragers

- zeekleilandschap met gave strookvormige en onregelmatige blokverkaveling, nagenoeg zonder bebouwing,
- stoomgemalen en Zuiderzeedijk,
- vele middeleeuwse huisterpen,
- archeologische vindplaatsen uit de midden en nieuwe steentijd,
- havezate Arkemheen,
- strokenverkaveling in zuidelijk deel,
- overgangen en diversiteit van verschillende landschapstypen op geringe afstand van elkaar.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- instellen beschermd landschapsgezicht om de polder beter te kunnen beschermen,
- betere doorwerking van bescherming in bestemmingsplannen.

Integrale gebiedsgerichte acties

- instandhouden en ontwikkelen van de cultuurhistorische waarden bij de Landinrichting Nijkerk-Putten en bij het project verbetering van beekmilieus van het waterschap.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- herbouwen van de karakteristieke poldermolens.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- verrichten van een nadere cultuurhistorische verkenning.

VOORGESTELDE BELEIDSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- aanvullende wettelijke bescherming van de polder Arkemheen als beschermd landschapsgezicht.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name landinrichting, waterbeheer en natuurbeheer,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name verstedelijking.

6.41 *Speuld–Garderen*

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied maakt deel uit van het Veluwemassief en is kenmerkend voor het Midden-Nederlandse zandgebied met grote aaneengesloten bos- en heideterreinen, met de vaak nog oorspronkelijke padenstructuur en bezit grote archeologische waarden. De nederzettingen met omliggend landbouwgebied liggen als kleine eilanden te midden van de bossen en heiden; kleine stukjes kleinschalig esdorpenlandschap met gave escomplexen. Staverden en Oud Groevenbeek behoren tot de meest gave gehuchten. In het gebied liggen enkele landgoederen. Het gebied is sinds 1850 vrijwel onveranderd gebleven.

In het gebied tussen Ermelo, Putten en Speuld bevindt zich de grootste concentratie grafheuvels van Gelderland. Met name de grafheuvels, die nog goed zichtbaar zijn in het landschap zijn zeer karakteristiek voor dit gebied. Al deze zichtbare monumenten vormen echter waarschijnlijk slechts een afspiegeling van de rijkdom van dit gebied. Zo is er van de bijbehorende nederzettingen zeer weinig bekend. Met name de essen in dit gebied zijn dan mogelijk ook van grote waarde. Andere belangrijke monumenten in het gebied zijn de Hunneschans bij Uddel, gelegen aan het Uddelermeer (een pingoruïne). De botanische informatie die in de sedimenten van het meer bewaard is zijn van grote waarde voor de bewoningsgeschiedenis. Het meer is voorts ook bijzonder door het waarschijnlijk daarin gestorte afval van nederzettingen op de oever en mogelijke depots. Het Romeinse marskamp van Ermelo is uniek en vormt een grote cultuurhistorische waarde van dit gebied.

Fysieke dragers

- de vele zichtbare archeologische monumenten, grafheuvels, het Romeinse marskamp en de Hunneschans,
- het omringende landschap, met name de essen, waar de bijbehorende nederzettingen te verwachten zijn en het Uddelermeer,
- kasteel Staverden en Huis te Leuvenum,
- de dorpen en omgeving: kleine ‘eilanden’ van esdorpenlandschap in het bos- en heidegebied, oude dorpsstructuur Speuld (*Wörthblocke*), MSP gezichten Staverden en Oud-Groevenbeek, landgoederen bij Oud-Groevenbeek,
- escomplexen,
- de kleinschalige afwisseling van singels, houtwallen, bosjes, velden en akkers in de omgeving van de dorpen.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- aanwijzen van twee beschermde gezichten.

Integrale gebiedsgerichte acties

- in het kader van het WCL-Veluwe wordt (net als in andere WCL-gebieden) een beschermingsplan archeologische objecten opgesteld.

Beheer en gebruik

- nastreven van integratie van landbouw met recreatie-, natuur- en educatieve doeleinden,
- oprichten TRAP-route (toeristisch-recreatieve route langs archeologische objecten),
- waken voor afplaggen en diepploegen in verband met behoud van het bodemarchief,

- instandhouden van de zandpaden.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- verrichten van nader archeologisch onderzoek,
- aanstellen consultant voor de cultuurhistorische waarden.

VOORSTEL BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name waterbeheer, natuurontwikkeling en natuurbeheer, recreatie en WCL.

6.42 *De Graafschap*

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

De Graafschap behoort tot het kampongtinningslandschap, is rijk aan bos en is bijzonder vanwege de vele landgoederen en buitenplaatsen. Het IJsseldal ten zuiden van Deventer wordt gekenmerkt door een afwisseling van dekzandruggen, dekzandvlakte en oude beekdalen in een relatief klein gebied. Het landschap is na 1850 weinig veranderd en dus nog zeer gaaf te noemen. Op veel dekzandruggen zijn sinds de Late Middeleeuwen door plaggenbemesting esdekken ontstaan. Het landschap is kleinschalig en afwisselend met van oudsher een sterk verspreide agrarische bebouwing. Op de overgang van de dek-

zandrug naar het rivierdal zijn veel landgoederen en buitenplaatsen te vinden. De landerijen werden vanuit de kastelen beheerst, wat een grote invloed heeft gehad op de ontwikkeling van dit gebied. De inrichting en aankleding van het landschap is onder invloed gekomen van de tuin- en parkaanleg en uit zich in planmatig ontworpen landschapsonderdelen. De grote hoeveelheid aan monumentale gebouwen uit diverse perioden (kastelen en landgoederen vanaf de Late Middeleeuwen, landhuizen vanaf de 17^e eeuw), in hun oorspronkelijke omgeving, maakt dit gebied bijzonder waardevol. Ook watermolens zijn karakteristiek voor dit gebied, in het bijzonder de 18^e-eeuwse korenmolen van Kasteel Hackfort.

Behalve de kastelen en landerijen is de waterhuishouding bijzonder. Dubbele waterlopen zorgden ervoor dat het land met kalkrijk grondwater kon worden bevoeid terwijl zuur regenwater werd afgevoerd. De 'beken' hebben om die reden vaak een kunstmatige loop, boven de eigenlijke beekloop in het diepste punt van het dal. Behalve voor de landbouw was water belangrijk voor watermolens.

De archeologische waarde van het gebied wordt met name bepaald door de gave escomplexen (Epse, Gorssel, Eefde en ten zuiden van Harfsen). Verwacht wordt dat het gebied rijk is aan goed geconserveerde bewoningssporen uit de Late Prehistorie, Romeinse tijd en Middeleeuwen, met name langs het IJsseldal. Onder de esdekken op de dekzandruggen, vooral langs de beekdalen, is een grote rijkdom aan bewoningssporen geconserveerd, vooral uit de periode bronstijd tot Vroege Middeleeuwen. In de beekdalen zijn goed geconserveerde afvallagen aangetroffen die tot in het Neolithicum teruggaan.

Fysieke dragers

- buitenplaatsen met landgoederen (de Voorst), oude ontginningspatronen en oude landerijen, markegrenzen en voormalige markegronden,
- kastelen, landhuizen, watermolens, windmolens,
- historische boerderijen in samenhang met erfbeplantingen,
- karakteristieke dorpskernen (Epse, Gorssel, Joppe) en buurtschappen zoals Oxe,
- gave essen, met langgerekte essen langs de Schipbeek en Dortherbeek,
- fijn vertakt patroon van (gekanaliseerde en genormaliseerde) beekjes, vloeisystemen en beken,
- kleinschalige afwisseling van bos, bosjes, open gebieden, akkers en relictten van oorspronkelijke perceelgrensbeplanting,
- beeldbepalende elementen die geen economische functie meer hebben, maar wel karakteristiek zijn, zoals waterputten, hooibergen, duiventillen, boomgaarden, boerentuinen en monumentale bomen,
- de dekzandruggen met de daarop gelegen esdekken, die vooral resten uit de bronstijd tot Vroege Middeleeuwen afdekken,
- de afzettingen in de beekdalen waarin goed geconserveerde lagen van nederzettingsafval voorkomen.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- meer beperkingen opleggen in bestemmingsplannen ten aanzien van diepploegen,
- instellen beschermd landschapsgezicht.

Integrale gebiedsgerichte acties

- ligging in WCL-gebied is een kans voor de instandhouding en het herstel van cultuurhistorische waarden,
- kansen voor behoud en ontwikkeling van de waarden benutten in de landinrichting.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- opstellen archeologisch herstelplan voor kastelen,
- participatie van gemeenten, waterschappen en waterwinmaatschappijen bij behoud en ontwikkeling van met name waterhuishoudkundige waarden,
- herstelprojecten uitvoeren, onder andere het Groote Veld en vloeisysteem Hackfort,
- bewaken van de beeldkwaliteit bij functieveranderingen binnen de landgoederen.

Beheer en gebruik

- kansen benutten door integratie van cultuurhistorie met recreatieve ontwikkeling en ontsluiten karakteristieke elementen zoals de essen voor cultuurtoerisme,
- middelen zoeken voor het beheer van beeldbepalende elementen die geen economische functie meer hebben, maar wel karakteristiek zijn, zoals waterputten, hooibergen, duiventillen, boomgaarden, boerentuinen en monumentale bomen.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- instellen van een gebiedscoördinator,
- gemeenten permanent ondersteunen in voorlichting, met name vanuit de provincie,
- draagvlak voor cultuurhistorie vergroten.

VOORSTEL BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- onderzoek naar wenselijkheid van een wettelijke bescherming voor delen van het gebied (beschermde landschapsgezicht).

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name Kwaliteitsimpuls Zandgebieden, WCL, landinrichting, waterbeheer, recreatie, project *Groote Veld*, project *Hackfort* en natuur- en landschapsbeheer,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name infrastructuur en verstedelijking,
- vergroten betrokkenheid particulier initiatief (gebiedscoördinator).

6.43 Zuidelijke Veluwezoom

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied wordt gekenmerkt door de zuidrand van de stuwwal en de overgang naar het rivierengebied. Het gebied is bekend om haar landgoederen en buitenplaatsen. Bij meerdere kastelen (waaronder Middachten) en landhuizen werd een centrale zichtas geschapen, die ook buiten de tuinen werd voortgezet. Het heuvellandschap stond vaak een pure Frans classicistische aanleg in de weg en nodigde uit tot de romantische Engelse landschapsstijl. Dieren en enkele plekken binnen het stedelijk gebied van Arnhem zijn

aangewezen als beschermde gezichten.

Daarnaast is de zuidelijke Veluwezoom archeologisch van groot belang vanwege de aantrekkelijke vestigingsfactoren op de overgang van de stuwwal naar de lager gelegen rivier en de doorsnijding door beekdalen. Er komen vele (zichtbare) monumenten voor in onderlinge samenhang. Onder de monumenten bevinden zich grafheuvels, maar ook klooster- en kasteelterreinen, een middeleeuwse ringwalburcht, de Wüstung Wolfheze met verlaten nederzetting, kerk en akkercomplexen. Verder liggen er ook een kasteelterrein en nederzettingsterreinen uit alle perioden.

Fysieke dragers

- landgoederen, kastelen en buitenplaatsen, oude lanen en oude bossen,
- vele zichtbare archeologische monumenten in hun onderlinge samenhang.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beschermen van de nog niet beschermde landgoederen.

Integrale gebiedsgerichte acties

- specifieke aandacht voor de cultuurhistorische waarden in WCL-gebied Veluwe en aan de oostzijde Nationaal Park de Hoge Veluwe.

Beheer en gebruik

- instandhouden van cultuurhistorische waarden bij de functieverandering van militaire gebouwen en terreinen,
- nader ontwikkelen van cultuurtoerisme.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- nader verrichten van systematisch archeologisch onderzoek.

VOORSTEL BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- wenselijkheid gebiedsgerichte aanpak Veluwe op provinciaal niveau onderzoeken (samenwerking overheid en particulier initiatief),
- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name WCL, Nationaal Park, recreatie en cultuurtoerisme, functieverandering militaire gebouwen en terreinen,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name verstedelijking.

6.44 Aalten–Zelhem

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

De rug van Halle of ook wel de rug van Aalten-Zelhem genoemd, is een nog gave eenheid, bestaande uit een met essen bedekte langgerekte dekzandrug met aan weerszijden beekdalen en enkele vochtige en venige dekzandvlakten. Er is sprake van een kleinschalig kampenlandschap met een dicht netwerk van wegen, paden en beken. Met name rondom Zelhem liggen gave escomplexen. In de bossen liggen nog oorspronkelijke padenstructuren. Historische boerderijen

liggen gespreid in een relatief gave omgeving. Aan de noordoostzijde liggen een aantal broekontginningen zoals het kleinschalige Het Goor en het grootschaliger Wolfersveen. Het Goor is bijzonder vanwege de zeer kleine percelen omzoomd met Elzensingels. De rug van Aalten-Zelhem is een van de gebieden binnen de Achterhoek waar een concentratie van archeologische vindplaatsen van alle perioden aanwezig is. Door het ontbreken van systematisch onderzoek en ontsluitingen en vergravingen is de archeologische kennis zeer gering. Op basis van vondsten in vergelijkbare gebieden en gezien de gaafheid van de escomplexen op de dekzandrug zijn hier echter goed geconserveerde resten uit de steentijd, bronstijd, ijzertijd en Late en Vroege Middeleeuwen te verwachten.

Fysieke dragers

- de escomplexen op de dekzandrug, die naar verwachting zeer rijk zijn aan goed geconserveerde nederzettingsresten,
- historische dorpskern Halle, stadsgezicht Aalten,
- oude, waardevolle boerderijen in samenhang met karakteristieke erfbeplantingen,
- kleinschalig, onregelmatig en besloten landschap met oude essen, steilrandjes, bosjes en lineaire beplanting op de dekzandrug,
- rationele verkaveling in de broek- en heidegebieden (kleinschalig verkavelings- en beplantingspatroon in Het Goor).

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- bodemarchief beschermen in bestemmingsplannen.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- instandhouding en herstel van cultuurhistorische waarden integreren in de te realiseren ecologische verbindingzone.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- uitvoeren cultuurhistorische verkenning (AAI), dit kan later leiden tot een betere bescherming van cultuurhistorische waarden in bestemmingsplannen,
- ontwikkelen educatie- en recreatietraject.

VOORSTEL BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name natuurontwikkeling en natuurbeheer,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name infrastructuur.

6.45 Winterswijk

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het landschap rond Winterswijk kenmerkt zich door de sterke kleinschalige afwisseling van open ruimten, bosjes en beplanting. Het gebied vormt een zeer gaaf voorbeeld van het relatief zeldzame essen- en kampenlandschap van Oost-Nederland. Karakteristiek is het systeem van beken dat samen met de kleinschalige kavelbeplantingen en bossen de ruimtelijke structuur

bepaalt. De vele essen die eveneens kenmerkend zijn voor het gebied zijn tevens bepalend voor de hoge archeologische waarde en verwachting van het gebied rond Winterswijk. Aan de westzijde bevinden zich vereffeningsplateaus met relatief open essen. Kenmerkend voor het oostelijk en zuidelijk deel van het gebied is het voorkomen van scholtegoederen of scholtehoeven, waarvan er nog circa 43 in het gebied terug te vinden zijn. Dit deel heeft een meer besloten karakter met kleinere essen. Bredevoort is een oud vestingstadje. Daarnaast zijn er veel restanten van andere nijverheids- en/of bebouwingsrelicten zoals watermolens, een steengroeve, kapellen en kloosters. Hierbij is ook de kern van Winterswijk belangrijk. Archeologische vindplaatsen zijn met name geconcentreerd op de dekzandruggen en stuwwalresten bij de Winterswijkse Slinge en Berkel. Bewoningssporen uit Prehistorie, Romeinse tijd en Middeleeuwen komen voor. Daarnaast zijn er vele begravingen zoals grafheuvels en urnenvelden. De essen langs de beekdalen zijn naar verwachting zeer rijk aan nederzettingsresten.

Fysieke dragers

- gave escomplexen, de essen langs de beekdalen die een hoge archeologische verwachtingswaarde hebben,
- oude, waardevolle scholtehoeven in samenhang met kleinschalige beplantingen en verkavelingspatronen,
- havezaten uit de Late Middeleeuwen en/of nieuwe tijd,
- vestingstadje Bredevoort,
- (restanten van) watermolens, grachten, steengroeve, kerken, kapellen en kloosters,
- terreinen met hoge archeologische waarde en/of betekenis:

- bewoningssporen Prehistorie, Romeinse tijd en Middeleeuwen,
- grafheuvels en urnenvelden,
- resten van wallen, schansen, een galgenberg en vermoedelijke celtic fields.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Integrale gebiedsgerichte acties

- WCL en Strategisch Actiegebied zijn een stimulans voor behoud en herstel van cultuurhistorische waarden,
- kansen benutten voor de instandhouding en ontwikkeling van cultuurhistorische waarden in de herinrichting Winterswijk-Oost.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- uitvoeren herstelplan voor wallen, schansen en grachten,
- beekherstel aansluiten bij behoud en ontwikkeling van cultuurhistorische waarden.

Beheer en gebruik

- functieverandering van het landelijk gebied positief oppakken als economische drager voor het gebied met behoud van de huidige beeldkwaliteiten. Nastreven geïntegreerde en streek-eigen (duurzame) ontwikkeling van landbouw, bosbouw, natuur en landschap, cultuurhistorie en recreatie en toerisme. Er loopt een proefproject voor grensoverschrijdend cultuurtoerisme,
- middelen zoeken voor het beheer van beeldbepalende elementen die geen economische functie meer hebben, maar wel sfeerbepalend zijn, zoals waterputten, hooibergen, duiventillen, boom-

gaarden, boerentuinen en monumentale bomen.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- instellen gebiedscoördinator,
- gemeenten permanent ondersteunen in voorlichting, met name vanuit de provincie,
- draagvlak voor cultuurhistorie vergroten.

VOORSTEL BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name WCL, landinrichting, waterbeheer, recreatie en cultuurtoerisme (grensoverschrijdend) en natuur- en landschapsbeheer.

6.46 Ooijpolder–Millingerwaard

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het rivierenlandschap van de Ooijpolder en Millingerwaard toont het verhaal van bewoning en ontginning in het rivierengebied door de eeuwen heen. Het landschap is nog ongerept, waardoor het de geschiedenis op een voor Nederland unieke wijze toont. Aan het einde van de ijstijden verlegde de Rijn zich hier in westelijke richting en ontstond een riviervlakte met plaatselijk opgewaarde rivierduinen (donken). Het dorp Persingen is op zo'n donk ontstaan. Archeologische sporen, die wijzen op bewoning van het gebied vanaf de nieuwe steentijd, worden vrijwel uitsluitend op de

oeverwallen en donken aangetroffen. In veel gevallen zijn deze sporen geconserveerd door latere rivierafzettingen. In de Romeinse tijd vormde het gebied de noordgrens van het Romeinse Rijk en was het al intensief bewoond (onder andere nederzettingen bij Persingen en het Wylmermeer). Het land werd in eerste instantie beschermd door zijwanden en achterkaden. Omstreeks 1300 werden bandijken aangelegd. Hierdoor kon in de 14^e eeuw ontbossing en ontginning van de komgronden plaats vinden en na de 14^e eeuw verkaveling en ontsluiting vanaf twee oost-west lopende wegen. Kwelkaden werden aangelegd om de kwel tegen te gaan. Ook werden de dijken verlegd, waardoor de kerk bij Kekerdom buitendijks kwam te liggen. Bij een dijkdoorbraak ontstonden de diepe kolken of wielen. Vanwege het overstromingsgevaar werden veel huisterpen of pollen opgeworpen. De oudste boerderijen worden nog altijd op huisterpen aangetroffen. Pas in de 18^e eeuw kreeg de Waal haar huidige loop en werden oude restgeulen ingesloten. Naast de dijken zijn de inlaatsuizen en de Querdamm kenmerkend. In de Ooijpolder liggen twee kleine kenmerkende kerkdorpen: Persingen en Ooij. Het huidige Ooij is een kilometer ten oosten van de middeleeuwse kern en het kasteel de Ooij gebouwd. Ook Persingen bezat een kasteel, het kasteelterrein met oprijlaan is nu een beschermd monument. In beide polders zijn ook alle fasen van de kleiwinning nog zichtbaar. Dit uit zich in kleiputten in de omgeving Groenlanden en Millingerwaard, in steenfabrieken, in een netwerk van smalsporen met een bruggat voor het smalspoor in de dijk en in arbeiderswoningen langs de dijken en in Ooij. In de dijk liggen veelal verborgen betonnen militaire verdedigingswerken, als onderdeel van de IJssellinie uit de jaren vijftig.

Fysieke dragers

- landschappelijk gaaf rivierengebied met oeverwallen, kommen en donken,
- vele archeologisch waardevolle terreinen op de oeverwallen en donken, nederzettingsterreinen uit alle perioden met een grote onderlinge samenhang,
- rivierbandijken, kwelkaden, inlaatsluizen en kolken,
- huisterpen met soms nog waardevolle boerderijen,
- karakteristieke rivierdorpen Kekerdome en Ooij, buitendijkse kerk van Kekerdome, het middeleeuwse Ooij,
- kleiputten, steenfabrieken, smalspoor en arbeiderswoningen,
- aanlandingen IJssellinie.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beschermen van de dorpsgezichten,
- aanwijzen van een provinciaal landschapsgezicht in relatie met het op de rand van de stuwwal gelegen beschermde dorpsgezicht Beek-Ubbergen.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- uitvoeren project Limes 2000, een gezamenlijk project van drie provincies met als doel bescherming, visualisatie en recreatieve ontsluiting van de Romeinse Limes,
- uitvoeren herstelplan voor de smalsporen van de steenfabriek.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- vergroten van de cultuurhistorische bekendheid in samenhang met de recreatieve aantrekkelijkheid van de stuwwal en de buitendijkse natuurontwikkeling.

VOORSTEL BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- onderzoek naar de wenselijkheid van een wettelijke bescherming voor de Ooijpolder in samenhang met de reeds beschermde rand van de stuwwal (beschermde landschapsgezicht).

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name project Gelderse Poort, landinrichting Ooijpolder, project Limes 2000, recreatie, natuurontwikkeling en natuurbeheer.

6.47 Land van Maas en Waal

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het land van Maas en Waal is door de voortdurende invloed van de rivieren altijd aan veranderingen onderhevig geweest. Het gebied kenmerkt zich door een landschap karakteristiek voor het rivierengebied, met door dijken beschermde oeverwallen en komgebieden. Het nederzettingsspatroon is sterk beïnvloed door de oost-weststromende rivieren. Tot en met de Vroege Middeleeuwen bewoonde men de hogere delen van het landschap (stroomruggen, donken en dekzandruggen).

Karakteristieke rivierdorpen zijn onder andere Batenburg en Heerewaarden. In de Late Middeleeuwen zijn ook de kommen ontgonnen. In combinatie met de ondergrond is het typische verschil ontstaan tussen de kleinschalige en onregelmatig verkavelde oudere ontginningen op de stroomruggen, oeverwallen en donken, de meer regelmatig en wijdmazig verkavelde open komgebieden en de buitendijks gelegen meer natuurlijke uiterwaarden. Het westelijk deel van het gebied heeft voornamelijk een agrarisch karakter, dit is heringericht in de jaren vijftig op basis van een landschapsplan. Het was de eerste ruilverkaveling in Nederland met grootschalige boerderijverplaatsingen naar de kommen. Het oostelijk deel heeft een wat stedelijker karakter door de ontzandingen, de infrastructuur en de bouwactiviteiten in de invloedssfeer van Nijmegen. Een bijzonderheid is daar de reeks meer besloten en hoger gelegen rivierduinen of donken met de dorpen Horssen, Bergharen en Hernen. De intensieve bewoning van het rivierengebied heeft een zeer rijk bodemarchief nagelaten. Vooral de aanwezigheid van vrijwel alle perioden en het feit dat er diverse soorten vindplaatsen zijn, maakt het gebied zeldzaam. De resten van bewoning en exploitatie concentreren zich op de rivierduinen, oeverwallen en crevasseafzettingen. De overblijfselen uit de Romeinse tijd demonstreren duidelijk de invloed van het Romeinse cultuurgoed (villa's).

Fysieke dragers

- de oeverwallen met onregelmatige verkaveling en onregelmatige structuur van de dorpen, karakteristieke (T-)boerderijen in samenhang met erfbeplantingen, hoogstamfruitboomgaarden,
- de kommen met rationele verkavelingspatronen

uit de jaren vijftig, langs rechte wegen vrijliggende boerderijen met royale erfbepantingen, weteringen, eendenkooien en populierenbossen,

- rivierduinen of donken met dorpen en bossen (Bergharen, Horssen, Hernen),
- uiterwaarden met steenfabrieken en oude graslanden,
- dijken met dijkdorpen als Batenburg, Appeltern en Heerewaarden, wielen, veerhuizen, dijkmagazijnen, et cetera,
- forten in het westelijk deel (Fort St. Andries),
- terreinen van zeer hoge, hoge en archeologische waarde en terreinen van archeologische betekenis: de rivierduinen die vanaf het Mesolithicum bewoond waren, de oeverwallen en crevasseafzettingen van de riviersystemen die de dragers zijn van resten van bewoning en exploitatie vanaf het Neolithicum en de huisterpen.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beter beschermen van delen van de dijkzone en dijkdorpen, bijvoorbeeld in de vorm van een beschermd landschapsgezicht, met een bescherming die als uitgangspunt kan dienen voor bestemmingsplannen.

Integrale gebiedsgerichte acties

- instandhouding en ontwikkeling van de cultuurhistorische waarden in de Landinrichting Maas en Waal.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- uitvoeren herstelproject forten,

- inpassen van nieuwe wegen en herinrichten van de dijken.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- uitvoeren project Limes 2000, een gezamenlijk project van drie provincies met als doel bescherming, visualisatie en recreatieve ontsluiting van de Romeinse Limes.

VOORSTEL BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- onderzoek naar wenselijkheid van een wettelijke bescherming voor dijkzone en dijkdorpen (beschermd landschapsgezicht).

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name Strategisch Groenproject, Ruimte voor Rivier en Zandmaas, project Limes 2000, landinrichting, natuurontwikkeling en natuurbeheer, en recreatie,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name infrastructuur, dijkverbetering, ontgrondingen en glastuinbouw.

6.48 *Tieler- en Culemborgerwaard*

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

De Tieler- en Culemborgerwaard vormen een typisch voorbeeld van het rivierenlandschap. Op de oever-

wallen van de Nederrijn–Lek, Waal en Linge heeft zich vanouds bewoning afgespeeld. Tussen de grote rivieren bevindt zich het Lingegebied, een uniek kleinschalig riviereengebied van Europese betekenis, in verhouding erg gaaf en ongestoord. Buitendijks meandert de Linge nog deels op natuurlijke wijze. Het Lingegebied strekt zich uit tussen Gorinchem en Tiel in de provincies Zuid-Holland en Gelderland. Ten noorden en zuiden van het Lingegebied liggen de uitgestrekte komgebieden die veel opener zijn en een rationele verkaveling kennen uit de tweede helft van de 20^e eeuw.

De stroomruggen werden al in de Romeinse tijd intensief bewoond. Belangrijke factoren waren daarbij het diverse landschap en de rol van de rivier enerzijds als transportmogelijkheid, anderzijds als scheidend element. Onder andere de Romeinse Limes, maar ook handelssteden in de Middeleeuwen hebben te maken met het voor dit gebied karakteristieke landschap. De natuurlijk afwaterende oeverwallen werden gebruikt voor de landbouw, de randen van de natte kommen waren 's zomers in gebruik als hooi- en weilanden. In de Middeleeuwen zijn diverse dijken aangelegd om dorpen en landbouwgronden te beschermen. In 1304 werd de Linge bij Tiel afgedamd voor een verdere beveiliging tegen overstromingen. Na de bedijking breidde de bebouwing zich uit langs de dijken en op de oeverwallen. De oeverwallen worden naast de dorpen gekenmerkt door onregelmatige wegen- en verkavelingspatronen (waaronder de kromakkers), wielen, hoogstamboomgaarden en landgoederen (Mariënwaard). Vanaf de 17^e eeuw nam de begroeiing van het landschap toe door de aanleg van parkbossen en lanen en de uitbreiding van fruitteelt. De stroomruggen en crevasseruggen herbergen alle

bewoningsperioden uit het rivierengebied, dat wil zeggen van het Neolithicum tot de Nieuwe Tijd. Hieronder horen onder andere de binnenstad van Tiel, resten van de Romeinse infrastructuur die deel uitmaakte van de Limes, villaterreinen en diverse kasteelterreinen, bijvoorbeeld Buren.

De natte open komgebieden werden pas laat ontgonnen. De ontginning is planmatig, het natte karakter van de gronden komt tot uiting in de eendenkooien, grienden en populierenbossen (Regulieren). In het gebied liggen vele onderdelen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals de forten, de Diefdijk, de Nieuwe Zuider Lingedijk en vele gemalen en werken.

Fysieke dragers

- de karakteristieke verschillen tussen buitendijkse gronden, kleinschalige besloten oeverwallen en grootschalige open kommen,
- de open komgebieden met:
 - een planmatige ontginning, eendenkooien, grienden en populierenbossen (Regulieren), verspreid gelegen boerderijen,
- de oeverwallen langs de grote rivieren Lek en Waal met:
 - karakteristieke dijktracés (onder andere Waardenburg–Tiel), dijkwoningen, (T-)boerderijen, dijkdorpen en vergezichten, enkele kastelen,
 - relatief besloten oeverwallenlandschap met bochtige wegen, onregelmatige perceelspatronen, wielen en hoogstamboomgaarden,
- het kleinschalige Lingelandschap met:
 - de buitendijks natuurlijk meanderende Linge,
 - typerende dijktracés (Appeldijk), karakteristieke dijkwoningen en boerderijen en fraaie

dorpsgezichten met karakteristieke langgerekte stratenpatronen, zoals de lintdijkdorpen Spijk en Acquoy,

- een besloten kleinschalig gaaf oeverwallenlandschap met bochtige wegen, onregelmatige perceelspatronen waaronder kromakkers), wielen en hoogstamboomgaarden, landgoederen, kastelen, hooibergen, boerderijen op woerden, vloedschuren,
- de stroomruggen en crevasseafzettingen als dragers van de bewoning sinds het Neolithicum,
- de resten van de Romeinse infrastructuur die deel uitmaakten van de Limes.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beschermen van de diverse cultuurhistorische waarden in samenhang met elkaar en met het landschap,
- streekplan dient door te werken in bestemmingsplannen (zie handreiking bestemmingsplan) en beter handhaven van deze plannen,
- beschermen van het Lingengebied en delen van de dijkzone en dijkdorpen langs de Lek en de Waal als beschermd landschap,
- voor het gehele gebied beleid beter integreren met het behoud en de ontwikkeling van de cultuurhistorische waarden,
- opstellen van beeldkwaliteitsplannen om de beeldkwaliteit van met name het Lingengebied te behouden en lokale ontwikkelingen te kunnen sturen.

Integrale gebiedsgerichte acties

- instandhouding en versterking van cultuurhistorische waarden integreren in de experimentele landinrichting voor sanering buitendijkse recreatielandjes en natuurontwikkeling langs de Lingen westen van Geldermalsen.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- evalueren van de kernrandenverkenning van dorpen welke is gericht op een kwalitatieve invulling van de verstedelijkingsopgave,
- inpassen van nieuwe functies binnen cultuurhistorische structuren en beeldkwaliteiten.

Beheer en gebruik

- behoud en versterking van cultuurhistorische waarden integreren met andere functies, bijvoorbeeld recreatie,
- opstellen beheerplan voor het Lingengebied.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- onderzoek verrichten naar de verruiming van de berging van het watersysteem in de kommen, door het Ministerie van Verkeer en Waterstaat in samenwerking met de polderdistricten,
- onderzoek verrichten naar functies en vormen van landgebruik (zoals rietteelt) die passen bij de cultuurhistorische karakteristiek van het gebied en als economische drager kunnen dienen,
- instellen gebiedscoördinator,
- draagvlak voor cultuurhistorie vergroten.

VOORSTEL BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- aanvullende wettelijke bescherming van het Lingegebied en de dijkzone en dijkdorpen langs de Waal en de Lek als beschermd landschapsgezicht,
- wenselijkheid aanvullende PKB-beschermingsformule onderzoeken (grootschalige verstedelijking en infrastructuur).

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- wenselijkheid gebiedsgerichte aanpak Lingegebied op provinciaal niveau onderzoeken (samenwerking overheid en particulier initiatief),
- aansluiten op bestaande ontwikkelingen, met name landinrichting, waterbeheer, natuurontwikkeling en natuurbeheer, dijkverbetering, toerisme en recreatie,
- vergroten betrokkenheid particulier initiatief (gebiedscoördinator).

6.49 Bommelerwaard

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Net als het land van Maas en Waal maakt de Bommelerwaard onderdeel uit van het rivierengebied. De eerste bewoningssporen zijn te vinden op de hogere delen zoals stroomruggen en donken. Het huidige landschap, met name de infrastructuur en de ligging van nederzettingen, is grotendeels ontstaan in

de Romeinse tijd en de Middeleeuwen. De meeste van de huidige grote plaatsen liggen op de stroomruggen (Kerkdriel, Rossum, Kerkwijk, Aalst et cetera). De oude nederzettingen hebben een langgerekte of ronde vorm. De structuur van Ammerzoden is geënt op een oude Maasarm. Aan de diverse ontginningsassen in het komgebied liggen losstaande boerderijen en kleinere gehuchten, vaak op kunstmatige ophogingen. Omdat de ontginningen plaatsvonden vanuit de hogere delen is de richting van de ontginningsassen bepaald door de ligging van stroomruggen en rivierbeddingen (blok- en strokenverkaveling). Kenmerkend voor de waterhuishouding zijn de oost-west gegraven watergangen, waarbij de Meidijk de grens vormt tussen twee polder-eenheden.

De pleistocene zandopduikingen herbergen bewoningsresten uit Mesolithicum en Neolithicum. De stroomruggen zijn vanaf het Neolithicum bewoond geweest. Een belangrijk element van de Romeinse infrastructuur van de Limes vormde het castellum van Rossum. De vele kastelen, kerken en kloosters die het rivierengebied rijk is, verhogen in hoge mate de belevingswaarde van het landschap. Daarnaast is Zaltbommel als middeleeuwse handelsstad redelijk zeldzaam te noemen. Het westelijk deel maakt tevens onderdeel uit van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

Fysieke dragers

- de kommen met:
 - een relatief open landschap en blok- en strokenverkaveling,
 - eendenkooien, weteringen, sloten en liesvelden (bos),
 - de Meidijk, het gemaal Capreton en de watermolen in polder Zuilichem,

- de stroomruggen met:
 - een relatief besloten landschap en onregelmatige verkaveling,
 - karakteristieke boerderijen in samenhang met erfbeplantingen,
 - de langgerekte dorpen waaronder Bruchem en Kerkwijk,
 - concentraties van bewoningsresten vanaf het Neolithicum,
 - de pleistocene zandopduikingen met bewoningsresten van Mesolithicum en Neolithicum,
 - een Romeins Castellum bij Rossum,
 - kerken, kloosters en kastelen (kasteel Ammer-soyen, kasteel Gameren, Slot van Well, Slot Loevestein, landhuis Brakel, Huize Wielesteijn),
 - het gemeentehuis te Rossum en de historische kern Zaltbommel (beschermd stadsgezicht),
- dijken, wielen en dijkbeplantingen,
- forten (waaronder Brakel, Poederijen en Loevestein), dijken en inundatiegebieden van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- delen van de dijkzone en dijkdorpen beter beschermen, bijvoorbeeld in de vorm van een beschermd landschapsgezicht,
- zie ook de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- uitvoeren project Limes 2000, een gezamenlijk project van drie provincies met als doel bescherming, visualisatie en recreatieve ontsluiting van de Romeinse Limes,

- uitvoeren en evalueren kernrandenverkenning dorpen gericht op kwalitatieve invulling van verstedelijkingsopgave.

VOORSTEL BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- onderzoek naar wenselijkheid van een wettelijke bescherming voor dijkzone en dijkdorpen (beschermd landschapsgezicht).

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name verstedelijking, waterbeheer, project Limes tweeduizend en dijkverbetering,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name glastuinbouw.

6.50 Den Haag–Wassenaar

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het duin- en strandwallenlandschap tussen Den Haag en Wassenaar toont nog de volledige doorsnede van het oorspronkelijke strandwallenlandschap en is rijk aan landgoederen. De verschillen in occupatie en het contrast tussen de besloten strandwallen en het oostelijker gelegen open veengebied en de noordelijk gelegen open polders (Valkenburg) is markant. De hoge duinen zijn pas tussen 1200 en 1600 ontstaan en liggen voor een deel op de oude strandwallen. Parallel aan de kust en vlak achter de jonge

duinen ligt een reeks strandwallen. Tussen deze zandige ruggen lagen drassige strandvlaktes waarin een veenlaag kon ontstaan. De niet door de jonge duinen overstoven delen van het strandwallenlandschap zijn hier relatief zeer goed bewaard. Dit zijn tevens de oudste delen van dit landschap waarop ook de oudste sporen van bewoning en exploitatie te verwachten zijn. Onder de jonge duinen ligt het strandwallenlandschap. Daardoor zijn de resten van nederzettingen en grondgebruik in hun onderlinge relatie en in relatie tot het landschap goed geconserveerd.

Vanaf de 15^e eeuw keerde het bos op beperkte schaal terug in de kuststreek door de aanleg van buitenplaatsen op de hogere zandgronden door de adel en welgestelde burgerij. Van recentere tijd is de ontwikkeling van villawijken in deze zone. Het lichte reliëf en de aanwezigheid van zuiver duinwater maakte de oude duinen tot een bijzonder geschikte vestigingsplaats. De bossen in de duinvalleien Meijndel, Duinrell en Kijfhoek zijn pas rond 1900 geplant om verdere verstuiving tegen te gaan. Tussen Wassenaar en Den Haag ligt een drie kilometer brede strook jonge duinen waarvan bijna 2000 hectare in beheer is ten behoeve van de waterwinning.

De Veenzijdse Polder, een natte veenachtige strandvlakte, werd in de Middeleeuwen in cultuur gebracht. Precies in het midden van deze polder loopt een watering met aan beide kanten veel sloten. De Veenzijdse polder is voornamelijk als weiland in gebruik, en is een uniek voorbeeld van een gave strandvlakte.

In het noorden van het gebied komen de oeverafzettingen van de Oude Rijn voor. Daar ligt het castellum Valkenburg dat onderdeel vormde van de infrastruc-

tuur van de Romeinse Limes. In het huidige duin-gebied liggen resten van de Atlantikwal.

Fysieke dragers

- een unieke opeenvolging van alle onderdelen van het strandwallenlandschap,
- het contrast tussen de beslotenheid van de strandwallen en de openheid en ontwatering van de strandvlakte,
- in de strandwallen gelegen sporen van bewoning en exploitatie vanaf het Neolithicum (ook onder de jonge duinen),
- de jonge duinen en duinvalleien, met plaatselijk bossen en waterwinning,
- de strandwallen met landgoederen, buitenplaatsen, villaparken en bossen,
- de duinontginningen in de drassige veenachtige strandvlaktes,
- beschermde stadsgezichten in Den Haag en Wassenaar,
- resten van de Atlantikwal; antitankgracht en militaire huizen,
- resten van de Romeinse infrastructuur, het castellum Valkenburg.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- doorgaan met zekerstelling van bufferzones door verwerving van gronden.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- herkenbaar houden van de duinontginningen bij nieuwe ontwikkelingen,
- in ontwikkelingsplannen voor landgoederen

natuur- en cultuurhistorische waarden als uitgangspunt nemen, uitvoeren van het Strategisch project Landgoederenzone Den Haag–Katwijk,

- streven naar een goede balans tussen natuurontwikkeling (in de duinen) en behoud en herstel van cultuurhistorische waarden en patronen,
- landscheidingsweg en toekomstige verstedelijking Valkenburg afstemmen op cultuurhistorische waarden en structuren.

VOORSTEL BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- continueren bestaande PKB-bescherming.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande ontwikkelingen, met name landinrichting, natuurontwikkeling en natuurbeheer en waterbeheer.

6.51 Oud-Ade

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

In dit gebied rond de Kagerplassen werd pas in de 13^e eeuw een begin gemaakt met de ontginningen. Dit lage en moerassige gebied werd doorsneden door enkele kronkelige veenstromen. Het patroon van de verkavelingen is mede daardoor nogal onregelmatig. De voornaamste veenstromen waren de Oude Ade, Warmonderleede, Zijl en Ade. De Kagerplassen bestaan uit natuurlijke meren die dateren van voor

de ontginning en uit meren die door oeverafslag en erosie van oude veenstromen zijn ontstaan. Opvallend is de zuidwest-noordoost oriëntatie van de plassen die voortvloeit uit de overheersende windrichting.

Rond de Kagerplassen ligt een open weidegebied met blokvormige percelen. De grens tussen de plassen is nogal grillig. Dit valt terug te voeren op de weideverkaveling van voor het turfsteken. 't Joppe is pas recent ontstaan door zanduitgraving ten behoeve van wegenaanleg en stadsuitbreidingen. De boezemwateren zoals de Oude Ade liggen ongeveer een meter hoger dan het omringende bovenland dat door inklinking sterk daalde. De polders zijn erg drassig en daarom in gebruik als weiland. In het gebied komt de hoogste concentratie van poldermolens in relatie met kleinschalige polders voor van West-Nederland. Ten zuiden van Hoogmade is tot aan de Oude Rijn sprake van een onregelmatige gerende strokenverkaveling. Warmond heeft zich zowel op een strandwal als in de vorm van een veenpolderlint ontwikkeld. Bij Warmond liggen enkele landgoederen.

In het zuidelijk deel van het gebied liggen de oeverwallen en kleiboorden van de Oude Rijn. Deze afzettingen boden vanaf de ijzertijd een aantrekkelijke vestigingsplaats getuige de resten van nederzettingen die in de bodem bewaard zijn.

Fysieke dragers

- de Kagerplassen, oude veenstromen, hoog gelegen boezemwateren en sloten,
- de veenontginningen met grillige blokverkaveling en gerende strokenverkaveling in het zuidelijk deel,
- de vele molens en historische boerderijen,
- lintbebouwing langs de Oude Rijn,

- de oeverwallen van de Oude Rijn met bewoningsresten vooral uit de ijzertijd tot de Vroege Middeleeuwen.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- benutten van het bestaande gebiedsconvenant waarmee natuurwaarden worden beschermd voor de bescherming van cultuurhistorische waarden.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- opstellen beeldkwaliteitsplan voor Warmond,
- inpassen infrastructuur (HSL) en stedelijke uitbreidingen in cultuurhistorische structuren.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- aandacht voor de beeldkwaliteit van de dorpen in het landelijk gebied. Deze staat onder druk van commerciële ontwikkelingen. De rijksbouwmeester zou hierin een rol kunnen spelen.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- continueren bestaande PKB-bescherming.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name Ontwikkelingsprogramma Groene Hart, verstedelijking, (water)recreatie en natuurbeheer,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name infrastructuur.

6.52 Zoeterwoude–Weipoort

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied Zoeterwoude–Weipoort behoort tot het veenpolderlandschap met karakteristieke boerderijlinten, een uitwaaierende veenverkaveling, droogmakerijen en kerkpaden.

Het landschap bij Weipoort en Zoeterwoude-dorp is sinds de Middeleeuwen niet veel meer veranderd. Vanuit drie ontginningsassen werd het land in cultuur gebracht; de lintdorpen Weipoort, Zoeterwoude-Zuidbuurt en Westeinde. Weipoort is zowel vanaf het land als vanaf het water ontwikkeld.

De polders vertonen het karakteristieke beeld van een veenontginning met lange en smalle kavels. Het gebied is helemaal als grasland in gebruik. Ten zuidoosten van Weipoort is de landscheidingsweg nog goed herkenbaar. De Zoetermeerse Meerpolder is duidelijk als eigen poldereenheid herkenbaar.

In contrast met het open polderland hebben de dorpen een vrij besloten karakter door erf- en wegbeplantingen. De dorpen zijn ontstaan langs een gekanaliseerde veenstroom of gegraven wetering. De boerderijen staan op de kop van de kavels. In het vlakke landschap zijn de dorpslinten en kerken de enige opvallende elementen. Dwars door de weilanden loopt een kerkpad van Weipoort naar het gehucht Gelderswoude en naar Zuidbuurt lopen er twee: het Lange en het Korte Kerkepad. Ook de windmolens zijn markante punten in het landschap. Ze stammen allemaal uit de 17^e eeuw.

Het gebied rond Weipoort is een kreekruggenlandschap dat wordt gekenmerkt door een sterk vertakt

systeem van zijtakken van de Rijn dat in zijn geheel goed bewaard is. Bewoning en exploitatie van dit systeem was mogelijk sinds de ijzertijd. Hoewel nog weinig vindplaatsen bekend zijn is de verwachtingswaarde van dit gebied hoog, mede doordat wel zeker is dat de bewaarde resten evenals het gebied zelf in een goede conserveringstoestand verkeren.

Fysieke dragers

- het veenpolderlandschap met kenmerkende strokenverkaveling, openheid en weidsheid, oude veenstromen, vaarten en sloten,
- de karakteristieke ovale vorm van de Zoetermeerse Meerpolder,
- de ontginningsassen met de dorpslinten met een besloten karakter door aanwezige erf- en wegbeplantingen, het gave boerderijlint van Weipoort,
- oude boerderijen met erfbeplanting,
- de molendriegang van Stompwijk, windmolens, en bruggen,
- de kerken en kerkpaden,
- het kreekruggenlandschap bij Weipoort waarop bewoningsresten vanaf de ijzertijd (kunnen) voorkomen.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beter beschermen van de cultuurhistorische waarden (met name openheid) in het streekplan,
- beter handhaven van het aanlegvergunningstelsel van bestemmingsplannen (met name het dempen van sloten).

Integrale gebiedsgerichte acties

- in de in voorbereiding zijnde landinrichting instandhouden en versterken van de cultuurhistorische waarden.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- beeldkwaliteitsplan Zoeterwoude uitbreiden voor het buitengebied,
- verstedelijking van de Grote polder inpassen in cultuurhistorische structuren,
- kwaliteit bewaken bij sluipende ontwikkelingen die het totale landschapsbeeld aantasten.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- continueren bestaande PKB-bescherming.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name Ontwikkelingsprogramma Groene Hart en landinrichting,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name glastuinbouw.

6.53 Midden-Delfland

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het landschap van Midden-Delfland heeft de typische kenmerken van de laagveenontginningen met een bijzondere afwatering (Vlietlanden). Midden-Delfland

vertoont alle kenmerken van het karakteristieke slagen-landschap; smalle polderwegen omzoomd door knotwilgen, oude boerderijzwermen op de kreekkruggen en geriefbosjes. De karakteristieke openheid is deels aangetast door realisatie van bosaanleg in het kader van de Randstadgroenstructuur. Het patroon van de verkavelingen is onregelmatiger dan gebruikelijk door de kronkelende veenstromen die het gebied vroeger doorsneden en die later als ontginningsbasis (kreek-ruggen) dienden. Telkens is een blok van de veen-wildernis in cultuur gebracht. Om een blok werd een kade aangelegd en het blok werd in lange smalle kavels verdeeld. Twee hoofdwatgangen voerden het overtollige water naar de Maas (Noordvliet en Boonervliet), waarbij zoveel mogelijk gebruik werd gemaakt van natuurlijke stromen. Tussen de twee stromen liggen de Vlietlanden. Enkele dorpen bezitten nog het oorspronkelijke karakter.

In het gebied liggen gave kreekruggensystemen van verschillende ouderdom. De oeverwallen van die systemen herbergen de resten van vele nederzettingen uit het Laat Neolithicum, de ijzertijd en de Romeinse tijd. Op het veen dat door deze systemen werd ontwaterd komen uit de ijzertijd en Romeinse tijd goed bewaarde nederzettingen voor. De samenhang van bewoningsresten en het landschap is nog in hoge mate intact. Uit de Late Middeleeuwen daterende huisterpen markeren dorpsstructuren uit die tijd, die in een aantal gevallen weer verlaten zijn.

Fysiske dragers

- het laagveenontginningslandschap met de kenmerkende openheid, de lange smalle graslandpercelen, smalle polderwegen omzoomd door knotwilgen en geriefbosjes,

- de bijzondere afwatering van de Noord- en Boonervliet, kenmerkende elementen als kaden, vaarten, kanalen en gekanaliseerde veenstromen,
- een oud tramtracé en trambrug, kerkpaden, oude boerderijen en gehuchten, historische kernen van Maasland, Schipluiden en 't Woudt,
- de kreekruggensystemen met resten van bewoning en exploitatie uit het Laat Neolithicum, de ijzertijd en de Romeinse tijd,
- delen van het veengebied met bewoningsresten uit de ijzertijd en Romeinse tijd,
- huisterpen daterend uit de periode van de middeleeuwse ontginning.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- bescherming richten op het behoud van de openheid en de cultuurhistorische waarden van de agrarische gebieden.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- zorgvuldig inpassen van de A4 binnen de cultuurhistorische structuren.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- continueren bestaande PKB-bescherming.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name reconstructie, natuurbeheer, en recreatie,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name infrastructuur.

6.54 **Alblasserwaard en Vijfheerenlanden**

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het landschap van de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden heeft de typische kenmerken van de laagveenontginningslandschap met een open veenweidelandschap. De Alblasserwaard is doorsneden door zeer lange lintvormige ontginningsassen. In het gebied hebben deze veelal een bochtig verloop omdat ze zijn ontstaan langs oude veenstromen (bijvoorbeeld: Oud Alblas-Bleskensgraaf of Giessenburg-Muisbroek-Hoorbaar). Kenmerkend voor deze ontginningsassen is de dubbele lintstructuur met de veenstroom of vaart in het centrum. Vaak ligt aan weerszijden, direct achter de lintbebouwing nog een 'voorwetering'. Ook de boerderijen zelf zijn vaak waardevol. Min of meer loodrecht op de ontginningsassen liggen de lange smalle percelen aan de achterkant begrensd door een (achter)wetering en/of kade. Het gebied wordt aan de noord- en zuidzijde begrensd door de dijken en lintbebouwing langs de Lek en de Merwede. De Alblasserwaard is door Nederland op de voorlopige lijst van Werelderfgoed geplaatst.

Aan de noordwestkant van de Alblasserwaard ligt Kinderdijk, een molencomplex met bijbehorend watersysteem met boezems, kades en andere elementen. Nog steeds is Kinderdijk het belangrijkste uitwateringspunt van dit gebied. Hoge boezems bergden het water, de molens aan de Kinderdijk (gebouwd tussen 1740 en 1882) maalden het water van de lage naar de hoge boezem en vervolgens naar de Lek. De molens zijn nu buiten gebruik maar de hoge boezems hebben nog steeds een bergingsfunctie. Kinderdijk is reeds als

Werelderfgoed aangewezen door het World Heritage Committee van de UNESCO.

In Vijfheerenlanden liggen meer grote stroomruggen, zandige oeverwallen dan in de Alblasserwaard. De Vijfheerenlanden vormen een overgangszone tussen het veenweidelandschap van de Zuid-Hollandse waarden en het rivierenlandschap van Gelderland. Het landschap is niet zo weids en open als in de andere waarden. Het hart van Vijfheerenlanden is te beschouwen als een landschappelijke eenheid en kent een strakke indeling met zeer rechte langgerekte ontginningsdorpen. Het noordelijke deel heeft een tamelijk besloten karakter door grienden, populierenbossen, houtsingels, boomgaarden en beplante kaden. Het zuidelijk gedeelte grenst aan het Lingeland en de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

De oudste sporen van bewoning in het gebied dateren uit het Mesolithicum. Ze zijn aangetroffen op de donken die zeker tot het eind van het Neolithicum bewoond bleven. Voor de bewoning van het gebied waren de riviersystemen van groot belang. In het oosten draagt het gebied het karakter van het rivierengebied met oeverwallen en kommen, naar het westen gaat dat over in oeverwallen die zijn ingebed in het veengebied. Naar gelang hun ouderdom boden de oeverwallen mogelijkheden tot bewoning. Meer naar het westen dateert de bewoning voor zover bekend vooral uit het Laat Neolithicum, in het oosten loopt de bewoning door tot in de Romeinse tijd en de Vroege Middeleeuwen. In het westelijk deel van de Alblasserwaard ligt een kreekruggensysteem dat voor de Romeinse tijd is ontstaan. Het herbergt vele resten van nederzettingen uit de Romeinse tijd. De laat-middeleeuwse dorpsstructuren zijn herkenbaar aan de reeksen huisterpen.

Fysieke dragers

- de algemene kenmerken van de laagveen-ontginningen
 - de donken met bewoningsresten vooral van Mesolithicum en Neolithicum,
 - de landschappelijke opbouw van intensief gebruikte voorkanten van de ontginning (de ontginningsassen) en minder intensief gebruikte achterkanten,
 - de lange smalle graslandpercelen van het veenweidegebied,
 - het stelsel van weteringen en sloten,
 - kenmerkende elementen als tiendwegen, kaden, dijken en eendenkooien,
- de Alblasserwaard met:
 - het kreekruggensysteem in het westen van de Alblasserwaard met bewoningsresten uit de Romeinse tijd,
 - de huisterpen die de dorpsstructuur uit de middeleeuwse ontginningsfase reflecteren,
 - de langgerekte dubbele bebouwingslinten met een oude veenstroom of wetering in het centrum en waardevolle boerderijen,
 - de openheid van het landschap ten opzichte van de dichte lintbebouwing,
 - Kinderdijk: het molencomplex met negentien molens (oorspronkelijk twintig) met ronde stenen grondzeilers, achtkantige houten grondzeilers en een houten wipmolen en het gehele bijbehorende watersysteem met boezemwateren, tiendkaden en dergelijke,
 - fraaie stads- en dorpsgezichten van Kinderdijk, Nieuwpoort, Ameide en Noordeloos,
- de Vijfheerenlanden met:
 - het overgangslandschap van een veenweidegebied naar het rivierengebied,

- de langgerekte ontginningsdorpen met waardevolle boerderijen en (in het noordelijk deel zeer regelmatige) slagenverkaveling met vele beplantingselementen en eendenkooien,
- de Diefdijk met twee forten als overblijfsel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.
- de oeverwallen van de riviersystemen met bewoning van Neolithicum tot Vroege Middeleeuwen,
- rivierdijken langs de Lek en Merwede met specifieke dijkbebouwing.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beter handhaven van het aanlegvergunningstelsel van bestemmingsplannen (met name het dempen van sloten),
- instellen van een beschermd landschapsgezicht.

Integrale gebiedsgerichte acties

- uitvoeren en navolging geven aan het provinciaal pilotproject voor het Groene Hart in de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden, door het Rijk benoemd tot voorbeeldproject voor het Groene Hart,
- toetsen van extra contingenten voor kleinschalige woningbouw aan extra normen van Welstand en cultuurhistorische structuren,
- uitvoering geven aan het intergemeentelijk landschapsplan, opgesteld door de provincie, de gemeenten, het Hoogheemraadschap en maatschappelijke organisaties. Benutten van het draagvlak dat is ontstaan voor het instandhouden en herstellen van de cultuurhistorische waarden.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- evalueren onderzoek naar de promotie van streekgebonden welstandsnormen,
- de verbetering van molenbiotopen oppakken als een thema,
- opstellen van een toekomstvisie voor Kinderdijk en omgeving,
- uitvoeren project bescherming donken en stroomruggen door de ROB, provincie en anderen in combinatie met inrichtings- en beheermaatregelen.

Beheer en gebruik

- het uitzetten van themaroutes,
- verbreden van het agrotourisme vanuit een actieve vereniging agrarisch natuurbeheer met interesse voor het instandhouden en versterken van cultuurhistorische waarden.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- vergroten van het draagvlak en de kennis omtrent cultuurhistorie bij diverse afdelingen van overheden, waterschappen en particulieren,
- promoten dienstverlening van de Boerderijenstichting,
- aanstellen gebiedscoördinator,
- onderzoek verrichten naar de mogelijkheid tot de instandhouding en versterking van cultuurhistorische waarden (met name openheid) in te ontwikkelen wetlands.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,

- onderzoek naar wenselijkheid van een wettelijke bescherming van de beide polders (beschermde landschapsgezicht),
- continueren bestaande PKB-bescherming,
- voordracht voor plaatsing op Werelderfgoedlijst UNESCO (Kinderdijk al geplaatst).

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name Ontwikkelingsprogramma Groene Hart, dijkverbetering, agrarisch natuurbeheer, recreatie en toerisme,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name infrastructuur en glastuinbouw,
- vergroten betrokkenheid particulier initiatief (gebiedscoördinator).

6.55 Voorne–Bernisse

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het landschap van West-Voorne is een waterrijk duinlandschap met stuifduinen, een binnenduintrand met een tweetal specifieke duinontginningen met landgoederen en boerderijen en de kern met burcht van Oostvoorne. De brede strook duinen is een nog betrekkelijk jong landschap. Pas in de 13^e eeuw ontstonden de eerste zandheuvelds. De duinen bij Oostvoorne zijn relatief vochtig door de klei- en veenlaag in de ondergrond en omdat er nooit waterwinning heeft plaatsgevonden. In de duintrand liggen enkele landgoederen die uit de 19^e en 20^e eeuw stammen. In Oostvoorne laat de villaontwikkeling de laat 19^e-eeuwse suburbane

ontwikkeling en forensenfunctie voor Rotterdam duidelijk te zien. Tot in de 19^e eeuw waren de vaarroutes de belangrijkste verbindingen. Eind 19^e eeuw bereikte de Rotterdamse tram Voorne. De laatste halte lag op het strand van Oostvoorne. De tram zorgde ook voor de eerste vaste oeververbinding: tussen Spijkenisse en Hoogvliet kwam een spoorbrug. Ook nu nog is er een restant van (verhoogd aangelegde) trambaan zichtbaar.

Het vestingstadje Brielle vormde onderdeel van een linie met forten en inundatiegebieden van de Maasmond tot aan het Haringvliet.

De Bernisse vormt de grens tussen Voorne en Putten. Het was de voornaamste vaarroute tussen Holland en Vlaanderen. Hierdoor ontstonden enkele welvarende haven- annex voorstraatnederzettingen langs de voormalige getijderekree, te weten Heenvliet, Geervliet, Abbenbroek, Zuidland en Simonshaven. Na de verplaatsing van de Maasmond naar het Haringvliet verlandde de vaargeul echter en bleef er van de Bernisse niet veel meer over dan een smalle watergang.

Het overige gebied van Voorne-Bernisse wordt gekarakteriseerd als kleipolderlandschap. De oude opwassen van Voorne–Putten kennen een onregelmatige blokverkaveling (onder andere Polder Biert; een van de oudste en meest gave ringpolders). De eerste bedijkte polders waren geïsoleerde veeneilandjes (12^e en 13^e eeuw). Deze eerste bedijkingen – ringpolders – hadden een min of meer ronde vorm. De mens heeft echter het proces van aanslibbing sterk beïnvloed, zodat het patroon van op- en aanwas polders minder goed te herkennen valt. Door de aanleg van leidammen in de stroomgeulen versnelde de verlanding. Na verloop van tijd konden deze gronden worden

bedijkt (polder Strype). In de 15^e eeuw werden hier, net als elders, boezems aangelegd en windmolens gebruikt voor de ontwatering.

De oudste bewoningssporen in het gebied dateren uit het Neolithicum. Ze zijn aangetroffen op de oeverwallen van een geulrug bij Simonshaven. Deze geulrug is het laatst overgebleven restant van geulsystemen uit deze periode dat voor latere erosie gespaard is. De kop van Voorne herbergt een onder laatmiddeleeuwse sedimenten begraven kwelderlandschap en een daaraan grenzend veengebied. Bewoning vond plaats in de ijzertijd en de Romeinse tijd op de kwelderafzettingen en in de ontwaterde randzone van het veengebied. Door de afdekking met sedimenten zijn deze occupatieresten goed bewaard. Langs de Bernisse liggen kreekruggensystemen uit de voor-Romeinse tijd. De daarop aanwezige nederzettingen en resten van exploitatie zijn ook hier door een, weliswaar wat dunner, pakket van afzettingen afgedekt. De oudste resten uit de Middeleeuwen zijn verdronken dorpen, die onder kleilagen zijn begraven. De middeleeuwse resten uit de periode na de overstromingen staan voor een groot deel in relatie tot de dorpen, dijken en structuren van het laatmiddeleeuwse cultuurlandschap (onder andere het verlaten dorp Biert en kasteelterrein).

Fysieke dragers

- de oeverwallen met Neolithische bewoning bij Simonshaven,
- het met klei afgedekt kwelder en veengebied van de kop van Voorne met bewoning uit ijzertijd en Romeinse tijd,
- de kreekruggensystemen rond de Bernisse met bewoning uit de ijzertijd en de Romeinse tijd,
- verdronken middeleeuwse dorpen en middel-

eeuwse vindplaatsen die verband houden met de inpoldering en exploitatie van gebieden,

- de duinen en duinontginningen met landgoederen en boerderijen,
- de relatieve openheid van de op- en aanwaspol- ders en kleipolders met het patroon van dijken en dammen, de boezemwateren, (getijden)kreken en de onregelmatige tot regelmatige blokverkeveling en slotenpatronen,
- historische kernen van Brielle, Geervliet en Heenvliet, waarvan de laatste twee voorstraatnederzettingen, villaontwikkeling Oostvoorne en de trambaan,
- de verdedigingslinie met dijken, forten en inundatiegebieden.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beschermen van een landgoedcomplex in de binnenduinrandzone.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- bij de keuze van een geschikt zoekgebied voor de ontwikkeling van natuur- en recreatiegebied als compensatie voor de aanleg van de tweede Maasvlakte rekening houden met de cultuurhistorische waarden en structuren van het gebied (bijvoorbeeld de Nieuwe ondernemingspolder aanwijzen),
- zorgvuldig inpassen van tweede (recreatie)-woningen binnen cultuurhistorische structuren.

Beheer en gebruik

- instandhouden van de cultuurhistorische waarden bij extensivering van het natuurbeheer.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name project Mainport Rotterdam, recreatie en toerisme, natuurontwikkeling en natuurbeheer,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name glastuinbouw en verblijfsrecreatie.

6.56 Goeree

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied van de kop van Goeree bestaat uit een duin- en duinzoomlandschap. Anders dan in de rest van Holland liggen hier twee verschillende stroken jonge duinen met daartussen strandpolders. Tijdens de eerste twee transgressies zijn de Westduinen, Middelduinen en Oostduinen ontstaan. Het meest westelijk gelegen veengebied werd weggeslagen en onder invloed van de toen overheersende windrichting vormde zich een haakvormige duinenrij die naar het zuidoosten ombuigt. Tijdens de laatste transgressie is een tweede strook duinen ontstaan met een eveneens naar het zuidoosten gerichte haakvorm. Het strandpoldergebied was van oorsprong een strandvlakte die bij vloed werd overspoeld. Nu vindt men er een aantal overzichtelijk en rationeel ingedeelde polders. Rechte sloten markeren de scheiding tussen de kavels. Een opvallend element is het riet in deze sloten dat hoog

boven het maaiveld uitgroeit. In de kop van Goeree komt een gebied voor waar kwelderafzettingen uit de Romeinse tijd voor latere erosie gespaard zijn. De daar gelegen nederzettingen uit de Romeinse tijd zijn uniek voor dit gebied.

Om de akkers rondom Ouddorp tegen stuifzand te beschermen en de percelen te begrenzen wierpen de boeren zandwallen op; de schurvelingen. Om te voorkomen dat het vee op de wal klom, werden in de greppels bomen geplant en bovenop de wallen plantte men stekelige struiken. Deze schurvelingen vormen ook nu nog een lappendeken van onregelmatige akkers met kronkelige wegen.

Ten oosten van het schurvelingenlandschap liggen de polders het Oude Land en Oude Oostdijk. Het gebied in deze oude polders heeft een licht reliëf. De verlande geulen zijn nu als kreekruggen in het landschap te herkennen. In beide polders is nauwelijks bebouwing te vinden, de boerderijen liggen vooral op de hoger gelegen duinen langs de Oostdijkse weg. Omdat het veen in de ondergrond doordrenkt was met zout water, was in het verleden ook de zoutwinning een belangrijke inkomstenbron. Bij Goedereede is sprake van een historisch havenkanaal met een kleinstedelijke ontwikkeling rond de haven.

Fysieke dragers

- twee duinenrijen met tussenliggende strandpolders,
- de beslotenheid van de strandwallen,
- de openheid en ontwatering van de strandvlakte en strandpolders,
- de schurvelingen en patronen van akkers en kronkelige wegen,
- het patroon van dijken,

- de kreekruggen en het slotenpatroon,
- bedekte kwelderafzettingen waar resten uit de Romeinse tijd voorkomen,
- het beschermd stadsgezicht Goedereede met open zicht vanuit Oostdijk en het historisch havenkanaal.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beter handhaven van het bestemmingsplan.

Integrale gebiedsgerichte acties

- uitvoering geven aan het landschapsplan voor de kop van Goeree,
- bij de landinrichting Ouddorp kansen benutten voor de instandhouding en versterking van cultuurhistorische waarden.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- uitvoeren project natuurontwikkeling sloten en behoud en herstel kleinschaligheid,
- bij zoekgebied voor recreatiewoningen de karakteristiek van het landschap en de cultuurhistorische structuren respecteren.

Beheer en gebruik

- continueren en uitbreiden agrarisch natuurbeheer.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name recreatie en toerisme, landinrichting, landschapsbeheer, natuurontwikkeling en natuurbeheer,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name verblijfsrecreatie.

6.57 **Kop van Schouwen**

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

De relatief brede duinzone en de daarachter gelegen open vroongronden en duinzoomgebied vormen een fraai gebied dat een contrast vormt met het relatief agrarische karakter en de openheid van het overige gebied van Schouwen. Het zoomgebied wordt gekenmerkt door een kleinschalig landschap met (hout-)wallen, elzenmeten, verspreide bebouwing en een lintbebouwing van met elkaar verbonden dorpen langs de duinzoom (Burgh-Haamstede–Renesse). Het gebied maakte al vroeg een recreatieve ontwikkeling door. Een groot aantal elementen doen ons herinneren aan deze vroege ontwikkeling (eerste helft 20^e eeuw).

De kop van Schouwen bestaat uit een strandwallenlandschap dat vanaf het Neolithicum bewoond is geweest. In het westen is dit landschap overdekt door in de Late Middeleeuwen gevormde jonge duinen. In die tijd zijn grote delen van het daarvoor aanwezige strandwallenlandschap door erosie verdwenen. In Schouwen ligt het meest uitgestrekte deel dat in Zeeland van dit landschap nog bestaat. In het gebied van de huidige duinen zijn de resten van bewoning in relatie tot elkaar en in relatie tot het (voormalige)

landschap goed geconserveerd. Daarbuiten zijn de resten door ruilverkaveling aangetast. In het stratenpatroon van Burgh is de middeleeuwse ringwalburg nog goed zichtbaar.

Fysieke dragers

- het strandwallenlandschap dat de drager is van bewoningsresten die tot het Neolithicum teruggaan,
- de ringwalburg van Burgh,
- de bouwkundige elementen: Slot Moermond en Slot Haamstede,
- het lint van dorpen en bebouwing langs de duinzoom,
- de beslotenheid en kleinschaligheid van het zoomgebied en de vroongronden met een afwisseling van bosjes, (hout)wallen, elzenmeten en verspreide bebouwing.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Integrale gebiedsgerichte acties

- benutten van de mogelijkheden voor instandhouding en ontwikkeling van de cultuurhistorische identiteit binnen het gebiedsgerichte project (Schouwen-West) uitgevoerd door Rijk, provincie, gemeente en andere partijen (herstructurering verblijfsrecreatie, waterpeilverhoging, natuurontwikkeling, landschapsbouw),
- benutten van de mogelijkheden voor instandhouding en versterking van de cultuurhistorische waarden binnen het in voorbereiding zijnde landinrichtingsproject (deel uitmakend van het strategisch groenproject).

Beheer en gebruik

- beheer van de cultuurhistorische waarden in de duinen en vroongronden door de terreinbeherende natuurbeschermingsorganisatie,
- benutten van de recreatieve ontwikkelingen die in dit gebied gericht op zijn op kwaliteitsverbetering.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- periodieke inventarisatie van de archeologische waarden die door het natuurlijke proces van verstuiving en afkalving van de duinen verdwijnen.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name gebiedsgerichte aanpak provincie, landinrichting, natuurontwikkeling en natuurbeheer,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name recreatie.

6.58 Duiveland

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Dit gebied bestaat uit een ingepolderd getijdengeulensysteem tussen oude zeeleipolders. Het onderscheid tussen 'oudland' en 'nieuwland' (ingepolderde geulen

en aanwas) is landschappelijk van betekenis. Het oudland wordt gevormd door de gebieden van de oorspronkelijke eilanden, zoals die resteerden na ongeveer 700 na Christus, toen de zee weer enigszins tot rust kwam. Dit zijn de eilanden van Zierikzee–Brouwershaven, Dreischor en Ouwerkerk. De gebieden die men vanaf het midden van de 13^e eeuw en buiten het door de ringdijken omsloten oudland op de zee werden veroverd, rekent men tot het 'nieuwland'.

Het oudland wordt gekenmerkt door het voorkomen van relatief veel hoogteverschillen die voor een deel samenhangen met de uiteenlopende bodemgesteldheid (hoge kreekruggen en laaggelegen poelgronden). De oudlandeilanden worden landschappelijk duidelijk begrensd door de omringende oude zeedijken. Het (kerk)ringdorp is er de typerende nederzettingsstructuur, met een regelmatig cirkelvormige straat, die het daarbinnen gelegen kerkhof met kerk omsluit. Aan de buitenzijde bezit deze ring een meestal gesloten bebouwing. Een gaaf voorbeeld van een kerkringdorp is Noordgouwe (beschermd dorpsgezicht). Bijzonder zijn ook de havenstadjes Brouwershaven en Zierikzee, gelegen aan de voormalige getijdegeul, waarvan de historische opbouw van straten, haven en grachten, weinig is aangetast. In en rond Zierikzee bevindt zich een groot aantal archeologische resten vanaf de Middeleeuwen. De nieuwlandgebieden kenmerken zich door het ontbreken van reliëf en een uniforme bodemopbouw. De dijkpatronen en de oude stroomgeulen, Gouwe en Dijkwater, zijn voor het nieuwland de bepalende elementen. Op het nieuwland hebben de dorpen vaak het karakter van het zogenaamde voorstraatdorp, zoals Zonnemaire.

Bijzonder zijn de buitenplaatsen van Schuddebeurs met hoogwaardig groen, dat het een luxe suburbaan karakter geeft.

Fysieke dragers

- de mogelijke aanwezigheid van overslibde verdronken dorpen,
- de fraaie opbouw van het gebied in nieuwlandpolders (oude getijdengeulen die tussen de oude eilanden liggen) en oudlandpolders (oude eilanden) met de oude zeedijken die de eilanden nog landschappelijk begrenzen,
- het nieuwlandgebied
 - opgebouwd uit een reeks kleinere polders in een grillige aaneenschakeling op de oude getijdegeulen,
 - met een dicht patroon van dijken,
 - met Zonnemaire een op de dijken en polderwegen georiënteerd dorp en Noordgouwe een ringdorp met een omgracht kerkerrein (beschermd dorpsgezicht),
- het oudlandgebied
 - met relatief meer beplanting langs de wegen,
 - met de oude havenstadjes Brouwershaven en Zierikzee (beschermd stadsgezichten),
 - de ligging van Zierikzee aan de oude dijk en getijdengeul,
 - bestaande uit een aantal grotere polders (oude eilanden) met oude zeedijken langs de buitenranden van de polders,
- de buitenplaatsen met bossen van Schuddebeurs.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- benutten van de mogelijkheden voor een goede bescherming van de cultuurhistorische waarden in het in voorbereiding zijnde bestemmingsplan buitengebied van de gemeente Schouwen-Duiveland.

Integrale gebiedsgerichte acties

- benutten van de mogelijkheden binnen het project Vitaal Platteland met speciale aandacht voor ruimtelijke kwaliteit of landschappelijke identiteit (onder andere mogelijkheden voor herbestemming van waardevolle agrarische bebouwing en ontwikkeling van extensieve vormen van recreatie).

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- bij inrichtingsactiviteiten en inpassing van nieuwe elementen, het provinciale beleid volgen; het gebied heeft in het streekplan de aanduiding aandachtsgebied landschap, gericht op accentueren van de bestaande opbouw (verdichting van de voormalige getijdegeulgebieden door ontwikkelingen van landgoederen nieuwe stijl),
- goed inpassen van de kleine uitbreiding van Zierikzee richting noorden,
- meeliften met de ontwikkeling van plattelandstoerisme (een deel van het gebied is in het streekplan aangeduid als ontwikkelingszone plattelandstoerisme).

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- integraal erkennen van de cultuurhistorische

waarden in de *Cultuurhistorische hoofdstructuur Noord-Zeeland* die de provincie aan het opzetten is.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplan.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name project Vitaal Platteland (plattelandsvernieuwing),
- vergroten betrokkenheid particulier initiatief (bij plattelandsvernieuwing).

6.59 Tholen

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied Tholen bestaat uit een zeekeilandschap met een reeks oudlandpolders in verschillende fasen van bedijking, ingepolderde op- en aanwassen en ingepolderde getijdegeulen. Vooral bij St. Maartensdijk is de opeenvolging van inpoldering nog zeer goed te zien in de structuur van het landschap. Het gebied wordt gekenmerkt door een dicht en relatief grillig patroon van deels beplante polderdijken. De jongere polders zijn over het algemeen te onderscheiden van de oudere door het minder bochtige wegenpatroon en door een grotere openheid van het landschap. Binnen de Poortvliet- en Mallandpolder is nog een onderscheid te zien tussen de lager gelegen meer open poelgronden in het centrum van de polder en de hoger gelegen

meer besloten kreekruggronden waarop ook de dorpen liggen aan de randen van de polder. De voormalige getijdegeul tussen St.-Maartensdijk en Scherpenisse is nog duidelijk in het landschap herkenbaar door het verloop van de dijken en de locatie en vorm van de polders (Geertruijpolder en Smaalzijkpolder).

St.-Maartensdijk en Scherpenisse hebben zich aan deze getijdegeul ontwikkeld. Dit is nog goed zichtbaar in de ligging en de interne opbouw van de dorpen. Het stadje Tholen vertoont nog de kenmerken van haar vestingverleden in de overbleven vestingwerken en de stervormige structuur van het historische centrum. In het gebied ligt het enige deel van het oeverwallensysteem van de Schelde dat aan latere erosie ontsnapt is. Het is overdekt door middeleeuwse afzettingen. Van dit systeem zijn bewoningsresten uit de ijzertijd en de Romeinse tijd bekend. Verwacht mag worden dat er bewoningsresten vanaf het Neolithicum aanwezig zijn. Op de klei die de afzettingen van de Schelde afdekt, is sinds de Vroege Middeleeuwen bewoning aanwezig.

Fysieke dragers

- de met klei afgedekte oeverwallen van de Schelde met bewoningsresten uit de prehistorie en de Romeinse tijd,
- de vliedbergen, kastelen en nederzettingen uit de Middeleeuwen,
- de historisch-landschappelijke opbouw van oudland-, middelland- en nieuwlandpolders in diverse bedijkingsstadia met als kenmerkende elementen:
 - de oude polderdijken,
 - het bochtige verloop van de wegen en het meer besloten landschap in de oudste polders op de kreekruggen bij en tussen de oude dorpen,

- een meer regelmatig wegenpatroon in de jongere polders,
- de voormalige getijdegeulen tussen Stavenisse en St.-Annaland en St.-Maartensdijk en Scherpenisse, duidelijk zichtbaar in dijken en polderstructuur,
- de ligging van de verschillende dorpen,
- de fraaie (en beschermde) stads- en dorpsgezichten van St.-Maartensdijk en Tholen (ster-vormige vestingstructuur).

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- benutten van de mogelijkheden voor een goede bescherming van de cultuurhistorische waarden in het in voorbereiding zijnde bestemmingsplan buitengebied van de gemeente Tholen.

Integrale gebiedsgerichte acties

- benutten van de mogelijkheden binnen het project Vitaal Platteland met speciale aandacht voor ruimtelijke kwaliteit of landschappelijke identiteit (onder andere mogelijkheden voor herbestemming van waardevolle agrarische bebouwing en ontwikkeling van extensieve vormen van recreatie).

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- bij inrichtingsactiviteiten en inpassing van nieuwe elementen, het provinciale beleid volgen; de zuidkust van Tholen heeft in het streekplan de aanduiding aandachtsgebied landschap, gericht op behoud en herstel bestaande kwaliteiten (behoud openheid),

- goed inpassen van nieuwe agrarische bebouwing van (intensieve) veehouderijbedrijven (inplaatsing van intensieve veehouderijbedrijven is planologisch nog niet geheel onmogelijk gemaakt),
- goed inpassen van het natuurontwikkelingsproject aan de zuidkust en rekening houden met de eventueel aanwezige archeologische waarden (aandacht bij vergraving en vernatting),
- meeliften met de ontwikkeling van plattelandstoerisme (de zuidkust van Tholen is in het streekplan aangeduid als ontwikkelingszone plattelandstoerisme).

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- integraal karteren en erkennen van de cultuurhistorische waarden in de *Cultuurhistorische hoofdstructuur Noord-Zeeland* die door de provincie wordt samengesteld.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplan.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name landinrichting, project Vitaal Platteland (plattelandsvernieuwing), natuurontwikkeling en natuurbeheer,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name intensieve veehouderij,
- vergroten betrokkenheid particulier initiatief (bij plattelandsvernieuwing).

6.60 Walcheren

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied bestaat uit de grote oudlandpolder van Walcheren met duinen, strandwallen, kreekrug- en poelgronden. Het landschap van dit gebied wordt gekenmerkt door een planmatige inrichting en ordening. Het gebied laat een representatief voorbeeld zien van een jaren vijftig ruilverkaveling met landschapsplan, dat nog goed zichtbaar is in het huidige landschap. Na de inundatie in de oorlog werd het landschap systematisch heringericht. Daarbij bleef het historische bochtige wegenpatroon, gebaseerd op het microreliëf van zandige ruggen, gehandhaafd. Verder werd aangesloten bij het oude onderscheid tussen de grote open laaggelegen poelgronden in de kern van Walcheren en de hoger gelegen meer besloten kreek-ruggen en strandwallen aan de randen en tussen de afzonderlijke poelgrondgebieden. In plaats van het dichte beplantingspatroon langs dijken en percelen, dat voor de inundatie het landschap had gesierd, werden op de strandwallen en kreekruggen alle wegen voorzien van beplanting. De wegen in de poelgebieden bleven daarentegen onbeplant. Aan de randen van het gebied, tegen de jonge duinen werd bos aangeplant. In de binnenduintrand tussen Domburg en Oostkapelle en verspreid op de kreekruggen komen enkele historische buitenplaatsen voor.

Sporen van vroege bewoning zijn te vinden uit de ijzertijd en Romeinse tijd op het zich onder klei bevindende veen en op de strandwallen en oude duinen. De resten zijn goed geconserveerd vanwege de afdekking met middeleeuwse klei. Rond Domburg liggen sporen

van middeleeuwse en waarschijnlijk ook Romeinse bewoning. Bij Veere en Middelburg liggen verdedigingswerken en fortificaties ten behoeve van de bescherming van de Westerschelde en het Veerse Gat. Bijzonder is de nog zichtbare opeenvolging van verdedigingswerken in Middelburg: de ringwalburg met archeologische resten in de ondergrond en af te lezen aan het stratenpatroon in het centrum; de eerste omwalling op de huidige grachten en de tweede omwalling die nog geheel aanwezig is in de vestingstructuur om het centrum.

Fysieke dragers

- bewoningsresten uit de ijzertijd en Romeinse tijd op het onder de middeleeuwse kleiafzettingen gelegen veen en op de strandwallen en oude duinen,
- de nederzettingen en daarmee samenhangende monumenten vanaf de Vroege Middeleeuwen, waaronder de ringwalburgen van Oost-Souburg, Middelburg en Domburg en vele vliedbergen, vooral gelegen op de in de Vroege Middeleeuwen gevormde kreekruggen,
- de herkenbare resten en patronen van verdedigingswerken in en om de oude steden en dorpen, ringwalburgen (onder andere Middelburg en Oost-Souburg), kastelen, omwallingen, vestingwerken en linies (onder andere de Atlantik Wal bij Vlissingen),
- de landschappelijke opbouw en samenhang, gebaseerd op de oude ondergrond en het landschapsplan uit de jaren vijftig, met:
 - relatief open en onbeplante voormalige poelgronden in het centrum van het gebied,
 - relatieve besloten, beplante en bebouwde strandwallen en kreekruggen,

- een besloten rand van het gebied met bossen, bebouwing, duinen en enkele stukken zeedijk,
- een bochtig en onregelmatig patroon van wegen gebaseerd op het microreliëf van zandige ruggen,
- oude klinkerwegen,
- de landschappelijke beplantingen en bossen van het landschapsplan uit 1946,
- restanten van (inbraak)kreeken en het op de oude kreeken gebaseerde onregelmatige slotenpatroon,
- waardevolle agrarische bebouwing en buitenplaatsen,
- de fraaie stads- dorpsgezichten van:
 - het oude centrum van Middelburg met drie stadia van verdedigingswerken en omwalling,
 - de voormalige vesting Veere, gelegen aan het Veerse Gat een oude zeearm,
 - de voormalige vesting Vlissingen, strategisch gelegen aan de Westerschelde,
 - de ringdorpen Koudekerke, Biggekerke, Aagtekerke en Grijskerke.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- Gemeente Veere stelt nieuw bestemmingsplan buitengebied op waarbij goede mogelijkheden zijn voor versterking van de cultuurhistorische identiteit; beter beschermen van de verspreid liggende waarden, en de grotere eenheden (zoals de Atlantik Wal) in het bestemmingsplan.

Integrale gebiedsgerichte acties

- gebruikmaken van de mogelijkheden van het

gebiedsgerichte project *Walcheren 2000+* dat door provincie is opgestart (differentiatie en kwaliteitsverbetering (verblijfs)recreatie en impuls ruimtelijke kwaliteit),

- benutten van de mogelijkheden binnen het project Vitaal Platteland met speciale aandacht voor ruimtelijke kwaliteit of landschappelijke identiteit.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- bij inrichtingsactiviteiten en inpassing van nieuwe elementen het provinciale beleid volgen; Walcheren is aangewezen als ‘aandachtsgebied landschap’, gericht op behoud en herstel van de bestaande kwaliteiten en anderzijds op ontwikkeling (behoud openheid van de poelgebieden, verdichting op de kreekkruggen, ontwikkeling landgoederen nieuwe stijl in de binnenduinrand en op de kreekkruggen),
- vroeg meedenken met en goed inpassen van natuurontwikkelingsprojecten en ecologisch herstel van watersystemen; benutten van de kansen die deze projecten bieden voor de versterking van de cultuurhistorische identiteit,
- goed meenemen van de cultuurhistorische waarden in de planvorming voor de stedelijke ontwikkelingen Vlissingen–Middelburg en gebruikmaken van de mogelijkheden die de cultuurhistorische identiteit biedt bij het stedelijke ontwerp,
- goed inpassen van de diverse infrastructuurprojecten (onder andere A57) en benutten van de kansen die deze bieden voor versterking van de cultuurhistorische identiteit,

- stimuleren van de ontwikkeling van landgoederen nieuwe stijl in de binnenduinrand en op de kreekkruggen,
- meeliften met de toeristisch-recreatieve ontwikkelingen (de kustzone en een deel van het middengebied hebben in het streekplan de aanduiding ontwikkelingszone plattelandstoerisme en recreatieve herstructureringszone (differentiatie en kwaliteitsverbetering (verblijfs)recreatie en kwaliteitsimpuls ruimtelijke kwaliteit).

Beheer en gebruik

- onttrekken van enkele bedreigde archeologische objecten aan het agrarisch gebruik door uitruil van grond (aankoop en verwerving door grote beheerders in het kader van ruilverkaveling),
- zoeken naar een adequaat beheer van waardevolle elementen zoals de kom van Domburg.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name landinrichting, project Vitaal Platteland (plattelandsvernieuwing), natuurontwikkeling en natuurbeheer, waterbeheer, recreatie en toerisme,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name infrastructuur, verstedelijking,
- vergroten betrokkenheid particulier initiatief (bij plattelandsvernieuwing).

6.61 Zuid-Beveland

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Dit gebied bestaat uit twee cultuurhistorisch waardevolle gebieden: de Zak van Zuid-Beveland en het gebied van de Yerseke en Kapelse Moer. Het landschap van de Zak van Zuid-Beveland is een gaaf en compleet voorbeeld van een Zeeuws kleipolderlandschap. Het bestaat uit oudland en middelland/nieuwlandpolders. Het oudlandgebied is laaggelegen en relatief open. In het verleden was er sprake van een onregelmatige percelering en een gebruik als grasland. Het inpolderen van de op- en aanwassen heeft geresulteerd in een onregelmatig patroon van kleine(re) poldertjes, kreekrestanten en voormalige getijdengeulen. Bijzonder voor dit gebied is het fijnmazige patroon van (bloem)dijken. De nieuwlandpolders zijn meer grofmazig en open. De Borsselepolder is volgens een formeel geometrisch patroon opgezet. Het gebied van de Yerseke en Kapelse Moer is een typisch onbebouwd laaggelegen oudlandgebied met een hol-bolreliëf door selnering en moernering. Bijzonder zijn de nog oorspronkelijke kleinschalige en onregelmatige percelering en het dichte patroon van slootjes. De beide gebieden worden van elkaar geschieden door het Kanaal door Zuid-Beveland. In het gehele gebied worden zeer veel bewoningsporen gevonden vanaf de ijzertijd tot de Late Middeleeuwen. De resten uit de ijzertijd en de Romeinse tijd liggen op veen dat door middeleeuwse klei is afgedekt. De bewoning uit de Middeleeuwen (nederzettingen, terpen, kasteelterreinen en vliedbergen) heeft plaatsgevonden op de in de (Late) Middeleeuwen afgezette

klei. Bij de vorming van deze kleiafzettingen zijn dorpen (Fortrapa, St.-Catalijnen en Coudorpe) verdronken.

Fysieke dragers

- de delen van het met klei overdekte veengebied waar bewoningsresten uit de ijzertijd en Romeinse tijd voorkomen,
- resten van bewoning uit de Late Middeleeuwen op de middeleeuwse klei,
- in de Late Middeleeuwen verdronken dorpen,
- het landschappelijke ensemble in de Zak van Zuid-Beveland met:
 - het relatief open gebied van de Goesse Poel oudland met enkele geconserveerde oudland-reservaten (Ganzen- en Heggenreservaat),
 - de vrij onregelmatige en kleinschalige percellering,
 - het kleinschalige patroon van de (bloem)dijken van de op- en aanwassen,
 - de openheid en het meer formele geometrische patroon van wegen in de nieuwlampolders (bijvoorbeeld Borsselepolder),
 - elementen als welen, inlagen en karrenvelden,
 - fraaie stads- en dorpsgezichten van Goes, Borssele (unieke 17^e-eeuwse geplande aanleg), Nisse en Kloetinge (alle beschermd),
 - buitenplaatsen,
- het landschappelijke ensemble van Yerseke en Kapelse Moer met:
 - een zeer kleinschalig en onregelmatig patroon van slotjes,
 - een onregelmatig patroon van wegen,
 - grote openheid,
 - het fraaie dorpsgezicht van Wemeldinge (beschermd).

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Integrale gebiedsgericht acties

- de mogelijkheden benutten binnen het WCL-project *Zak van Zuid-Beveland* voor ontwikkeling van het extensieve (cultuur)toeristische product (fietsroutes, informatie, nieuwe functies voor agrarische bebouwing, landschapsbeheer en -inrichting, agrarisch beheer, et cetera),

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- bij inrichtingsactiviteiten en inpassing van nieuwe elementen, het provinciale beleid volgen; de Zak van Zuid-Beveland heeft in het streekplan de aanduiding aandachtsgebied landschap, enerzijds gericht op behoud en herstel van bestaande kwaliteiten en anderzijds op ontwikkeling; de Yerseke en Kapelse Moer hebben in het streekplan de aanduiding aandachtsgebied landschap, gericht op behoud en herstel van de openheid,
- goed begeleiden van en meeliften met de ontwikkeling van Westerschelde-oeververbinding met bijbehorende natuur- en bosontwikkelingsprojecten,
- vroeg meedenken met en goed inpassen van natuurontwikkelingsprojecten in het kader van de EHS; benutten van de kansen die deze projecten bieden voor de versterking van de cultuurhistorische identiteit,
- doorgaan met versterking van de cultuurhistorische identiteit in de Yerseke Moer in combinatie met kleine maatregelen van kwaliteitsverbetering van natuurwaarden en maatregelen voor duurzaamheid landbouw,
- meeliften met de ontwikkeling van plattelands-

toerisme (de Zak van Zuid-Beveland heeft in het streekplan de aanduiding ontwikkelingszone plattelandstoerisme).

Beheer en gebruik

- vergroten toegankelijkheid recreatief gebruik landelijk gebied,
- beheer van de cultuurhistorische waarden door natuurbeschermingsorganisaties (de meest waardevolle historische landschappen van de Zak van Zuid-Beveland en Yerseke Moer zijn in eigendom bij natuurbeschermingsorganisaties),
- zoeken naar mogelijkheden voor aankoop en beheer van nieuwe cultuurhistorisch waardevolle objecten,
- afspraken maken met natuurbeschermingsorganisaties voor beheer van cultuurhistorisch waardevolle objecten (onder andere vliedbergen),
- stimuleren van agrarisch beheer van cultuurhistorische waarden.

VOORGESTELDE BELEIDSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name WCL, natuurontwikkeling en natuurbeheer, toerisme en recreatie,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name infrastructuur, bosontwikkeling,
- vergroten betrokkenheid particulier initiatief.

6.62 West-Zeeuws-Vlaanderen

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied van West-Zeeuws-Vlaanderen bestaat uit een zeekeilandschap met jonge zeekeipolders, in de grensstreek overgaand in het dekzandgebied. Het zeekeilandschap betreft vrijwel geheel nieuwland. Het landschap wordt vooral bepaald door een aaneenschakeling van polders en ver van elkaar staande boerderijen. Over veel van de binnendijken lopen wegen, begeleid door rijen populieren, waardoor het polderlandschap relatief besloten aandoet.

Langgerekte polders geven de plaats aan van de oude stroomgeulen. Het uitgebreid krekensysteem is kenmerkend voor het landschap. De perceelsvormen worden nog steeds bepaald door de tracés van weleer van dijken, wegen en kreken. Men kan de oudere polderkernen nog duidelijk herkennen door hun meer onregelmatige blokverkeveling. De recentere grote polderkernen hebben grotere en meer geometrische patronen.

Het oude bebouwingspatroon van steden, dorpen en verspreide bebouwing vormt nog steeds de basis van het hedendaagse landschap. De oudste steden, die oorspronkelijk als haven- of handelscentra langs het water tot ontwikkeling waren gekomen, zijn: Aardenburg (Romeinse nederzetting op hogere dekzandgronden), Sluis en Oostburg en ook IJzendijke, St.-Anna ter Muiden en Biervliet verwierven stadsrechten. De hier genoemde steden zijn bijna alle betrokken bij de krijgsgeschiedenis en bezaten daarom allemaal verdedigingswerken die meestal nog goed zichtbaar zijn in de overgebleven werken en in de structuur van straten en bebouwing.

De Romeinse fortificatie van Aardenburg (stratenpatroon) is uniek voor Zuidwest-Nederland. In de Romeinse tijd lag in Aardenburg een castellum dat beveiliging moest bieden tegen invallen vanaf de Noordzee. In Aardenburg is ook de 13^e-eeuwse omwalling nog goed zichtbaar. Deze is representatief voor de ontwikkeling van nederzettingen in de zuidelijke Nederlanden en door de goede conserveringsomstandigheden is de informatiewaarde bijzonder hoog. Oostburg is een van de vijf ringwalburgen van Zeeland. Een andere oudere nederzetting is het ringdorp Sint Kruis. Retranchement is een vestingbouwkundig bouwwerk dat geleidelijk aan is omgevormd tot woonkern.

De oorlogverrichtingen van eeuwen geleden hebben grondig ingegrepen in de landschapsontwikkeling van dit gebied. Ze hebben mede het typische polder-, dijken- en krekensysteem tot stand gebracht met daarin de vele verdedigingswerken. Deze kunnen worden onderverdeeld in vier linies; Zwinlinie, de verdedigingslinie langs het Zwarte Gat, de verdedigingslinie bij Oostburg en de Passageullelinie. De pleistocene zandopduikingen die onder de middeleeuwse klei voorkomen bevatten bewoningsresten vanaf het Mesolithicum.

Fysieke dragers

- de pleistocene zandopduikingen met bewoning vanaf het Mesolithicum,
- het Romeinse castellum Aardenburg,
- de vroegmiddeleeuwse ringwalburg van Oostburg,
- de historische verdedigingsinfrastructuur op de Staats-Spaanse grens met:
 - vier linies (Zwinlinie, linie langs het Zwarte

- Gat, linie bij Oostburg en Passageullelinie),
- forten en schansen,
- vestingsteden: Retranchement, Sluis, Oostburg, IJzendijke en Biervliet,
- gave 13^e-eeuwse omwalling van Aardenburg, representatief voor ontwikkeling van nederzettingen in de zuidelijke Nederlanden,
- de landschappelijke samenhang gekarakteriseerd door:
 - een aaneenschakeling van afzonderlijke nieuwlandpolders,
 - langgerekte smalle polders op de voormalige getijdegeulen,
 - een relatieve openheid,
 - bochtig patroon van met bomen beplante dijken,
 - een relatief geometrisch wegenpatroon,
 - stroomgeulen, kreken, kreekrestanten, wielen en het op oude kreken gebaseerde slotenpatroon,
 - verspreid liggende agrarische bebouwing,
 - vestingsteden, linies, forten en oude ringdorpen,
- fraai klein stadsgezicht van St.-Anna ter Muiden.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- de mogelijkheid benutten van een goede inbreng van de cultuurhistorie binnen de in voorbereiding zijnde bestemmingsplannen buitengebied,
- meer integraal en in samenhang beschermen van de elementen en gebieden van de verdedigingslinie (forten, schansen, vestingwerken, inundatievelden en waterbouwwerken).

Integrale gebiedsgerichte acties

- waar nog mogelijk binnen de diverse landinrichtingsprojecten, de kansen benutten voor versterking van het historische landschap en herstel en visualisatie van de verdedigingsinfrastructuur,
- benutten van de mogelijkheden binnen het project Vitaal Platteland met speciale aandacht voor ruimtelijke kwaliteit of landschappelijke identiteit.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- bij inrichtingsactiviteiten en inpassing van nieuwe elementen het provinciale beleid volgen; het zuidelijke deel, de kustzone en de grote voor-malige getijdegeulen hebben in het streekplan de aanduiding 'aandachtsgebied landschap', enerzijds gericht op behoud en herstel van bestaande kwaliteiten en anderzijds op ontwikkeling,
- in internationaal verband (België–Nederland) een visie ontwikkelen voor het herstel en de visualisatie van de verdedigingswerken en -linies, bijvoorbeeld als Interreg-project, eventueel in combinatie met natuurontwikkeling en inrichting van een ecologische verbinding,
- goed inpassen van de verkeerskundige inrichtingsmaatregelen in het kader van het project *Duurzaam Veilig*,
- goed inpassen van de verbreding en aanpassing van de rijksweg 61,
- meeliften met en goed inpassen van de toeristisch-recreatieve ontwikkelingen (de kustzone heeft in het streekplan de aanduiding 'recreatieve ontwikkelingszone' gericht op uitbouw van het verblijfs- en dagrecreatieve aanbod in combinatie met verbetering van de omgevingskwaliteit).

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name landinrichting, project Vitaal Platteland (platte-landsvernieuwing), project Gebiedsgerichte kwaliteitsverbetering verblijfsrecreatie, recreatie,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name infrastructuur en verblijfsrecreatie.

6.63 **Brabantse Wal**

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

De Brabantse Wal bestaat uit een hogere zandrug die aan de westkant door de zee is 'afgekald' waardoor tussen het westelijke gelegen zeekeigebied en het zandgebied van de Brabantse Wal circa vijftien meter hoogteverschil is ontstaan. Het gebied behoort tot het landschap van de heideontginningen en bossen. Aan de randen, op de overgang naar de lager gelegen gebieden liggen veelal tegen de bosrand, de dorpen met oude kampongginningen en plaatselijk essen. Het centrale deel van het gebied wordt gekenmerkt door een afwisseling van bosgebieden, heideterreinen en verspreid liggende kleine landbouwenclaves. Ook liggen er veel landgoederen en buitenplaatsen waaronder Het Groote Meer, Titurel, Moretusbosch, 't Ouwe Huis, Le Pavillon en Putse Moer. In het noordelijke deel van het gebied liggen een reeks land-

goederen tussen de Zoom en de Wouwsche Plantage, waarvan de meeste dateren van de 19^e eeuw. De landgoederen en buitenplaatsenzone kwam tot ontwikkeling in de 16^e eeuw vanuit Bergen op Zoom. Later (in de 19^e en 20^e eeuw) speelde ook Antwerpen een rol bij deze ontwikkeling. De zone stopt dan ook niet bij de landsgrens. Ook aan de Belgische kant liggen er landgoederen en buitenplaatsen.

Het zeekeigebied aan de westzijde is opgebouwd uit een mozaïek van afzonderlijke polders. Direct ten westen van de Brabantse Wal liggen de oudste polder-tjes, die nog hun oorspronkelijke kleinschalige opstreckende verkaveling hebben. Meer naar het westen worden de polders steeds grootschaliger en meer geometrisch. De dijken markeren de opeenvolgende inpolderingen. Bijzonder is het contrast tussen de open kleipolders en de besloten rand van de Brabantse Wal. Vooral bij het dorp Calfven is deze overgang zeer contrastrijk aanwezig, vanwege het steile reliëf met beplanting, de abrupte verandering van landschapstype en de fraaie ligging van het dorp aan de rand van het gebied.

Aan de noordoostzijde van het gebied ligt een veenontginningslandschap met relictten van een turfvaart bij de Zoom. Bergen op Zoom heeft een waardevol middeleeuws centrum met relictten van zijn vestingstadverleden (Bergen op Zoom vormde een onderdeel van de Zuiderwaterlinie).

Archeologisch is van het gebied nog weinig bekend. Op grond van de markante landschappelijke overgangen moet het westelijke deel van het gebied vanaf het Mesolithicum zeer aantrekkelijk zijn geweest als vestigingsplaats. In het poldergebied kunnen overslibde middeleeuwse dorpen aanwezig zijn.

Fysieke dragers

- de rand van de Brabantse wal en de overgangszone naar het laaggelegen gebied ten westen daarvan, waar de archeologische verwachtingswaarde hoog is,
- de resten van middeleeuwse kastelen,
- de oude bossen, heiderelicten afgewisseld door landbouwenclaves op de Brabantse Wal,
- de open akkercomplexen op de flanken van de Brabantse Wal,
- de vele landgoederen en buitenplaatsen op de Brabantse Wal, waaronder Het Grootte Meer, Titurel, Moretusbosch, 't Ouwe Huis, Le Pavillon en Putse Moer,
- de landgoederenreeks tussen Zoomland en de Wouwse Plantage met oorspronkelijke lanen- en wegenstructuur en oude laanbeplantingen (Mattenburgh, Wouwsche Plantage et cetera),
- de planmatig aangelegde heideontginning en het dorp Wouwse plantage,
- de overgebleven ontginningslijnen van de veenwinning tussen Roosendaal en Huijbergen en gave en oude turfvaartresten bij de Zoom,
- de beplante steilranden in de overgangszone van de Brabantse Wal naar de kleigronden (Calfven),
- het zeekeilandschap opgebouwd uit een mozaïek van polders:
 - de oudste zeekeulpolders aan de rand van de Brabantse Wal (waaronder de Braak en Noordpolder) met authentieke kleinschalige opstrekende percelering en perceelrandbeplanting,
 - de jongere open zeekeulpolders met geometrisch wegenpatroon en deels beplante polderdijken,
- de oorspronkelijke kasteeldorpen Ossendrecht en Woensdrecht.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- goed meenemen en meer expliciet beschermen van landschap en cultuurhistorie in het in voorbereiding zijnde streekplan van Noord-Brabant.

Integrale gebiedsgerichte acties

- gebruikmaken van de mogelijkheden die het ontwikkelingsproject Rijn-Schelde Delta met zich meebrengt (recreatieve ontwikkeling, landschapsbouw),
- de mogelijkheden onderzoeken voor oprichting van een grensoverschrijdend landschapspark Kalmthoutse Heide met beschermende werking en versterking van de cultuurhistorische identiteit.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- benutten van de mogelijkheden voor versterking van de cultuurhistorische identiteit binnen het landinrichtingsproject de Agger in het zeekeiligebied ten westen van Woensdrecht,
- versterken van de dijkbeplanting binnen het project Dijk van een landschap,
- goed inpassen van de te realiseren infrastructuure werken zoals de omleiding Woensdrecht, het goederenspoor Antwerpen–Rotterdam (lijn II),
- zorgvuldig inpassen van de toekomstige stadsuitbreidingen rond Bergen op Zoom.

Beheer en gebruik

- een nieuwe functie vinden voor de militaire complexen die vrijkomen.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- wenselijkheid gebiedsgerichte aanpak Brabantse Wal als Landschapspark op provinciaal niveau onderzoeken (internationaal),
- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name ontwikkelingsproject Rijn-Schelde Delta, landinrichting, project Dijk van een Landschap, verstedelijking, militaire terreinen en gebouwen,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name infrastructuur.

6.64 Langstraat

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied van de Langstraat bestaat uit een waardevol laagveenontginningslandschap met aan de zuidkant een overgang naar heideontginningen. Bijzonder waardevol zijn de vele historische lintbebouwingen die het gebied kenmerken.

De oorsprong van de ontginning van het gebied ligt meer naar het noorden toe. Rond het begin van de jaartelling leefde men op de stroomruggen langs de Maas, ten noorden van de huidige Bergsche Maas. In het begin van de Middeleeuwen verlegde de Maas zich naar het noorden en kon het veen aan de zuidkant ontgonnen worden. Dit gebeurde in het voor de laagveenontginningen kenmerkende opstrekende ver-

kavelingspatroon met lange smalle percelen en sloten die het veen instaken voor de ontwatering. Na verloop van tijd klonk het veen in en was men genoodzaakt meer naar het zuiden te trekken. In de loop van de tijd verplaatsen zich de (lint)dorpen en akkers steeds meer naar het zuiden. In de 13^e eeuw lag de bebouwing van de Langstraat-dorpen ter hoogte van de Achterste dijk, circa een kilometer ten noorden van de huidige bebouwing. De locatie van de oude kerken van Raamsdonk en Baardwijk getuigt hier nog van. Vanaf circa 1300 vond er turfwinning plaats in het gebied. Turfvaarten werden gegraven om de turf af te voeren en ze speelden ook een rol in de afwatering. De verkaveling langs de noord-zuid lopende vaarten was vaak oost-west gericht. Op kruisingen tussen de vaarten en de wegen ontstonden dorpskernen. Later werd het veenweidegebied aan de noordkant door zeeinbraken met klei overspoeld. Na de St.-Elisabethsvloed is het land weer bedijkt en in gebruik genomen als hooiland. Daarbij werd de middeleeuwse opstrekende verkaveling aangehouden. Vanaf de 18^e eeuw werd dit deel gebruikt als weidegrond voor het vee, dat de huiden leverde voor de leerindustrie. Kort na 1900 werd de Bergsche Maas gegraven, globaal in de oude Maasloop uit de Middeleeuwen.

Fysieke dragers

- weinig bekende archeologische waarden, maar mogelijk bewoningsresten langs de oude bebouwinglinten en op de hogere pleistocene delen onder het veen,
- het open laagveenontginningslandschap met:
 - opstreekende verkaveling,
 - lintdorpstructuren op de ontginningsbasis,
 - oude essen op veen bij Sprang,

- oude dijken, kaden, wegen en turfvaarten,
- eendenkooien,
- petgaten als restant van de turfwinning,
- de lintdorpen onder andere met:
 - de fraaie dorpsgezichten: Hoogevaart en Raamsdonk (bescherming in voorbereiding),
 - ten opzichte van de verkaveling gerende ontginningsassen bij Vrijhoeve–Capelle en Sprang met in richting verspringende bebouwing (bebouwing ligt in de richting van de verkaveling),
 - een typische oppositionele situering van de oude protestantse en de nieuwere katholieke kerk in bijvoorbeeld Raamsdonk en Baardwijk,
 - verspreid over de dorpen: veel vroege industriële bebouwing van de leerindustrie: schoenenfabrieken, leerlooierijen en dergelijke,
 - de aan de voormalige spoorlijn gekoppelde stationswijkenontwikkeling van deze eeuw,
- de oude spoordijk.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- goed meenemen en meer expliciet beschermen van landschap en cultuurhistorie in het in voorbereiding zijnde streekplan van Noord-Brabant,
- goed meenemen en beschermen van de cultuurhistorie binnen de nieuwe bestemmingsplannen buitengebied en sluiten van convenanten met de gemeenten met betrekking tot de handhaving.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- goed betrokken zijn bij de natuurontwikkelingsprojecten *Westelijke Langstraat* opdat de cultuurhistorische identiteit wordt versterkt,

- rekening houden met de cultuurhistorische identiteit bij uitbreiding van dorpen en bedrijfs-terreinen langs de A59,
- zorgvuldig inpassen van uitbreidingen van bestaande glastuinbouwlocaties bij Dongen, Sprang en Capelle en van nieuwe potentiële locaties.

Beheer en gebruik

- het beheer van de petgaten en weidegebieden mede richten op instandhouding en versterking van de cultuurhistorische identiteit (beheer door Staatsbosbeheer),
- inzet van (vrijwillig) agrarisch natuurbeheer voor de bescherming van cultuurhistorische waarden (binnen de EHS-beheersgebieden en erbuiten),
- gebruik van het oude spoortracé als recreatieve route.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name natuurontwikkeling en natuurbeheer, waterbeheer, verstedelijking en recreatie,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name infrastructuur, glastuinbouw, verblijfsrecreatie.

6.65 *Dommeldal*

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied bestaat uit het dal van de Dommel met zijbeken en omliggende gebieden die er historisch mee samenhangen. Het strekt zich uit van de meest waardevolle bovenlopen van de Dommel ten zuiden van Eindhoven tot aan de benedenloop bij 's-Hertogenbosch. Het landschap behoort tot het type esdorpen- en kamptonginningen en is gevormd door het landbouwkundig gebruik vanaf de Late Middeleeuwen. De identiteit van het oude cultuurlandschap, bestaande uit beekdalen, oude broekontginningen, aanliggende oude bouwlanden, landgoederen, buitenplaatsen en kastelen is nog sterk en gaaf aanwezig. Ook de oude boerderijen, verspreid in een relatief gave omgeving, dragen bij aan de waarde.

Het landschap van het beekdal wordt gekenmerkt door een sterke kleinschalige afwisseling tussen (broek)bosjes en open graslanden en door de oorspronkelijke onregelmatige verkaveling en sterk meanderende beek. De randen van het dal zijn vaak besloten door bos of bebouwing. Ook het landschap buiten de beekdalen was van oorsprong kleinschalig door de veelal met beplanting omzoomde kleine akkertjes. De hoeven en akkertjes waren gesitueerd op de hogere dekzandruggen en kopjes met name in een zone langs de beekdalen. Aan weerszijden van het beekdal ontstonden zo de kenmerkende evenwijdig aan het beekdal liggende straten met een snoer van hoeven en dorpen en steden. Sommige dorpen en steden als 's-Hertogenbosch en St.-Oedenrode, zijn stedenbouw-

kundig helemaal geënt op de Dommelloop. De dorpen waren omringd met grote open akkercomplexen of essen die door een eeuwenlange plaggenbemesting langzaam werden opgehoogd en een bol oppervlakte kregen. Fraaie en nog gave voorbeelden van deze esdorpen zijn onder andere Gemonde, Liempde en ook in het gebied tussen Oirschot en Best liggen een aantal grotere escomplexen met bijbehorende fraaie gehuchten. Verder van de dorpen en boerderijen af lagen de woeste gronden die door het eeuwenlang geldende landbouwkundige systeem steeds meer verschaalden waardoor op den duur grote stuifzanden ontstonden. Vanaf halverwege de 19^e eeuw werden de heidegebieden ontgonnen ten behoeve van de landbouw. Ze kregen over het algemeen een meer regelmatige en grootschalige opzet dan het oude landschap. Dit is nog goed te zien in bijvoorbeeld de aan de rand van het gebied liggende ontginning van de Schijndelsche Heide. Door het verdwijnen van het kleinschalige beplantingspatroon in het oude kampenlandschap is het onderscheid in veel gebieden sterk afgenomen. Enkele grotere heidegebieden werden bebost zoals onder andere de Vresselsche Heide, de Nieuwe Heide en de Malpiebergsche Heide en enkele heidegebieden werden onberoerd gelaten zoals bijvoorbeeld in de Malpie. Binnen het gebied is ook een karakteristiek verschil te zien tussen het zuidelijke deel en het noordelijke deel. In het noordelijke deel komen veel minder bossen en er zijn bijna geen heiderestanten. De bossen die er voorkomen maken vaak onderdeel uit van de landgoederen en buitenplaatsen waarvan er tussen 's-Hertogenbosch en Boxtel veel liggen. Meer naar het zuiden worden de beekdalen steeds smaller en meer besloten en neemt het aantal heidebebossingen en

heiderestanten toe. Ten zuiden van Eindhoven liggen de beekdalen en bijbehorende smalle zones met kamptonginningen te midden van grote bos- en heidegebieden.

In het gebiedsdeel tussen Boxtel en Oirschot ligt een groot voormalig broekgebied met een kleinschalige afwisseling tussen graslandjes, bosjes en bossen en verspreid liggende akkertjes op de hogere delen. Ook ligt hier het Veldersbosch dat een landgoed is met sterrenbosstructuur.

Het gebied herbergt veel archeologische resten, daterend van de steentijd tot de Late Middeleeuwen. De oude essen en akkers vormen conserverende factoren en hebben dus een hoge archeologische verwachtingswaarde. De ensembles van nederzettingen zijn in hun landschappelijke context goed bewaard gebleven. Het Dommeldal zelf is rijk aan afzettingen waarin botanisch materiaal goed geconserveerd is. Het vertegenwoordigt daarmee een belangrijke informatiebron over de bewoningsgeschiedenis.

Fysieke dragers

- de archeologische resten vanaf de steentijd tot de Late Middeleeuwen langs en in het Dommeldal,
- de essen als belangrijke conserverende factor met mogelijk resten vanaf het Mesolithicum,
- de kenmerken van het kamptonginningen- en esdorpenlandschap met een landschappelijke samenhang tussen de beekdalgebieden, de broekgebieden, de kampen, hoeven, essen en esdorpen, de heideontginningen en de heiderestanten,
- de nog relatief onbebouwde kleinschalige beekdalen met:
 - de oorspronkelijke relatief kleine en blok-vormige perceelgrenzen,

- kleinschalige meanderpatronen en afgesneden meanders,
- watermolens,
- (natte) graslanden,
- verdichte randen door beplanting, bos en bebouwing,
- in de benedenlopen relatief open landschap,
- in de bovenlopen een relatief besloten landschap met perceelgrensbeplanting en broekbosjes,
- het op het microreliëf van dekzandruggen en -kopjes gebaseerde occupatiepatroon van dorpen, gehuchten en losstaande agrarische bebouwing met akkers en akkercomplexen met:
 - het patroon van twee aan weerszijden van de beekdalen gesitueerde evenwijdige oude straten met een snoer van hoeven, dorpen en akkers,
 - een radiale structuur van bochtige wegen vanuit de esdorpen en de overige oude wegen- en padenpatronen,
 - oude boerderijen in een gave omgeving,
 - de fraaie (beschermde) dorpsgezichten zoals Liempde en Oirschot,
 - de stedenbouwkundig helemaal op de Dommel geënte dorpen en steden als Boxtel en 's-Hertogenbosch,
 - fraaie tegen de dorpen aangelegene bol liggende open escomplexen zoals bij Gemonde en Liempde en bij Notel, Staten en Aarle tussen Oirschot en Best,
 - bol liggende kleine eenmansessen,
 - de onregelmatige kleinschalige verkaveling,
 - restanten van de oude perceelgrensbeplantingen en bosjes waardoor het landschap plaatselijk een relatief besloten karakter heeft,

- de gebieden van de voormalige woeste gronden met:
 - meer grootschalig en regelmatig opgezette heideontginningen,
 - heide en stuifzandbebouwingen,
 - heiderestanten,
- de grote oude broekontginningen met een kleinschalige afwisseling tussen graslanden en bosjes zoals bij De Pettelaar, De Geelders en De Mortelen,
- de landgoederenzone tussen 's-Hertogenbosch en Boxtel met landgoederen, buitenplaatsen, kastelen en oude kasteelterreinen,
- de overige landgoederen als het Veldersbosch met sterrebosstructuur (beschermde gezicht) en landgoed De Baest.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- goed planologisch sturen van de stedelijke ontwikkelingen langs de A2,
- goed meenemen en meer expliciet beschermen van landschap en cultuurhistorie in het in voorbereiding zijnde streekplan van Noord-Brabant,
- meenemen en beschermen van de cultuurhistorie binnen de nieuwe bestemmingsplannen buitengebied en sluiten van convenanten met de gemeenten met betrekking tot de handhaving.

Integrale gebiedsgerichte acties

- aansluiting zoeken bij de mogelijkheden van het WCL-gebied Midden-Brabant De Meierij en NUBL: behoud en ontwikkelen van cultuurhistorische waarden en ontwikkeling van cultuurtoerisme,

- reconstructie varkenshouderij: begeleiden van de processen met het oog op behoud van cultuurhistorische waarden en benutten van de mogelijkheden voor versterking van de cultuurhistorische identiteit en daarop gebaseerde nieuwe inkomstenbronnen,
- benutten van de mogelijkheden binnen de landinrichtingsprojecten.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- instandhouden en versterken van de cultuurhistorische waarden integreren in de natuurontwikkelingsprojecten in de gebiedsvisies Dommeldal en Beerze-Reusel en het plan Groene Woud,
- goed inpassen van nieuwe stedelijke ontwikkelingen rond de steden Eindhoven, 's-Hertogenbosch en Boxtel en langs de A2,
- zorgvuldig inpassen van de nieuwe infrastructuurprojecten zoals de oost-tangent Eindhoven door Dommeldal, werken aan het spoor Tilburg–Boxtel–Eindhoven–'s-Hertogenbosch, aanleg van de A50 en verbreding van de A2 op de lange termijn.

Beheer en gebruik

- het beheer van de natuurgebieden mede richten op instandhouding en versterking van de cultuurhistorische identiteit (beheer door natuurbeschermingsorganisaties),
- ontwikkelen van cultuurtoeristische routes onder andere binnen het project *Ruige route* (routes met alternatieve overnachtingsvoorzieningen in een cultuurhistorische setting en omgeving),
- ontwikkelen van een 'eliteroute' langs kastelen, buitenplaatsen, landgoederen en villa's.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- kansen benutten van het toeristisch-educatief project *Identiteits-fabriek* (informatie, routes en educatie gericht op het bekend maken van historische elementen en kenmerken in hun verticale en horizontale samenhangen).

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- wenselijkheid aanvullende PKB-beschermingsformule onderzoeken (grootschalige verstedelijking en infrastructuur).

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name WCL, NUBL, Kwaliteitsimpuls Zandgebieden, landinrichting, natuurontwikkeling en natuurbeheer, waterbeheer, toerisme en recreatie, verstedelijking.

6.66 *Griendtsveen–Helenaveen*

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied Griendtsveen–Helenaveen behoort tot het type cultuurlandschap van de hoogveenontginningen. Deze veenkolonie is het oudste voorbeeld van een planmatige particuliere veenontginning in Zuid-Nederland. Het gebied is van algemeen belang wegens de samenhang van functies, schaal, verschijningsvorm van bebouwing, wegen, wateren, groenvoorziening en

open ruimten, mede in relatie tot de regionale ontwikkelingsgeschiedenis. Naast overeenkomsten met de veenkolonies in Noord-Nederland vertoont het gebied ook geheel eigen vormkenmerken waaronder het drietandsysteem van wijken. Het gebied maakt onderdeel uit van het grotere veenontginningsgebied van de Peel, dat wordt gekenmerkt door een schakering van afzonderlijke particuliere ontginningen, ieder in een eigen karakter en een autonome structuur. Het wijkenpatroon van Griendtsveen en Helenaveen strekt zich uit in de omliggende veenrestanten en de kanalen en vaarten maken onderdeel uit van het grotere kanalsysteem van het Brabants-Limburgse Peelgebied. Alle structuren zijn gericht op de door het gebied gegraven hoofdvaart. Ook de belangrijke bebouwing is hieraan geconcentreerd.

De planmatige ontginning begon rond 1850 toen de gebroeders Van de Griendt de verveening vanaf de zuidkant ter hand namen. Een belangrijke rol in de afwatering vormde de in 1853 en 1865 gegraven Helenavaart. Haaks op de Helenavaart werden een groot aantal wijken conform het drietandsysteem aangelegd. Naast verveening streefde de door de Van de Griendts opgerichte N.V. Maatschappij Helenaveen naar cultivatie en bebouwing van de gronden. Door de tussenliggende, verveende en afgegraven percelen voor de landbouw te bestemmen, hoopten zij het rendement van de kolonie te optimaliseren en de toekomst van deze afgelegen samenleving veilig te stellen. Tevens zou zich zo een vaste arbeiderskern ontwikkelen. Het isolement van de paternalistische veenarbeiders- en landbouwgemeenschap bespoedigde de vestiging van gemeenschappelijke voorzieningen, zoals kerk, kerkhof en school.

De ontwikkeling van Griendtsveen kwam pas later op gang, en was uitsluitend gericht op de turfwinning. Het gebied werd niet in cultuur gebracht. Het veen- en heiderestant van de Mariapeel aan de oostkant hoorde bij de ontginning van het lintdorp Eventsoord en de Deurnsche Peel aan de westzijde werd met wijken vanaf het Deurnsch Kanaal verveend. Het vervagende wijkenpatroon ligt er nog gedeeltelijk te midden van het veenrestant.

Zowel in de kernen Helenaveen en Griendtsveen als daarbuiten is sprake van een gaaf historisch-ruimtelijke structuur. In Helenaveen staan de resterende oudere gebouwen alle in het dorpscentrum, dat eigenlijk niet meer is dan een lintbebouwing aan het kruispunt van straten. Alle gebouwen staan aan de brede Helenavaart. De belangrijkste gebouwen (directeursvilla en hervormde kerk) staan in relatie met elkaar in een opvallende zichtas over de Helenavaart. Karakteristiek is ook het bebouwingspatroon langs de Soemeersingel met pachtboerderijen (Koningshoeven) en arbeiderswoningen uit het begin van deze eeuw. Op regelmatige afstand van elkaar geplaatst markeren de hoeven het wijkenstelsel door hun situering aan de kop van een drietand. De kleine ontginningsboerderijen en vrijstaande woonhuizen aan de zijvaarten illustreren de oudste geschiedenis van de kolonie. Tijdens de Tweede Wereldoorlog is een deel van het centrum van Helenaveen verwoest, waardoor plaatselijk de historische karakteristiek is aangetast. Op die plaats is een homogene architectuur in zogenaamde wederopbouw-stijl verrezen (Delftse School). Ook Griendtsveen is in aanleg en bebouwing een weerspiegeling van hiërarchische (arbeids)verhoudingen. Vanaf het Laat Palaeolithicum, nog voordat de veengroei hier serieus van start ging, trokken hier al

jagers/verzamelaars rond. Tot in het Midden Neolithicum bleven de hogere koppen die nog boven het veen uitstaken aantrekkelijk voor vestiging.

Fysieke dragers

- de archeologische resten van het Laet Palaeolithicum tot halverwege het Midden Neolithicum,
- het fraaie bebouwingsbeeld en de structuur van Helenaveen en Griendtsveen onder andere volgens hiërarchische arbeidsverhoudingen en op basis van kanalen en wijkenpatroon
 - de zichtas tussen kerk en directeursvilla in Helenaveen,
 - de directeursvilla in Griendtsveen (de Griendtsvilla),
 - de kleine ontginningsboerderijen en vrijstaande woonhuizen aan de zijvaarten die de oudste geschiedenis van de kolonie illustreren,
 - de fraaie pachtboerderijen langs de Soemeersingel, die op regelmatige afstand van elkaar zijn geplaatst en markeren het wijkensysteem door hun situering aan de kop van een drietand,
 - en arbeiderswoningen uit het begin van deze eeuw,
- het gave en unieke veenkoloniale landschappelijke ensemble met:
 - unieke afwisseling tussen open landbouwgebiedjes, de gedeeltelijk verveende percelen, deels verruigd en bebost en deels nog met relictten van het wijkenpatroon,
 - karakteristieke laan- en vaartbeplantingen, die de veenkoloniale structuur benadrukken, het landschap maken tot een zeer waardevol kleinschalig coulisselandschap en de nederzettingen een besloten sfeer geven,

- typerend en uniek wijkenpatroon met drietandsysteem,
- de vele onverharde smalle wegen,
- de huisterpen,
- de Peelraamstelling die door het gebied loopt.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- goed meenemen en meer expliciet beschermen van landschap en cultuurhistorie in het in voorbereiding zijnde streekplan van Noord-Brabant en het omgevingsplan van Limburg,
- procedure voor aanwijzing/doorzetten van Helenaveen–Helenavaart als beschermd dorpsgezicht.

Integrale gebiedsgerichte acties

- benutten van de kansen van het toekomstige landinrichtingsproject en Strategisch Groenproject Peelvenen,
- goed benutten van de mogelijkheden die er zijn binnen het NUBL-project Peelvenen,
- reconstructie varkenshouderij: begeleiden van de processen met het oog op behoud van cultuurhistorische waarden en benutten van de mogelijkheden voor versterking van de cultuurhistorische identiteit en daarop gebaseerde nieuwe inkomstenbronnen.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- instandhouden van de cultuurhistorische waarden bij hoogveenregeneratie in de huidige natuurgebieden,
- zeer terughoudend zijn in de mogelijkheden voor (woning)bouw,

- beperken van verdere ontwikkeling van glastuinbouw rond Helenaveen.

Beheer en gebruik

- het beheer van de natuurgebieden mede richten op instandhouding en versterking van de cultuurhistorische identiteit (beheer door Staatsbosbeheer),
- ontwikkelen van de cultuurtoeristische potenties,
- bij verdergaande natuurontwikkeling in het Soemeergebied: vinden van nieuwe functies voor de boerderijen langs de Soemeersingel.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- vergroten van de kennis omtrent cultuurhistorische waarden bij een breed publiek, ontwikkeling meer in educatieve sfeer (veenontginningsgeschiedenis) via bijvoorbeeld NUBL, Landinrichting/SGP,
- vergroten van het draagvlak en meer samenwerking creëren met natuurbescherming en landbouw.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name Kwaliteitsimpuls Zandgebieden, landinrichting, Strategisch Groenproject, NUBL, natuurontwikkeling en natuurbeheer, waterbeheer, cultuurtoerisme en recreatie,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name glastuinbouw,

- vergroten betrokkenheid particulier initiatief.

6.67 Maasvallei

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

De Maasvallei tussen Grubbenvorst en Mook behoort tot het rivierterrasantginningslandschap. Gedurende het Pleistoceen zijn evenwijdig aan de rivier de terrassen ontstaan door insnijding van de rivier. De bewoningsgeschiedenis van het Maasgebied is een van de rijkste en langste van Nederland. De Maasvallei vormt een smalle langgerekte zone. Gedurende de gehele geschiedenis waren de oevers van de Maas als woonplaats bijzonder in trek. Vele honderden archeologische vindplaatsen en ontelbare vondsten getuigen hiervan. Vanaf de prehistorie vormde de rivier een belangrijke verbindingroute, waarlangs mensen zich met hun goederen en ideeën verplaatsten. Bewoning vanaf de Late Middeleeuwen vindt plaats op de terrasranden in de kerkdorpen en bij Mook op de stuwwal. Veel bebouwing is in de Tweede Wereldoorlog verwoest. Wel is er sprake van wederopbouw, met name van boerderijen.

Een bijzondere plaats wordt ingenomen door het halfopen Maasheggenlandschap in het Maasdal, ontstaan door specifiek agrarisch gebruik (echter niet karakteristiek voor de rivierterrasantginnings) met blokvormige percelen. Deze Maasheggen dateren uit waarschijnlijk van de 15^e eeuw, maar in ieder geval van de 17^e eeuw.

Karakteristiek voor dit traject zijn ook de parallel aan de rivier gelegen lineaire landschapselementen (oude

Napoleons- en verbindingswegen en spoorlijnen) en nederzettingen op de flanken van het Maasdal met open akkercomplexen. De stuifzandgordel aan de oostzijde wordt gekenmerkt door bossen en kleine kampen. Ten noorden hiervan mondt het Niersdal uit in het Maasdal. Aan de westzijde liggen enkele oude landgoedbossen. Met name aan deze zijde liggen enkele oude rivierarmen. Grote zandgaten en havens ontbreken veelal in dit gedeelte van de Maas.

Fysieke dragers

- de Maas en de oude Maasmeanders, in het noordelijke deel begeleid door populierenbeplanting en bedijking, in het zuidelijk deel begrensd door terrassen en terrasranden,
- het halfopen Maasheggenlandschap met een heggenbeplanting langs de percelen,
- het patroon van nederzettingen op de flanken van het Maasdal met open akkercomplexen, hakhoutbosjes in de beekdalen en op de terrasranden,
- de reeks beboste stuifzandrivierduincomplexen met kleine kampen,
- de oude landgoedbossen,
- het dal van de Niers,
- de oevers van de Maas zijn de dragers van zeer veel archeologische monumenten daterend van het Palaeolithicum tot de Late Middeleeuwen (grafheuvelcomplexen onder andere in landgoed de Hamert, urnenvelden, grafvelden, een steenbakkerij, een Romeinse brug, weg en een Romeinse villa bij Mook),
- een spoorviaduct en 120 jaar oude enkellijns spoorlijn Nijmegen–Venlo, oude (Napoleons-)wegen met beplanting parallel aan de rivier, het Napoleontisch tracé van het Canal du Nord, een

beoogde verbinding tussen de Rijn en de Maas, tracé van het Geldersch (afwaterings)kanaal Fossa Eugeniana,

- kastelen in onder andere Arcen, Ooien en Lothum, motteheuvels en ruïnes (Gennepershuis, gebroken slotje), schansen en landwerken.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- de strook tussen de Maas en de stuifduinen consequenter beschermen in de streek- en bestemmingsplannen.

Integrale gebiedsgerichte acties

- het Nationaal Park de Hamert en de landinrichting Melderslo vormen een kans voor de instandhouding en versterking van cultuurhistorische waarden,
- uitvoeren en continueren van het gebiedsconvenant ter instandhouding van de Maasheggen.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- vanuit de Maaswerken inzetten op de ontwikkeling van archeologisch kansrijke locaties zoals het Gennepershuis en de versterking van de cultuurhistorische waarden van het Maasdal in de gebieden die niet heringericht worden (vergroten contrast tussen natuur- en cultuurgebieden),
- continueren erfbeplantingsproject van DLG, LLTB en IKL,
- continueren van het essenproject van de ROB,
- zoeken naar extra inzet en extra middelen voor de instandhouding en het herstel van groot-schalige bouwkundige monumenten (kastelen),

- zorgvuldig inpassen van diverse ontwikkelingen binnen de cultuurhistorische structuren, zoals noord-zuid ontwikkeling op de flanken van de hoogterrassen, glastuinbouw in het zuidelijk deel, boomteelt bij Vierlingsbeek, en recreatiedruk op de stuifzanden.

Beheer en gebruik

- instandhouden en ontsluiten van cultuurhistorische waarden in het kader van recreatie en toerisme,
- behouden van kleine kampen bij verandering van het beheer of de functie van een gebied (ook bij natuurontwikkeling in het Nationaal Park de Hamert),
- stimuleren economisch gebruik van Maasheggenhout, zodat meer rendement uit deze functie kan worden gehaald.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- opgravingen verrichten voorafgaand aan de aanleg van nieuwe woonwijken (onder andere Boxmeer),
- nader archeologisch onderzoek verrichten in het kader van de m.e.r. Zandmaas,
- erkennen van de cultuurhistorische waarden van de bredere Maasvallei, in plaats van alleen het Maasdal,
- in Nationaal Park de Hamert aandacht besteden aan educatie omtrent cultuurhistorische waarden.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name project Maaswerken, Nationaal Park, landinrichting, natuur- en landschapsbeheer, verstedelijking en recreatie,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name verblijfsrecreatie en glastuinbouw.

6.68 Heythuysen–Thorn

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het gebied Heythuysen–Thorn behoort tot de cultuurlandschappen van de rivierterrasontginningen en het kampen- en esdorpenlandschap. Het gebied bestaat naast de Maasvallei uit een systeem van beekdalen die via de Neerbeek in de Maas uitmonden. Tussen de beekdalen met de oude occupatiepatronen liggen de jonge heideontginningen. Het oostelijk deel van dit gebied is rijk aan archeologische monumenten. Hier ligt een brede strook van esgronden, die de archeologische waarden afdekken. Met name in het Neolithicum was de in oostwestelijke richting lopende verbindingroute ten zuiden van het Peelmoeras van belang. De route langs de Maas maakte deel uit van de Romeinse infrastructuur. Hier ligt onder andere de vicus Heel. Uit de tijd van Napoleon stamt een weg evenwijdig aan de Maas. Historisch-geografisch zijn de beekdalen van de Tungalroische beek en met name van de Uffelsche en Haelensche beek van belang met de aangrenzende individuele oude bouwlanden of kampen, behorend bij één boerderij. Karakteristiek is de es van Haler vanwege het voorkomen van oude houtwallen. Op de

flank naar het Maasdal liggen landgoederen en buitenplaatsen en enkele beschermde stads- of dorpsgezichten. Het gehele gebied is van belang vanwege de verspreid liggende oude boerderijen in een relatief gave omgeving. Het kanaal Wessem–Nederweert doorsnijdt het gebied.

Fysieke dragers

- westelijke zijde van de Maasvallei met fraaie (beschermde) stads- en dorpsgezichten van Thorn en Wessem en enkele landgoederen en kastelen,
- het beekdallandschap van de Tungalroische, Uffelsche en Haelensche beek met aangrenzend oude akkergrenzen en steilranden, oude bouwlanden, nederzettingen, kastelen of omgrachte huizen en watermolens, oude verkavelings- en wegenpatronen, oude houtwallen rond de es van Haler,
- de oude bossen Beegderheide en Leudal,
- de brede strook esgronden en de oever van de Maas als drager van nederzettingen, grafvelden en wegen,
- het kanaal Wessem–Nederweert.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beter beschermen van de cultuurhistorische waarden in streek- en bestemmingsplannen,
- WCL Midden-Limburg-Oost uitbreiden met dit gebied als Midden-Limburg-West.

Integrale gebiedsgerichte acties

- kansen benutten in de uitvoering van de ruilverkaveling Land van Thorn, een landinrichting

op basis van een integrale benadering, voor de instandhouding en versterking van cultuurhistorische waarden.

Inrichting, herstel en visualisatie

- ontwikkelingen zodanig structureren dat deze de landschappelijke en cultuurhistorische hoofdstructuur van het landschap ten goede komen; een voorbeeld hiervan is het project Beken, waarbinnen een nieuwe landschapsstructuur wordt geïntroduceerd op basis van het visualiseren en ecologisch ontwikkelen van de beekdalen. Een ander project vormt de Tungalroische beek, een voorbeeldproject voor waterretentie en natuurontwikkeling met behulp van Europese subsidies, waarbij ook kansen kunnen worden benut om de (cultuurhistorische) structuren van beekdalen te versterken,
- erfbeplantingsproject van DLG, LLTB en IKL,
- zoeken naar extra inzet en extra middelen voor de instandhouding en het herstel van grootschalige bouwkundige monumenten (kastelen).

Beheer en gebruik

- instandhouden van steilranden bij agrarisch beheer of functieverandering,
- continueren beheer kleine landschapselementen onder andere door IKL (Instandhouding Kleine Landschapselementen),
- potenties benutten voor de ontwikkeling van droge recreatie aansluitend op de natte recreatie in het Maasplassegebied.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- een grotere erkenning van de cultuurhistorische

waarden en de recreatieve mogelijkheden is op zijn plaats,

- TRAP-route ontwikkelen voor de ruilverkaveling Land van Thorn, waardoor meer bekendheid wordt gegeven aan de archeologische waarden en de recreatieve betekenis ervan wordt vergroot.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- onderzoek wenselijkheid gebiedsgerichte aanpak op provinciaal niveau (WCL),
- aansluiten bij bestaande initiatieven, met name landinrichting, waterbeheer, recreatie en landschapsbeheer.

6.69 Roergebied

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het Roergebied is een cultuurlandschap van de rivierterrasontginningen en de heideontginningen en bossen. Het gebied herbergt zowel archeologische, als historisch-bouwkundige en historisch-geografische waarden. Het gebied kent een lange bewoningsgeschiedenis en is rijk aan archeologische vindplaatsen. Naast de vrij meanderende Roer liggen nog vele oude Roerlopen in het Roerdal. In het gave en goed herkenbare Roerdal zijn de oude cultuurgronden met kleinschalige patronen nog zeer duidelijk aanwezig. Dit

geldt ook voor de oude bouwlanden en de dorpen, die vaak nog zeer fraai direct met hun historische centrum op de flanken van het dal liggen (Vlodrop, Herkenbosch en St.-Odiliënberg). Daarnaast zijn ook de historisch-bouwkundige waarden van de oude hoeven, landgoederen, kastelen en gehuchten groot. Vaak verbinden oude lanen de hoeven met de landerijen. Ten oosten van het gebied markeren de bossen het hoogterras. Ten zuiden van het gebied liggen de jonge heideontginningen. In het westelijk deel vindt een overgang plaats naar de Maasvallei.

In het Vlootbeekdal liggen goed geconserveerde mesolithische kampen. In het gebied komen neolithische nederzettingen voor die zeldzaam zijn voor de zandgronden. Hierdoor is een link te leggen met het zuidelijker gelegen lössgebied.

Fysieke dragers

- het Roerdal met de natuurlijk meanderende Roer, steilranden, oude graslanden en broekgronden en de afwezigheid van bebouwing,
- de flanken van het Roerdal en de andere beekdalen met:
 - oude bouwlanden en cultuurgronden,
 - oude wegen, weg- en veldkruisen,
 - oude boerderijen en hoeven vaak in de voor dit gebied karakteristieke vakwerkbouw zoals Mortelshof, Schundelen, Hammershof, Beatrixhof en Triest,
 - de fraaie gehuchten zoals Lerop en Paarlo,
 - kastelen Hattem en Daelenbroek,
 - landgoederen en lanen waaronder Hoosten,
 - oude bossen en landgoederen (Rozendaal) langs het Vlootbeekdal,

- de vele archeologische monumenten die in relatie tot elkaar en tot de omgeving goed beschermd zijn.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beter beschermen van de cultuurhistorische waarden in het streekplan en de bestemmingplannen.

Integrale gebiedsgerichte acties

- WCL-gebied Midden-Limburg-Oost is een stimulant voor kleinschalige toeristisch-recreatieve ontwikkelingen, kwaliteitsproductie is een goede vervanger voor schaalvergroting in de landbouw, de bottum-up-methode werkt hierbij goed. Het aanwijzen van een initiatiefnemer kan een extra impuls geven aan het instandhouden en versterken van de cultuurhistorische waarden op zich.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- continueren erfbeplantingsproject van DLG, LLTB en IKL,
- bij verstedelijking (uitbreiding woningbouw en bedrijventerrein Roermond) en ontwikkeling van infrastructuur (A73) zorgen voor een zorgvuldige inpassing in cultuurhistorische structuren,
- continueren van het project Logobedrijven; hier gaat een stimulant vanuit voor bouwkundige kwaliteiten, een passende erfinrichting en een goede relatie van het bebouwde object met het landschap,
- zoeken naar extra inzet en extra middelen voor de instandhouding en het herstel van grootschalige bouwkundige monumenten (kastelen).

Beheer en gebruik

- continueren beheer kleine landschapselementen onder andere door IKL,
- continueren regelmatig overleg tussen behartigers van de cultuurhistorie, Staatsbosbeheer en andere terreinbeherende instanties,
- aansluiten bij toeristisch-recreatieve ontwikkelingen rond de Maasplassen (speerpunt in beleid),
- natuurontwikkeling in het Roerdal afstemmen op de instandhouding en versterking van de oude cultuurgronden en kleinschalige cultuurhistorische patronen.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- het Vlootbeekdal is een onderzoeksgebied in het kader van RMO-IPL: het aanwijzen van een initiatiefnemer voor het actief instandhouden en/of versterken van de cultuurhistorische waarden geeft een extra impuls aan de uitvoering van het onderzoek.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- aansluiten bij bestaande ontwikkelingen, met name WCL, toerisme en recreatie, natuurontwikkeling en natuurbeheer en landschapsbeheer,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name verstedelijking, project Logobedrijven en infrastructuur,

- vergroten betrokkenheid particulier initiatief (gebiedscoördinator).

6.70 Heuvelland

CULTUURHISTORISCHE IDENTITEIT

Karakteristiek

Het Heuvelland behoort tot het lössontginningenschap. Het vormt een onderdeel van het Centraal-Europese middelgebergte, zich uitstrekkend over Noord-Frankrijk, België en Duitsland. Door de specifiek landschappelijke situatie en de positie ten opzichte van pre- en protohistorische cultuurgebieden zijn hier archeologische resten aanwezig die voor Nederlands uniek zijn.

In het gebied zijn de oudste palaeolithische vondsten van ons land aangetroffen. Met name op de randen van de plateaus liggen de oudste agrarische nederzettingen die in Nederland bekend zijn. De vuursteen in het krijt van het plateau werd al in deze periode door mijnbouw gewonnen. In de Romeinse tijd was de agrarische exploitatie intensief door de nabijheid van de steden Maastricht en Heerlen en doordat de weg van Keulen naar Tongeren het gebied doorsnijdt. Daardoor werden er veel villa's opgericht.

Vanaf de 11^e eeuw werden nieuwe nederzettingen op de plateaus gesticht. Vanaf deze tijd werd de ontginning van de plateaus opnieuw ter hand genomen en zijn ze in gebruik genomen voor de akkerbouw. Het nederzetting patroon is zowel geconcentreerd in de dorpen, lineair, als verspreid in de vorm van solitaire boerderijen. Vaak werden de boerderijen, buitenplaatsen, kastelen, watermolens en windmolens in vakwerk

uitgevoerd. Opvallend zijn de grote open akkercomplexen of velden uit de Middeleeuwen, die zonder perceelscheidingen een groot deel van het oppervlak (van de plateaus) bedekken. Veel dorpen worden gekenmerkt door een open ruimte, 'dries' geheten. De waterlopen hebben nog veelal een natuurlijk karakter. Kenmerkende landschapselementen komen voor in hun landschappelijke samenhang, zoals landgoederen, holle wegen en paden, graften, een enkele voord, houtranden, meidoornhagen, hellingbossen, hoogstamboomgaarden, en dergelijke. Van deze elementen is echter in de afgelopen honderd jaar negentig procent verdwenen.

Fysieke dragers

- de plateaus met grote open akkercomplexen of velden uit de Middeleeuwen, die zonder perceelscheidingen een groot deel van het oppervlak bedekken,
- de beboste steile plateauranden en de relatief besloten dalen in contrast met de openheid van de plateaus,
- kenmerkende landschapselementen in hun landschappelijke samenhang, zoals landgoederen en buitenplaatsen, holle wegen, paden die dwars over de landbouwgronden lopen, graften, een enkele voord, houtranden, meidoornhagen, hellingbossen, hoogstamboomgaarden, en dergelijke,
- de grote open ruimten in de dorpen, 'dries' geheten,
- de kenmerkende agrarische nederzettingen (geconcentreerd in dorpen, lineair en verspreid voorkomende solitaire bebouwing), waarvan circa twintig beschermde dorpsgezichten,

- de kleinschalige verkaveling rondom de dorpen met heggen en boomgaardjes,
- historische boerderijen en bouwwerken, veelal in de vakwerkbouwstijl,
- de waterlopen, veelal nog met een natuurlijk karakter,
- de unieke archeologische bewoningssporen waaronder de oudste paleolithische nederzettingen, vuursteenmijnbouw, een Romeins villa-landschap, kastelen, mottes, herenboerderijen, oude verkavelingssystemen en ploegsporen. Een gedeelte van de kennis over het verleden kan alleen in dit gedeelte van Nederland verzameld worden.

INVENTARISATIE VAN DE BELEIDSKANSEN

Bestemming en beschermingsstatus

- beter beschermen van de vele kleine landschapselementen.

Integrale gebiedsgerichte acties

- benutten van het Provinciaal Omgevingsplan Limburg (POL), dat als provinciaal experiment is opgestart, voor het inventariseren van de cultuurhistorische waarden, het formuleren van cultuurhistorisch beleid en het opstellen van integrale planvorming,
- bij nieuwe landinrichtingen in zeer oude ruilverkavelingsgebieden (Ransdalerveld, Munster-Geleen-Schinneveld), waarbij de grote landschapstypen beter herkenbaar worden, meer aandacht schenken aan het instandhouden en herstellen van kleinschalige cultuurhistorische patronen en elementen.

Inrichting, inpassing, herstel en visualisatie

- herstellen en aanleggen van landschapselementen die erosie voorkomen, in plaats van het bestrijden van wateroverlast,
- ontwikkelen van het noordelijk deel van het gebied richting Geleen tussen de westelijke en oostelijke Mijnstreek, een voormalig kleinschalig hoogterrassenlandschap, via een nieuwe landinrichting of de ROL-Limburg,
- starten erfbeplantingsproject van DLG, LITB en IKL,
- ondersteunen van de aanplant en de instandhouding van hoogstamboomgaarden,
- zoeken naar extra inzet en extra middelen voor de instandhouding en het herstel van grootschalige bouwkundige monumenten (kastelen).

Beheer en gebruik

- instandhouden van het gebruik van de wandelpaden over landbouwgronden,
- continueren van het beheer van kleine landschapselementen onder andere door eigenaren en het IKL,
- de recreatie vormt potentieel een krachtige drager voor het gebied, de inkomsten via de (hogere) toeristenbelasting voor het gebied dienen bij te dragen aan de instandhouding van het landschap,
- kansen benutten voor een aangepaste ecologische landbouw, cultuurtoerisme en het instandhouden van kleine landschapselementen door particulieren.

Onderzoek, voorlichting en erkenning

- extra middelen zoeken voor de TRAP-route in Heuvelland voor het uitvoeren van aanvullende inrichtingsmaatregelen,

- vergroten van de bekendheid van de cultuurhistorische waarde van het noordelijk gedeelte,
- voor het behoud en de versterking van de cultuurhistorische identiteit is een bundeling van krachten van de diverse betrokken instanties en integrale planvorming gewenst, het aanwijzen van een initiatiefnemer voor actief behoud en/of de ontwikkeling van de cultuurhistorische waarden kan hier ook een rol in spelen,
- creëren meer beleid en middelen voor archeologisch onderzoek.

VOORGESTELDE BELEIDSSTRATEGIE

Instandhouden cultuurhistorische identiteit

- op grond van streek- en bestemmingsplannen,
- continuering bestaande PKB-bescherming.

Ontwikkeling cultuurhistorische identiteit

- onderzoeken wenselijkheid gebiedsgerichte aanpak op provinciaal niveau (WCL),
- aansluiten op bestaande initiatieven, met name ROM, landinrichting, recreatie en toerisme, waterbeheer en landschapsbeheer,
- inspelen op bestaande ontwikkelingen, met name verstedelijking,
- vergroten betrokkenheid particulier initiatief.

COLOFON

De Nota Belvedere is samengesteld onder verantwoordelijkheid van de bewindslieden van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en Verkeer en Waterstaat.

Onderzoek financiële geldstromen is uitgevoerd door het Landbouw Economisch Instituut te Den Haag

Eindredactie

Fred Feddes te Amsterdam

De Rotterdamsche Communicatie Compagnie

Beschrijvingen Belvedere-gebieden

Ingenieursbureau Oranjewoud te Oosterhout in samenwerking met de rijksdiensten, provincies en particuliere organisaties

Beschrijving van de voorbeelden

TGV-teksten te Leiden

Kaartmateriaal

Rijksplanologische Dienst van het Ministerie van VROM

Ontwerp en opmaak

De Rotterdamsche Communicatie Compagnie

Illustraties en foto's

Ministerie van LNV en Ministerie van VROM

Oscar van Alphen

Hans Werlemann

Fotoredactie

Paulien Caspers

Jan Wychers

Uitgave *juli 1999*

Oplage *2.500*

ISBN *90 322 7615 8*

Meerdere exemplaren te bestellen bij

VNG uitgeverij

Postbus 30435

2500 GK Den Haag

Telefax *(070) 346 92 01*

Internet *www.vnguitgeverij.nl*

